

AVROPA ŞURASININ İNSAN ALVERİNƏ DAİR
KONVENSIYASI VƏ İZAHAT MƏRUZƏSİ

VARŞAVA, 16.V.2005

MÜNDƏRICAT

İnsan alveri əleyhinə tədbirlərə dair Avropa Şurasının Konvensiyası

Preambula

I fəsil	Məqsədlər, əhatə dairəsi, ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi prinsipi, definisiyası
II fəsil	Preventiv tədbirlər, əməkdaşlıq və digər tədbirlər
III fəsil	Zərər çəkənlərin hüquqlarının müdafiə edilməsi və gender bərabərliyini təmin edən hüquqların ön plana çəkilməsi
IV fəsil	Əsaslı cinayət qanunları
V fəsil	İstintaq, cinayət təqibi və məhkəmə icraatı qanunları
VI fəsil	Beynəlxalq əməkdaşlıq və vətəndaş cəmiyyəti ilə əməkdaşlıq
VII fəsil	Monitorinq mexanizmi
VIII fəsil	Digər beynəlxalq vasitələrlə əlaqələr
IX fəsil	Konvensiyaya edilən düzəlişlər
X fəsil	Yekun müddəalar

Avropa Şurasının İnsan Alveri əleyhinə Fəaliyyətə dair Konvensiyasının İzahat Məruzəsi

I. Müqəddimə

- İnsan alveri: fenomen və onun mövzusu
- Avropa Şurasının fəaliyyəti
- Avropa Şurasının insan alveri əleyhinə fəaliyyətə dair Konvensiyası

II. Konvensiyanın şərtlərinə dair qeydlər

Mövzunun adı
Preambula

I fəsil – Məqsədlər, əhatə dairəsi, ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi prinsipi, definisiyası

- Maddə 1 – Konvensiyanın məqsədləri
Maddə 2 – Əhatə dairəsi
Maddə 3 – Ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi prinsipi
Maddə 4 – Definisiyalar

II fəsil – Preventiv tədbirlər, əməkdaşlıq və digər tədbirlər

- Maddə 5 – İnsan alverinin qarşısının alınması
Maddə 6 – Tələbata mane olan tədbirlər
Maddə 7 – Sərhədlərlə əlaqədar tədbirlər
Maddə 8 – Sənədlərin təhlükəsizliyi və onlara nəzarət
Maddə 9 – Sənədlərin legitimliyi və etibarlılığı

III fəsil – Gender bərabərliyini təmin etməklə alver qurbanlarının hüquqlarının qorunması və hüquqların həyata keçirilməsi

- Maddə 10 – Alver qurbanlarının müəyyənləşdirilməsi
Maddə 11 – Şəxsi həyatın qorunması
Maddə 12 – Alver qurbanlarına yardım edilməsi
Maddə 13 – Özünə gəlmə və düşünmə dövrü
Maddə 14 – Yaşamaq üçün qeydiyyat vərəqəsi
Maddə 15 – Kompensasiya və dəyən zərərin ödənilməsi
Maddə 16 – Zərər çəkənlərin repatriasiyası və geri qaytarılması
Maddə 17 – Gender bərabərliyi

IV fəsil – Maddi cinayət hüququ

- Maddə 18 – İnsan alverinin kriminallaşdırılması
- Maddə 19 – Zərər çəkənlərin xidmətlərindən istifadə edilməsinin kriminallaşdırılması
- Maddə 20 – Yol sənədləri və şəxsiyyət vəsiqələri ilə əlaqədar əməllərin kriminallaşdırılması
- Maddə 21 – Cinayətə cəhd etmək və yardım və ya təhrik etmək
- Maddə 22 – Birgə məsuliyyət
- Maddə 23 – Sanksiyalar və tədbirlər
- Maddə 24 – Ağırlaşdırıcı şərtlər
- Maddə 25 – Əvvəllər məhkum olunma
- Maddə 26 – Cəzalandırılmamaq tədbirləri

V fəsil – İstintaq, cinayət təqibi və məhkəmə icraatı qanunları

- Maddə 27 – Birtərəfli qaydada və xidməti vəzifəyə görə məhkəməyə müraciət edilməsi (ex parte və ex officio)
- Maddə 28 – Zərərçəkənlərin, şahidlərin və hüquq orqanları ilə əməkdaşlıq edənlərin müdafiəsi
- Maddə 29 – İxtisaslaşmış səlahiyyətli şəxslər və əlaqələndirici orqanlar
- Maddə 30 – Məhkəmə prosedurları
- Maddə 31 – Yurisdiksiya

VI fəsil – Beynəlxalq əməkdaşlıq və vətəndaş cəmiyyəti ilə əməkdaşlıq

- Maddə 32 – Beynəlxalq əməkdaşlığa dair ümumi prinsiplər və tədbirlər
- Maddə 33 – Təhlükəyə məruz qalan və ya itkin düşmüş şəxslər haqqında görülən tədbirlər
- Maddə 34 – İnformasiya
- Maddə 35 – Vətəndaş cəmiyyəti ilə əməkdaşlıq

VII fəsil – Monitoring mexanizmi

- Maddə 36 – İnsan alveri əleyhinə mütəxəssislər qrupu (GRETA)
- Maddə 37 – Tərəflər Komitəsi
- Maddə 38 – Prosedur qaydaları

VIII fəsil – Digər beynəlxalq təşkilatlarla əlaqələr

- Maddə 39 – *Birləşmiş Millətlər Təşkilatının transmilli mütəşəkkil cinayət əleyhinə Konvensiyasına əlavə olan İnsan alverinin, xüsusilə də qadın və uşaq alverinin qarşısının alınması, qadağan edilməsi və cəzalandırılmasını nəzərdə tutan Protokolla* əlaqə
- Maddə 40 – Digər beynəlxalq sənədlərlə əlaqələr

IX fəsil – Konvensiyaya edilən düzəlişlər

- Maddə 41 – Düzəlişlər

X fəsil – Yekun müddəalar

- Maddə 42 -- Konvensiyanın imzalanması və qüvvəyə minməsi
- Maddə 43 – Konvensiyaya edilən əlavələr
- Maddə 44 – Əraziyə görə tətbiq edilmə
- Maddə 45 – Düzəlişlər (qeydlər)
- Maddə 46 – Denonsasiya (etibarsız elan edilmə)
- Maddə 47 – Bildirişlər (notifikasiya)

AVROPA ŞURASININ İNSAN ALVERİ ƏLEYHİNƏ FƏALİYYƏTƏ DAİR KONVENSIYASI

PREAMBULA

Avropa Şurasına üzv olan Dövlətlər və bu sənədi imzalayan digər Dövlətlər Avropa Şurasının məqsədinin öz üzvləri arasında daha möhkəm birliyə nail olması olduğunu nəzərə alaraq;

İnsan alverinin insan hüquqlarının pozulması və onların şərəf və ləyaqətlərinin təhqir edilməsi olduğunu nəzərə alaraq;

İnsan alverinin öz qurbanlarını qul halına salması ilə nəticələnmə bilməsini nəzərə alaraq;

Zərər çəkənlərin hüquqlarına hörmət edilməsinin, onların müdafiəsinin və insan alverinə qarşı mübarizənin birinci dərəcəli vəzifə olmasının zəruriliyini nəzərə alaraq;

İnsan alverinə qarşı həyata keçirilən bütün fəaliyyət və təşəbbüslər zamanı ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi, gender bərabərliyinin, habelə uşaq hüquqlarının nəzərə alınmasının zəruri olmasını nəzərə alaraq;

Üzv dövlətlərin Xarici İşlər Nazirlərinin Nazirlər Komitəsinin 112-ci (14-15 may, 2003) və 114-cü (12-13 may, 2003) Sessiyalarında Avropa Şurasına müraciətlə insan alveri əleyhinə fəaliyyətlərin daha da gücləndirilməsinə dair Bəyanatlarını xatırlayaraq;

İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsinə dair Konvensiyanı (1950) xatırlayaraq;

Nazirlər Komitəsinin Avropa Şurasına üzv dövlətlərə aşağıdakı tövsiyələrini yadda saxlayaraq: uşaqların və yeniyetmələrin seksual istismarı, pornoqrafiyası və fahişəliyinə, eləcə də alverinə dair R(91)11 sayılı Tövsiyə; Şahidlərin alçaldılması və müdafiənin hüquqlarına dair R(97)13 sayılı Tövsiyə; Seksual istismar məqsədi ilə insan alveri əleyhinə fəaliyyətə dair R(2000)11 və uşaqların seksual istismardan müdafiə olunmasına dair Rec(2001)16 sayılı Tövsiyələri; Qadınlara qarşı zorakılığa dair Rec(2002)5 sayılı Tövsiyə;

Avropa Şurasının Parlament Assambleyasının aşağıdakı tövsiyələrini yadda saxlayaraq: Avropa Şurasına üzv dövlətlərdə qadın alveri və zorla fahişəliyə sövq edilməsi hallarına dair 1325 (1997) Tövsiyə; Avropada qadınlara qarşı zorakılığa dair 1450 (2000) Tövsiyə; Qadın alverinə qarşı kampaniyaya dair 1545 (2002) Tövsiyə; Qadın alveri və fahişəliyi ilə əlaqədar migrasiyaya dair 1610 (2003) Tövsiyə; Avropada insan orqanları ilə alverə dair 1911 (2003) Tövsiyə; Məişət quldarlığına (qul vəziyyətində olan və ya sifarişlə alınmış qadınlar) dair 1663 (2004) Tövsiyə;

İnsan alveri əleyhinə mübarizəyə dair Avropa İttifaqı Şurası Çərçivə Qərarını (19 iyul, 2002), Zərər çəkənlərin məhkəmə qarşısında iş qaldırmaq hüquqlarına dair Avropa İttifaqı Çərçivə Qərarını (15 mart 2001) və insan alverinin qurbanları olan və ya qanunsuz miqrasiyanın asanlaşmasına şərait yaradan və səlahiyyətli şəxslərlə əməkdaşlıq edən "üçüncü dünyaya" mənsub millətlər üçün pasport məsələsinə dair Avropa İttifaqı Şurası Çərçivə Direktivini (29 aprel, 2004) yadda saxlayaraq;

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının transmilli mütəşəkkil cinayətə qarşı Konvensiyasını və onun insan alverinin, xüsusilə də qadın və uşaq alverinin qarşısının alınması, ləğv edilməsi və cəzalandırılması məsələlərinə dair Protokolunu layiqincə qiymətləndirərək;

İnsan alverinə dair digər beynəlxalq hüquqi sənədləri nəzərə alaraq;

Alver qurbanı olan insanların hüquqlarını əhatə edən ətraflı, hüquqi beynəlxalq sənəd hazırlanmasına və xüsusi monitorinq mexanizminin yaradılmasına ehtiyac duyulduğunu nəzərə alaraq;

Aşağıdakılar barədə razılığa gəliblər:

I FƏSİL MƏQSƏDLƏRİ, ƏHATƏ DAİRƏSİ, AYRI-SEÇKİLİYƏ YOL VERİLMƏMƏSİ PRİNSİPI VƏ DEFINİSİYALARI

Maddə 1 – Konvensiyanın məqsədləri

1. Konvensiyanın məqsədləri bunlardır:

- a. insan alverinin qarşısını almaq və onunla mübarizə aparmaq, eyni zamanda gender bərabərliyini təmin etmək;
- b. alver qurbanlarının hüquqlarını müdafiə etmək, zərər çəkənlərin və şahidlərin müdafiəsi və onlara kömək üçün gender bərabərliyini nəzərdə tutan əsaslı struktur yaratmaq, eyni zamanda effektiv təhqiqat və məhkəmə işini təmin etmək;
- c. insan alverinə qarşı fəaliyyət sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığı həyata keçirmək.

2. Konvensiyanın müddələrinin Tərəflər (İştirakçı Dövlətlər) tərəfindən effektiv surətdə həyata keçirilməsini təmin etmək üçün xüsusi monitorinq mexanizminin yaradılması nəzərdə tutulur.

Maddə 2 – Əhatə dairəsi

Bu Konvensiya, mütəşəkkil cinayətkarlıqla əlaqədar olub-olmamasından asılı olmayaraq, istər bir ölkə daxilində, istərsə də beynəlxalq miqyasda insan alverinin bütün formalarına tətbiq edilir.

Maddə 3 – Ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi prinsipi

Bu Konvensiyanın şərtlərinin Tərəflər tərəfindən tətbiqi zamanı, xüsusilə də zərər çəkənlərin hüquqlarının müdafiəsinə və irəli çəkilməsinə yönəlmiş tədbirlərdən istifadə edərkən cinsi əlamətlərdən, irqindən, rəngindən, dilindən, dinindən, siyasi və ya digər fikirlərindən, milli və ya ictimai mənşəindən, milli azlıqlara mənsub olmasından, mülkiyyət, doğum və digər vəziyyətlərindən asılı olmayaraq heç bir ayrı-seçkiliyə yol verilə bilməz.

Maddə 4 – Definisiyalar

Bu Konvensiyanın məqsədləri üçün:

- a. "insan alveri" anlayışı istismar məqsədi ilə insanların cəlb edilməsi, daşınması, bir yerdən digərinə aparılması, sığınacaq verilməsi, borc iltizamlarından istifadə edilməsi, hədələmək, güc tətbiq etmək və ya başqa fiziki təzyiq üsulları ilə, insanların oğurlanması, qorxudulması, aldadılması, onların çıxılmaz vəziyyətdə olmalarından istifadə edilməsi, pul vermək və ya pul almaq yolu ilə bir nəfərin başqa biri üzərində ağalığına nail olması kimi başa düşüləcək. "İstismar" anlayışı, ən azı, digərlərini fahişəliklə məşğul olmağa məcbur etməyi və ya başqa seksual istismar formalarını, məcburi əmək və xidmətləri, qul kimi satılmağı və ya buna oxşar halları və hətta insan orqanlarının kəsilib götürülməyini nəzərdə tutur;
- b. (a) bəndində göstərilən üsulların hər hansı birindən istifadə edilibsə, "İnsan alveri" qurbanlarının bu maddənin (a) bəndində haqqında danışılan qabaqcadan düşünülmüş istismara razılıq verməsi bu əməlin cinayət kimi tanınmasını dəyişə bilməz;

- c. İnsanların istismar məqsədi ilə cəlb edilmələri, daşınmaları, bir yerdən digərinə köçürülmələri, uşaqlara sığınacaq verilməsi və ya onların müxtəlif iltizamlarla alınması, bu maddənin (a) bəndində adı çəkilən üsullardan heç birindən istifadə edilməsə də, "insan alveri" hesab ediləcək;
- d. on səkkiz yaşından kiçik olan hər bir kəs "uşaq" hesab ediləcək;
- e. bu maddədə göstərilən hallara uyğun gələn hər bir şəxs insan alverinin "qurbanı" hesab ediləcək.

II FƏSİL   PREVENTİV TƏDBİRLƏR, ƏMƏKDAŞLIQ VƏ DİGƏR TƏDBİRLƏR

Maddə 5 – İnsan alverinin qarşısının alınması

1. Hər bir Tərəf insan alverinin qarşısının alınması və ona qarşı mübarizə etmək üçün məsuliyyət daşıyan müxtəlif dövlət orqanları arasında koordinasiya yaratmaq və onu möhkəmləndirmək məqsədi ilə tədbirlər hazırlamalıdır.
2. Hər bir Tərəf insan alverinin qarşısını almaq üçün araşdırmalar, məlumat toplanması, şüurluluğun artırılması və tədris kampaniyaları, sosial və iqtisadi təşəbbüslər və xüsusilə də insan alverinə daha çox məruz qalma ehtimalı olan insanlar və insan alveri problemi üzrə mütəxəssislər üçün treyninqlər təşkil etmək yolu ilə effektiv siyasət qurmalı və proqramlar hazırlamalıdır.
3. Hər bir Tərəf insan hüquqlarına əsaslanan yanaşma proqramı təklif etməli və bundan əvvəlki bənddə qeyd edilən siyasət və proqramların hazırlanması, tətbiq edilməsi və dəyərləndirilməsinə dair gender meynstriminə qədər və uşaqlarla davranışda həssas yanaşma metodlarından istifadə etməlidir.
4. Hər bir Tərəf ölkəyə qanuni surətdə daxil olmağa və onun ərazisində qalmağa imkan verən şərtlər haqqında aidiyyətli idarələr tərəfindən dəqiq məlumatın yayılması yolu ilə leqal miqrasiyanın həyata keçirilməsinə şərait yaradan müvafiq tədbirlər hazırlamalıdır.
5. Hər bir Tərəf uşaqların ətrafında qoruyucu mühit yaratmaqla onların alverə məruz qala bilmək ehtimalını azaltmaq üçün xüsusi tədbirlər görməlidir.
6. Bu maddə ilə əlaqədar yaradılmış tədbirlər, lazım gələrsə, qeyri-hökumət təşkilatlarını, digər aidiyyətli təşkilatları və insan alverinin qarşısını almaq və alver qurbanlarının müdafiəsi məsələləri ilə məşğul olan vətəndaş cəmiyyətinin digər elementlərini əhatə etməlidir.

Maddə 6 -- Tələbatın qarşısını alan tədbirlər

İnsanların, xüsusilə də qadın və uşaqların hər cür istismarı üçün əlverişli şərait yaradan və insan alverinə yol açan tələbatın qarşısını almaq üçün hər bir Tərəf qanunverici, inzibati, ictimai, mədəni və digər tədbirlər planı qəbul etməlidir. Buraya aşağıdakılar daxildir:

- a. ən yaxşı təcrübələrin, metodların və strategiyaların öyrənilməsi;
- b. tələbatın insan alverinin əsas köklərindən biri kimi müəyyənləşdirilməsində mətbuatın məsul və mühüm rol oynaması barədə şüurluluğun artırılması;
- c. dövlətin rəsmi şəxslərinə və siyasətçilərə aid olan informasiya kampaniyaları keçirilməsi;
- d. preventiv tədbirlər hazırlanması: buraya məktəblərdə oğlanlar və qızlar üçün seks problemləri zəminində ayrı-seçkiliyin qəbul edilməz olduğu, onun qorxulu nəticələri,

gender bərabərliyinin zəruriliyi və hər bir insanın qüruru və ləyaqəti olması mövzularını əhatə edən tədris proqramları daxildir.

Maddə 7 -- Sərhəd tədbirləri

1. İnsanların sərbəst yerdəyişmələrinə dair beynəlxalq öhdəlikləri pozmadan, Tərəflər sərhəd nəzarətini mümkün qədər gücləndirməlidirlər ki, insan alveri halları aşkara çıxarılsın və onların qarşısı alınsın.
2. Hər Tərəf qanunverici və ya digər müvafiq tədbirlər görməlidir ki, kommersiya məqsədilə istifadə edilən nəqliyyat kompaniyalarının bu Konvensiyada müəyyənləşdirilmiş şərtləri pozması hallarının mümkün qədər qarşısı alınsın.
3. Lazım gələrsə, müvafiq beynəlxalq konvensiyaları pozmadan, nəqliyyat kompaniyaları üçün öhdəliklər hazırlanmalıdır; bütün səmşinlərin hər hansı ölkəyə daxil ola bilməsi üçün tələb edilən sənədləri qaydasında olmalıdır.
4. Hər Tərəf öz daxili qanunlarına müvafiq olaraq, lazımi tədbirlər görməlidir ki, bu Maddənin 3-cü bəndində irəli sürülmüş öhdəliklərin pozulması hallarında sanksiyalar tətbiq edilməsinə nail olsun.
5. Hər Tərəf öz daxili qanunlarına uyğun lazımi qanunverici və ya digər tədbirlər qəbul etməlidir ki, bu Konvensiyanın şərtlərini pozmaqda təqsirkar bilinən şəxsin ölkəyə daxil olmağına icazə verilməməsinə və ya onun vizasının ləğv edilməsinə nail ola bilsin.
6. Tərəflər birbaşa əlaqə kanalları yaratmaqla sərhəd nəzarət agentlikləri arasında əməkdaşlığı gücləndirməlidirlər.

Maddə 8 – Sənədlərin təhlükəsizliyi və onlara nəzarət

Hər Tərəf lazım ola bilən aşağıdakı tədbirləri hazırlamalıdır:

- a. Bir Tərəfin hazırladığı yol sənədləri və şəxsiyyət vəsiqələri elə keyfiyyətli olmalıdır ki, onları asanlıqla başqa məqsədlər üçün istifadə etmək, saxtalaşdırmaq, qanunsuz olaraq dəyişdirmək, surətini çıxarmaq və yenidən çap etmək mümkün olmasın;
- b. Bir Tərəfin özünün hazırladığı və ya onun adından hazırlanan yol sənədləri və şəxsiyyət vəsiqələrinin düzlüyü və təhlükəsizliyi təmin olunmalı, onların qanunsuz hazırlanmasının və çap edilməsinin qarşısı alınmalıdır.

Maddə 9 – Sənədlərin legitimliyi və etibarlılığı

Əgər hər hansı bir Tərəf özünün hazırladığı və ya onun sifarişi ilə hazırlanan sənədlərin insan alveri məqsədi ilə istifadə edilməsindən şübhələnirsə, digər Tərəf onun xahişi ilə, öz daxili qanunlarına uyğun surətdə, münasib vaxt ərzində yol sənədləri və şəxsiyyət vəsiqələrinin legitimliyini və etibarlılığını yoxlamalıdır.

III FƏSİL   GENDER BƏRABƏRLİYİNİ TƏMİN ETMƏKLƏ ALVER QURBANLARININ HÜQUQLARININ QORUNMASI VƏ ÖNƏ ÇƏKİLMƏSİ

Maddə 10 – Alver qurbanlarının müəyyənləşdirilməsi

1. Hər Tərəf öz səlahiyyətli orqanlarını insan alverinin qarşısını almaq və onunla mübarizə etmək sahəsində hazırlıq görmüş, alver qurbanlarını, o cümlədən uşaqları müəyyən etməkdə və onlara kömək etməkdə təcrübəsi olan insanlarla təmin etməlidir. Onlar şərait yaratmalıdırlar ki, müxtəlif səlahiyyətli orqanlar həm bir-biri ilə, həm də müvafiq müdafiə

təşkilatları ilə əməkdaşlıq edib qadın və uşaqların spesifik vəziyyətlərini nəzərə almaqla alver qurbanlarını müəyyənləşdirsinlər və lazım gələrsə, bu Konvensiyanın 14-cü maddəsində göstərilən şərtlərlə yaşayış üçün icazə vəsiqəsi (pasport) versinlər.

2. Hər Tərəf digər Tərəflər və müvafiq müdafiə təşkilatları ilə əməkdaşlıq şəraitində alver qurbanlarını müəyyənləşdirmək üçün lazım olan qanunverici və digər tədbirlər hazırlamalıdır. Hər Tərəf təminat verməlidir ki, əgər səlahiyyətli işçilərin hər hansı bir şəxsi alver qurbanı hesab etməyə əsası varsa, həmin şəxs bu Konvensiyanın 18-ci Maddəsində göstərilən əsaslara müvafiq olaraq hüquqlarının pozulması müəyyənləşdirilməyənəcən və onun 12-ci Maddənin 1 və 2-ci bəndində göstərilən şərtlərlə yardım alması təmin edilməyənəcən ölkədən çıxarıla bilməz.
3. Alver qurbanının yaşı müəyyən deyilsə və onu hələ uşaq hesab etməyə əsas varsa, yaşı təsdiqlənənə qədər o, uşaq sayılacaq və ona xüsusi müdafiə tədbirləri tətbiq ediləcək.
4. Sahibsiz bir uşağın alver qurbanı kimi müəyyənləşdirildiyi təqdirdə hər Tərəf aşağıdakıları etməlidir:
  - a. uşağı onun maraqlarını qoruyan himayədar, təşkilat və ya vəzifəli bir şəxslə təmin etmək;
  - b. onun şəxsiyyətini və milliyətini müəyyənləşdirmək üçün lazımı addımlar atmaq;
  - c. əgər uşağın maraqları bunu tələb edərsə, onun valideynlərinin yerini müəyyənləşdirmək üçün hər cür tədbir görmək.

Maddə 11 – Şəxsi həyatın qorunması

1. Hər Tərəf alver qurbanlarının şəxsi həyatını və şəxsiyyətini qorumalıdır. Onlara aid şəxsi məlumat Şəxsiyyətlərin Müdafiəsinə dair Konvensiyaya müvafiq olaraq Şəxsi Məlumatların Avtomatik Təhlil edilməsini (ETS No.108) nəzərə almaqla toplanıb saxlanmalı və istifadə edilməlidir.
2. Hər Tərəf tədbirlər görməlidir ki, alver qurbanı olan uşağın kimliyi və ya kimliyini müəyyənləşdirməyə imkan verən detallar, bəzi hallar istisna olmaqla, mətbuat və ya digər vasitələrdə açıqlanmasın; bu, uşağın ailə üzvlərinin tapılmasını asanlaşdırır və onun sağlamlığının və müdafiəsinin təhlükəsizliyinə imkan yaradır.
3. Hər Tərəf Konvensiyanın 10-cu Maddəsinə müvafiq olaraq İnsan Hüquqları və əsas Azadlıqlarının Müdafiəsinə İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin tələb etdiyi şəkildə təmin etmək üçün tədbirlər hazırlamalıdır. Bu tədbirlər mətbuatı insan alverinin qurbanı olmuş adamların şəxsi həyatlarını və kimliyini qorumağa sövq etməlidir.

Maddə 12 – İnsan alveri qurbanlarına yardım edilməsi

1. Hər Tərəf alver qurbanlarının fiziki, psixoloji və maddi cəhətdən özlərinə gəlmələri üçün qanunverici və ya digər tədbirlər hazırlamalıdır. Bu tədbirlərə ən azı aşağıdakılar daxildir:
  - a. müvafiq təhlükəsiz ev şəraitinin yaradılması, psixoloji və maddi yardım göstərilməsi yolu ilə onların yaşamasına imkan verən heyat standartlarının təmin edilməsi;
  - b. təcili tibbi yardım ala bilmək imkanı;
  - c. lazım olan yerdə tərcüməçi xidmətləri;
  - d. onların hüquqları və onlara göstərilməli olan xidmətlər barədə başa düşəcəkləri dildə məsləhət və məlumat ala bilmələrinə imkan yaradılması;

- e. onların hüquqlarını pozan şəxslərin məhkəmə araşdırmalarının müvafiq mərhələlərində alver qurbanlarının hüquqlarının və maraqlarının təmsil olunmalarını təmin etmək üçün lazımı yardım göstərilməsi;
  - f. uşaqların təhsil ala bilmək imkanı.
2. Hər Tərəf alver qurbanlarının təhlükəsizliyi və müdafiəsinə lazımı diqqət yetirməlidir.
  3. Bundan əlavə, hər Tərəf öz ərazisində qanuni surətdə yerləşən, heç bir maddi imkanı olmayan və köməyə ehtiyacı olan alver qurbanlarına tibbi və digər yardım göstərməlidir.
  4. Hər Tərəf öz ərazisində qanuni surətdə yerləşən alver qurbanlarının əmək bazarından, peşə hazırlığı kurslarından və təhsildən yararlanma bilmələrinə imkan verən qaydalar hazırlamalıdır.
  5. Hər Tərəf, lazım gəldikdə, öz daxili qanunlarının yol verdiyi şərtlər altında qeyri-hökumət təşkilatları, digər aidiyyətli təşkilatlar və ya vətəndaş cəmiyyətinin alver qurbanları ilə iş üzrə məsul olan başqa elementləri ilə əməkdaşlıq etmək üçün tədbirlər görməlidir.
  6. Hər Tərəf qanunverici və ya digər tədbirlər hazırlamalıdır ki, göstərilən yardım hər hansı bir şəxsin özünü qurban kimi qələmə vermək istəməsindən asılı olmasın.
  7. Bu maddədə irəli sürülmüş şərtlərin həyata keçirilməsi üçün hər Tərəf əmin olmalıdır ki, xidmətlər razılaşdırılmış əsaslarla, insanların xüsusi ehtiyacları, onların acınacaqlı vəziyyətdə olmaları, və uşaqların yaşayış yeri, təhsil və müvafiq tibbi yardım almaq hüquqları nəzərə alınmaqla təqdim olunur.

Maddə 13 – Özünə gəlmə və düşünmə dövrü

1. Əgər hər hansı bir şəxsin həqiqətən də qurban olduğunu söyləməyə əsas varsa, hər Tərəf öz daxili qanunları ilə onun özünə gəlməsi və onlar barədə düşünməsi üçün 30 gün vaxt verməlidir. Bu dövr insanın özünə gəlməsi və onu oğurlayanların təsiri altından çıxaraq şüurlu surətdə səlahiyyətli orqanlarla əməkdaşlıq etmək qərarına gəlməsi üçün kifayətdir. Bu dövr ərzində ona qarşı zorla ölkədən qovulma tədbiri həyata keçirmək mümkün deyil. Bu şərt səlahiyyətli dövlət orqanlarının müvafiq prosedurlarda, xüsusilə də qanun pozuntularının tədqiq edilməsi zamanı həyata keçirdiyi fəaliyyətə aid deyil. Bu dövr ərzində Tərəflər aidiyyəti olan şəxslərin onların ərazisində qalmalarına nəzarət etməlidirlər.
2. Bu dövr ərzində bu maddənin 1-ci bəndində haqqında danışılan şəxslər barədə 12-ci Maddənin 1 və 2-ci bəndindəki şərtlər tətbiq edilməlidir.
3. Əgər dövlətin qanunları buna ziddirsə, və ya hər hansı bir şəxsə alver qurbanı statusu düzgün verilməyibsə, Tərəflər bu dövrü gözləməyə məcbur deyillər.

Maddə 14 – Qeydiyyat vəsiqəsi (pasport)

1. Hər Tərəf qurbanlara aşağıdakı iki haldan birində və ya hər ikisində yeniləşdirilmiş qeydiyyat vəsiqəsi verməlidir:
  - a. səlahiyyətli şəxs hesab edir ki, onların ölkədə qalması öz şəxsi vəziyyətlərinə görə zəruridir;
  - b. səlahiyyətli şəxs hesab edir ki, onların ölkədə qalması zəruridir, çünki onlar cinayətin tədqiq edilməsi zamanı və istintaqda səlahiyyətli orqanlarla əməkdaşlıq edirlər.

2. Qanun uşaqlara qeydiyyat vəsiqəsinin verilməsini tələb etdiyi hallarda uşaqların maraqları nəzərə alınmalı və, lazım gələrsə, həmin şərtlər altında yeniləşdirilməlidir.
3. Qeydiyyat vəsiqələrinin yeniləşdirilməməsi və ya geri alınması Tərəflərin öz daxili qanunlarının şərtlərindən asılıdır.
4. Əgər alver qurbanı başqa cür qeydiyyat vəsiqəsi almaq üçün müraciət edirsə, aidiyyətli Tərəf onun birinci bəndə uyğun gələn qeydiyyat vəsiqəsi olduğunu hesaba almalıdır.
5. Tərəflərin bu Konvensiyanın 40-cı Maddəsində müəyyən edilmiş öhdəliklərini nəzərə alaraq, hər Tərəf əmin olmalıdır ki, qeydiyyat vəsiqələrinin bu şərtlərə müvafiq olaraq verilməsi qurbanların sığınacaq axtarmaq və almaq hüquqlarını pozmur.

Maddə 15 – Kompensasiya və dəyən zərərin ödənilməsi

1. Hər Tərəf şərait yaratmalıdır ki, alver qurbanları səlahiyyətli orqanlarla ilk kontaktdan müvafiq məhkəmə və administrativ prosedurların gedişi haqqında özlərinin başa düşdükləri dildə məlumat ala bilsinlər.
2. Hər Tərəf öz daxili qanunlarında həmin qanunların şərtləri altında alver qurbanlarının azad surətdə yardım almaq hüququnu təmin etməlidir.
3. Hər bir Tərəf öz daxili qanunları ilə alver qurbanlarının bu cinayəti törətməkdə təqsirli bilinənlərdən kompensasiya almaq hüquqlarını təmin etməlidir.
4. Hər bir Tərəf alver qurbanlarının həmin Tərəfin daxili qanunlarının şərtlərinə uyğun olaraq kompensasiya almalarını təmin edən qanunverici və digər tədbirlər hazırlamalıdır; məsələn, insan alveri qurbanları üçün xüsusi kompensasiya fondunun yaradılması və ya ictimai yardımların və alver qurbanlarının ictimai birliklərinin təşkil edilməsinə yönəlmiş tədbirlər və proqramlar hazırlanmalıdır. Bu tədbirlər 23-cü Maddədə göstərilmiş tədbirlərin tətbiq edilməsi nəticəsində müsadirə edilmiş əmlakın hesabına maliyyələşdirilə bilər.

Maddə 16 – Alver qurbanlarının repatriasiyası və geri qaytarılması

1. Alver qurbanının milliyyətçə mənsub olduğu və ya hər hansı bir dövlətin ərazisinə daxil olduğu anda sığınacaq tapdığı Tərəf qəbul etdiyi şəxsin hüquqlarına, təhlükəsizliyinə və şərəfinə hörmət edərək onun təxirə salınmadan geri qaytarılmasını yüngülləşdirən tədbirlər görməlidir.
2. Bir Tərəf alver qurbanını digər bir dövlətə qaytararkən həmin şəxsin hüquqları, təhlükəsizliyi və ləyaqətinə hörmətlə yanaşmalı, və onun alver qurbanı olması faktı ilə əlaqədar həyata keçirilən prosedurların statusu baxımından bu qaytarılma könüllü olmalıdır.
3. Qəbul edən Tərəfin xahişi ilə digər Tərəf şəxsin milliyyətçə həmin Tərəfə aid olduğunu və ya o əraziyə daxil olduğu anda qəbul edən Tərəfin ərazisində daimi yaşamaq hüququnun olub-olmaması faktını araşdırmalıdır.
4. Lazımi sənədləri olmayan şəxsin qayıtmasını asanlaşdırmaq üçün həmin şəxsin milliyyətçə mənsub olduğu Tərəf qəbul edən Tərəfin xahişi ilə onun ərazisinə daxil olarkən o ərazidə daimi yaşamaq hüququ olan şəxsin yenidən o əraziyə daxil ola bilməsi üçün onu lazımi yol sənədləri və ya digər icazə sənədləri ilə təmin etməlidir.
5. Hər Tərəf milli və beynəlxalq təsisatları və qeyri-hökumət təşkilatlarını cəlb etməklə repatriasiya proqramlarının yaranması üçün lazımi qanunverici və digər tədbirlər

hazırlamalıdır. Bu proqramlar insanların yenidən alver qurbanlarına çevrilmək imkanının qarşısını almalıdır. Hər Tərəf alver qurbanlarının qayıtdıqları ölkədə cəmiyyətə inteqrasiya edə bilmələri üçün əlindən gələni etməlidir ki, onlar peşə qazanmaq və öz professional bacarıqlarını artırmaqla təhsil sisteminə və əmək bazarına inteqrasiya edə bilsinlər. Uşaqlara gəldikdə, bu proqramlar uşaqların təhsil almaq hüquqlarını, və onlara lazımi qayğı götürülməsi, onların ailəyə və ya müvafiq strukturlara qəbul olunmalarını təmin etməlidir.

6. Hər bir Tərəf , lazım gələrsə, digər bir aidiyyətli Tərəflə əməkdaşlıqda alver qurbanlarının qayıtdıqları və ya repatriasiya edildikləri ölkədə informasiya strukturları ilə (qanunların həyata keçirilməsinə nəzarət edən idarələr, qeyri-hökumət təşkilatları, hüquq məsləhətxanaları və ictimai təminat şöbələri) kontakta girə bilmələrinə imkan verən qanunverici və ya digər tədbirlər qəbul etməlidir.
7. Əgər hər hansı bir ölkədə uşaqların həyatı və mülkiyyəti üçün təhlükə varsa və bu qaytarılma uşaqların mənafəinə ziddirsə, alver qurbanı olmuş uşaqlar o ölkəyə qaytarıla bilməz.

Maddə 17 – Gender bərabərliyi

Hər bir Tərəf bu fəsilə yer tutan müddəaların həyata keçirilməsində gender bərabərliyini həyata keçirməli, bütün tədbirlərin hazırlanması, tətbiqi və qəbul edilməsində gender yanaşmasından istifadə etməlidir.

IV FƏSİL MADDİ CİNAYƏT QANUNLARI

Maddə 18 – İnsan alverinin kriminalaşdırılması

Hər bir Tərəf bu Konvensiyanın 4-cü Maddəsinin müddəalarının qəsdən pozulması hallarının cinayət əməli olmasını təsdiq etməyə imkan verən lazımi qanunverici və digər aktlar qəbul etməlidir.

Maddə 19 – Alver qurbanlarının xidmətlərindən istifadə edilməsinin kriminalaşdırılması

Hər bir Tərəf öz daxili qanunlarına əsasən alver qurbanları olduqları güman edilən şəxslərin bu Konvensiyanın 4-cü Maddəsinin a) bəndində istismar obyektı hesab edilən xidmətlərdən istifadə edilməsinin cinayət əməli olmasını təsdiq edən lazımi qanunverici və digər aktların qəbul edilməsi məsələlərinə baxmalıdır.

Maddə 20 – Yol sənədləri və şəxsiyyət vəsiqələri ilə əlaqədar əməllərin kriminalaşdırılması

Hər bir Tərəf qəsdən törədilmiş və insan alverinə imkan yaratmaq məqsədi daşıyan aşağıdakı halların cinayət əməli olduğunu təsdiq edən lazımi qanunverici və ya digər aktlar qəbul etməlidir:

- a. yol sənədlərinin və şəxsiyyət vəsiqələrinin saxtalaşdırılması;
- b. belə sənədlərin əldə edilməsinə yardım göstərilməsi;
- c. başqalarının yol sənədlərinin və şəxsiyyət vəsiqələrinin alınıb saxlanması, pozulması, gizlədilməsi və korlanması.

Maddə 21 – Cinayətə cəhd etmək və yardım və ya təhrik etmək

1. Hər bir Tərəf bu Konvensiyanın 18 və 20-ci maddələrinin müddəalarının qəsdən pozulmasına təhrik etmək hallarını cinayət hesab etmək üçün lazımi qanunverici və digər aktlar qəbul etməlidir.

2. Hər bir Tərəf bu Konvensiyanın 18-ci Maddəsinin və 20-ci Maddənin a) bəndinin müddələrinin qəsdən pozulmasına cəhd etmək hallarını cinayət hesab etmək üçün lazımi qanunverici və digər aktlar qəbul etməlidir.

Maddə 22 – Birgə məsuliyyət

1. Hər bir Tərəf lazımi qanunverici və digər tədbirlər hazırlamalıdır ki, hər hansı bir hüquqi şəxs bu Konvensiya əsasında müəyyənləşdirilmiş və həmin şəxsin xeyrinə digər fiziki şəxs tərəfindən ya təkbaşına ya da həmin hüquqi şəxsə aid olan təşkilatın bir üzvü kimi törətdiyi cinayət əməlinə görə məsuliyyətə cəlb edilə bilsin. Bu halda cinayəti törədən fiziki şəxs həmin hüquqi şəxsin səlahiyyətləri çərçivəsində aşağıdakılara əsaslanan aparıcı mövqeyə malik olmalıdır:
  - a. hüquqi şəxsi təmsil etmək hüququ;
  - b. hüquqi şəxsin adından qərar qəbul etmək səlahiyyəti;
  - c. hüquqi şəxsin səlahiyyətləri çərçivəsində nəzarət etmək imkanı.
2. 1-ci bənddə göstərilən hallardan əlavə, hər bir Tərəf lazımi tədbirlər görməlidir ki, 1-ci bənddə haqqında danışılan fiziki şəxs tərəfindən kifayət qədər nəzarətin olmaması hüquqi şəxsin xeyrinə və onun tapşırığı ilə bu Konvensiyaya əsasən cinayət hesab edilən əməlin törədilməsinə səbəb olduğu halda, həmin hüquqi şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilsin.
3. Hər bir Tərəfin öz hüquq prinsiplərindən asılı olaraq, hüquqi şəxsi cinayət, mülki və administrativ məsuliyyətə cəlb etmək olar.
4. Belə məsuliyyətin qanun pozuntusuna yol vermiş fiziki şəxsin cinayət məsuliyyətinə dəxli yoxdur.

Maddə 23 – Sanksiyalar və tədbirlər

1. Hər bir Tərəf 18 – 21-ci Maddələrə uyğun olaraq müəyyənləşdirilmiş cinayət hallarında effektiv, müvafiq sanksiyalar tətbiq edilməsinə təminat verən lazımi qanunverici və ya digər tədbirlər hazırlamalıdır. 18-ci Maddəyə uyğun olaraq müəyyənləşdirilmiş cinayət əməlləri fiziki şəxslər tərəfindən törədilibsə, bu sanksiyalar azadlıqdan məhrum edilmə şəklində ola bilər ki, bu da ekstradisiya ilə nəticələne bilər.
2. Hər bir Tərəf təminat verməlidir ki, 22-ci Maddəyə uyğun olaraq məsuliyyətə cəlb edilmiş hüquqi şəxslərə effektiv, müvafiq, daşındırıcı cinayət və ya qeyri-cinayət sanksiyaları, eləcə də cərimə kimi digər ölçülər tətbiq edilə bilər.
3. Hər bir Tərəf 18-ci Maddəyə və 20-ci Maddənin a) bəndinə uyğun olaraq müəyyənləşdirilmiş cinayət əməllərindən əldə edilmiş gəlirin və ya bu gəlirin dəyərində müvafiq olan mülkiyyətin müsadirə olunmasına təminat verən qanunverici və ya digər tədbirlər hazırlamalıdır.
4. Hər bir Tərəf insan alveri üçün istifadə edilən təşkilatları müvəqqəti və ya daimi bağlamağa və ya cinayətkarlara ya müvəqqəti ya da həmişəlik bu fəaliyyətlə məşğul olmağı qadağan etməyə təminat verən lazımi qanunverici və ya digər tədbirlər görməlidir. Bu tədbirlər vicdanla işləyən üçüncü tərəflərə aid deyil.

Maddə 24 – Ağırlaşdırıcı şərtlər

Hər bir Tərəf təminat verməlidir ki, bu Konvensiyanın 18-ci Maddəsinə uyğun olaraq müəyyənləşdirilmiş cinayət əməllərinə görə cəza tədbirləri seçilərkən aşağıdakı şərtlər ağırlaşdırıcı hesab edilir:

- a. qəsdən və ya çox böyük ehtiyatsızlıq üzündən alver qurbanlarının həyatının təhlükə altına düşməsi;
- b. uşaqlara qarşı cinayət törədilməsi;
- c. hər hansı bir dövlət məmurunun xidməti vəzifə başında cinayət törətməsi;
- d. cinayətin hər hansı bir cinayətkar təşkilat daxilində törədilməsi.

Maddə 25 – Əvvəllər məhkum olunma halları

Hər bir Tərəf cəza təyin edərkən bu Konvensiyaya uyğun olaraq müəyyənləşdirilmiş cinayət əməllərinə görə qəbul edilmiş son hökmləri nəzərə almağa imkan verən qanunverici və digər tədbirlər hazırlamalıdır.

Maddə 26 – Cəza verilməməsi halları

Hər bir Tərəf öz hüquq sisteminin əsas prinsiplərinə əsaslanaraq, alver qurbanlarına qanunsuz fəaliyyətdə iştirak etmələrinə görə (əgər onlar bu işə məcbur edilibsə) cəza tədbiri tətbiq edilməməsinə təminat verə bilər.

V FƏSİL İSTINTAQ, CİNAYƏT TƏQİBİ VƏ MƏHKƏMƏ İCRAATI QANUNLARI

Maddə 27 – Birtərəfli qaydada və xidməti vəzifəyə görə iddia ərizəsi ilə məhkəməyə müraciət edilməsi (ex parte və ex officio)

1. Hər bir Tərəf bildirməlidir ki, əgər bu Konvensiyanın cinayət əməli kimi tanıdığı qanun pozuntusu bütövlükdə və ya qismən həmin Tərəfin ərazisində törədilibsə, istintaq və mühakimə zərər çəkənin ərizəsi və ya ittihamından asılı olmayacaq.
2. Hər bir Tərəf bildirməlidir ki, hər hansı bir dövlətin sakini digər bir Tərəfin ərazisində alver qurbanı olubsa, o öz dövlətinin səlahiyyətli orqanlarına şikayətlə müraciət edə bilər. Əgər müraciət edilmiş səlahiyyətli orqanın özünün bu sahədə səlahiyyəti yoxdursa, o dərhal şikayəti ərazisində cinayət törədilmiş Tərəfin müvafiq səlahiyyətli orqanına yönəltməlidir. Şikayətə ərazisində cinayət törədilmiş Tərəfin öz daxili qanunlarına uyğun olaraq baxılmalıdır.
3. Hər bir Tərəf müvafiq qanunverici və ya digər yollarla, öz daxili qanunlarının şərtlərinə uyğun olaraq, insan alveri əleyhinə mübarizə edən və insan hüquqlarının müdafiəsi məqsədi daşıyan hər hansı bir qrup, fond, assosiasiya və ya qeyri-hökumət təşkilatları üçün bu Konvensiyanın 18-ci Maddəsinə uyğun olaraq cinayət əməli kimi tanınmış qanun pozuntularının məhkəmə araşdırılmaları dövründə zərər çəkənlərin öz xahişi ilə onlara kömək etmələrinə və / və ya onları dəstəkləmələrinə şərait yaratmalıdır.

Maddə 28 – Zərərçəkənlərin, şahidlərin və hüquq orqanları ilə əməkdaşlıq edənlərin müdafiəsi

1. Hər bir Tərəf istintaq və məhkəmə zamanı, eləcə də sonradan, aşağıdakıları yenidən satılma ehtimalından və ya onlara hədə-qorxu gəlməsi hallarından qorumağa imkan verən effektiv müvafiq qanunverici və digər tədbirlər görməlidir:

- a. zərərçəkənlər (alver qurbanları);
  - b. bu Konvensiyanın 18-ci Maddəsinə uyğun olaraq müəyyənləşdirilmiş cinayət əməli kimi tanınan qanun pozuntuları haqqında məlumat verən və ya istintaq orqanları ilə əməkdaşlıq edən şəxslər;
  - c. bu Konvensiyanın 18-ci Maddəsinə uyğun olaraq cinayət əməli kimi tanınan hadisə üzrə şahidlik edənlər;
  - d. ehtiyac olarsa, a) və c) bəndlərində qeyd olunan şəxslərin ailə üzvləri.
2. Hər bir Tərəf, lazım gələrsə, digər yollarla himayədarlıq göstərməyə imkan verən qanunverici və ya digər tədbirlər hazırlamalıdır. Buraya fiziki himayədarlıq, yaşayış yerlərinin dəyişdirilməsi, şəxsiyyətin görkəminin dəyişdirilməsi və iş tapmaqda kömək edilməsi kimi tədbirlər aid ola bilər.
  3. Uşaqlara xüsusi himayədarlıq göstərməlidir, ilk növbədə onların maraqları nəzərə alınmalıdır.
  4. Hər bir Tərəf, lazım gələrsə, cinayətkarların istintaqı və məhkəməsi zamanı və ondan sonra 27-ci Maddənin 3-cü bəndində göstərilən fəaliyyətləri həyata keçirən qrupların, fondların, assosiasiyaların və qeyri-hökumət təşkilatlarının üzvlərindən intiqam alınması ehtimalından və onlara hədə-qorxu gəlinməsindən müdafiə olunmasını təmin edən lazımi qanunverici və ya digər tədbirlər hazırlamalıdır.
  5. Hər bir Tərəf bu maddənin tətbiq edilməsi üçün digər Dövlətlərlə razılığa gəlmək məsələsinə baxmalıdır.

Maddə 29 – İxtisaslaşmış səlahiyyətli şəxslər və əlaqələndirici orqanlar

1. Hər bir Tərəf, lazım gələrsə, elə qanunverici və ya digər tədbirlər görməlidir ki, insan alverinə qarşı mübarizə aparan və alver qurbanlarını müdafiə edən şəxslər və ya təşkilatlar bu sahədə ixtisaslaşmış olsunlar. Belə şəxslərin və ya təşkilatların öz vəzifələrini effektiv və hər hansı bir arzu edilməz təsirdən azad surətdə həyata keçirə bilmələri üçün, onlar həmin Tərəfin qanunvericilik sisteminin əsas prinsiplərinə uyğun olaraq, müstəqil olmalıdırlar. Bu şəxslər və ya heyətlər xüsusi treyninqlər keçməli və vəzifələrini yerinə yetirmələri üçün maliyyə vəsaitinə malik olmalıdırlar.
2. Hər bir Tərəf öz hökumətlərinin müxtəlif təşkilatlarının insan alveri əleyhinə mübarizə siyasətlərini və fəaliyyətlərini əlaqələndirməyə imkan verən tədbirləri həyata keçirməli, lazım gələrsə, əlaqələndirici təşkilatlar yaratmalıdır.
3. Hər bir Tərəf müvafiq rəsmi şəxslər üçün insan alverinin qarşısının alınması və ona qarşı mübarizə problemi üzrə treyninqlər (o cümlədən, İnsan Hüquqlarına dair treyninq) təşkil etməli və onları gücləndirməlidir. Treyninqlər aşağıdakılara yönəlməlidir: alverin qarşısının alınmasında istifadə edilən metodlar, alverçilərin məhkəməyə verilmələri və zərərçəkənlərin hüquqlarının qorunması, o cümlədən zərərçəkənlərin alverçilərdən qorunması.
4. Hər bir Tərəf dövlət təsisatlarının alver əleyhinə fəaliyyətlərinin və dövlət qanunvericiliyinin şərtlərinin həyata tətbiq edilməsinin monitorinqini keçirmək üçün Dövlət Məruzəçiləri (National Rapporteurs) və digər mexanizmlərin təyin edilməsi məsələsinə baxmalıdır.

Maddə 30 – Məhkəmə prosedurları

İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsinə dair Konvensiyaya və xüsusilə də 6-cı Maddəyə uyğun olaraq, hər bir Tərəf məhkəmənin gedişində aşağıdakıları təmin edən lazımi qanunverici və ya digər tədbirlər görməlidir:

- a. zərərçəkənlərin şəxsi həyatının, lazım gəldikdə isə şəxsiyyətinin qorunması;
- b. öz daxili qanunlarına uyğun olaraq zərərçəkənlərin təhlükəsizliyi və hədə-qorxudan müdafiəsi; əgər zərər çəkən uşaqlarsa, onun ehtiyaclarına xüsusi qayğı göstərilməsi və hüquqlarının xüsusi olaraq qorunmasına təminat verilməsi.

Maddə 31 – Yurisdiksiya

1. Hər bir Tərəf, lazım gələrsə, bu Konvensiyanın qanun pozuntusu kimi tanıdığı aşağıdakı hallarda işi məhkəməyə çıxarmağa imkan verən qanunverici və digər tədbirlər hazırlamalıdır; əgər cinayət
  - a. onun ərazisində törədilibsə və ya
  - b. həmin Tərəfin bayrağı altında üzən gəmidə törədilibsə və ya
  - c. həmin Tərəfin qanunları ilə qeydiyyatdan keçmiş təyyarədə törədilibsə və ya
  - d. həmin Tərəfin vətəndaşlarından biri və ya onun ərazisində çoxdan yaşayan vətənsiz bir şəxs tərəfindən törədilibsə və əgər bu qanun pozuntusu törədildiyi ərazinin qanunlarına görə cəzalandırılsa və ya qanun pozuntusunun törədildiyi ərazi heç bir dövlətin yurisdiksiyasında deyilsə;
  - e. həmin Tərəfin vətəndaşlarından birinə qarşı törədilibsə.
2. Hər bir Tərəf bu Konvensiyanın imzalanması və ya ratifikasiya sənədlərinin qəbul edilməsi zamanı Avropa Şurasının Baş Katibinə müraciət etməklə bu Maddənin 1(d) və (e) bəndlərinin və digər hissələrin yurisdiksiya qaydalarından istifadə etməmək və ya yalnız xüsusi hallarda istifadə etmək hüququnu özündə saxladığını bəyan edə bilər.
3. Hər bir Tərəf, təqsirkar bilinən şəxs onun ərazisində yerləşirsə, və həmin Tərəf onu digər Tərəfin tələbi ilə elə təkçə milli mənsubiyyətinə görə ekstradisiya etməkdən boyun qaçırırsa, bu Konvensiyada cinayət kimi tanınan istənilən qanun pozuntusu barədə məhkəməyə müraciət edə bilmək üçün lazımi qanunverici və digər tədbirlər hazırlamalıdır.
4. Əgər bir neçə Tərəf bu Konvensiyaya uyğun olaraq qanun pozuntusu kimi tanınan cinayət əməlinə görə məhkəmə araşdırmaları tələb edərsə, Tərəflər, lazım gələrsə, istintaq üçün daha münasib yurisdiksiya barədə məsləhətləşmələr apara bilərlər.
5. Beynəlxalq hüququn ümumi normalarına qarşı çıxmadan bu Konvensiya hər hansı bir Tərəfin öz daxili qanunlarına müvafiq olaraq istənilən məhkəmə araşdırmaları aparmasını istisna etmir.

VI FƏSİL BEYNƏLXALQ ƏMƏKDAŞLIQ VƏ VƏTƏNDAŞ CƏMİYYƏTİ İLƏ ƏMƏKDAŞLIQ

Maddə 32 – Beynəlxalq əməkdaşlığa dair ümumi prinsiplər və tədbirlər

Tərəflər bu Konvensiyanın müəyyənləşdirdiyi şərtlər altında, müvafiq beynəlxalq və regionl vasitələrdən istifadə etməklə, sabit daxili qanunlar əsasında çox geniş əməkdaşlıq etməlidirlər. Bu əməkdaşlığın məqsədi aşağıdakılardır:

- insan alverinin qarşısının alınması və ona qarşı mübarizə;
- zərərçəkənlərin müdafiəsi və onlara yardım edilməsi;
- bu Konvensiyaya uyğun olaraq qanun pozuntusu kimi tanınan əməllərin istintaqı və məhkəməsi.

Maddə 33 -- Təhlükəyə məruz qalan və ya itkin düşmüş şəxslər barədə görülən tədbirlər

1. Əgər hər hansı bir Tərəfin aldığı məlumata əsasən bir kəsin həyatının, azadlığının və ya fiziki vəziyyətinin digər bir Tərəfin ərazisində təhlükədə olduğunu düşünməyə əsası varsa, məlumatı olan Tərəf təcili surətdə, yubanmadan onu öz ərazisinə köçürməli və lazımı müdafiə tədbirləri görməlidir.
2. Əgər əldə edilmiş məlumata əsasən itkin düşmüş adamların, xüsusilə də uşaqların insan alverinin qurbanı olduqlarına şübhə varsa, bu Konvensiyaya tərəfdar olan dövlətlər əməkdaşlıqlarını gücləndirə bilərlər. Bu halda Tərəflər bir-biri ilə ikitərəfli və ya çoxtərəfli əməkdaşlıq haqqında müqavilə bağlaya bilərlər.

Maddə 34 – İnformasiya

1. Sorğu alan Tərəf tez bir zamanda bu fəsilə uyğun olaraq həyata keçirilən fəaliyyət barədə sorğu verən Tərəfə məlumat verməlidir. Sorğu alan Tərəf sorğu verən Tərəfə bu fəaliyyətin həyata keçirilməsini qeyri-mümkün edə bilən və ya onu əsaslı surətdə yubandıra bilən hallar haqqında da məlumat verməlidir.
2. Əgər bir Tərəf hesab edir ki, onun öz araşdırmalarının nəticəsində əldə etdiyi informasiyanın aşkarlanması qəbul edən Tərəfə bu Konvensiyaya uyğun olaraq qanun pozuntusu kimi tanınan cinayət əməlinin istintaqına və məhkəmə prosedurlarına başlamağa kömək edə bilər və ya digər Tərəf bu fəslin şərtlərinə əsasən əməkdaşlıq təklif edə bilər, həmin Tərəf öz daxili qanunları çərçivəsində, sorğu gözləmədən, bu məlumatı digər Tərəfə ünvanlaya bilər.
3. Məlumatı göndərməmişdən əvvəl məlumat verən Tərəf xahiş edə bilər ki, məlumat gizli saxlansın və ya şəraitdən asılı olaraq istifadə edilsin. Əgər məlumatı alan Tərəf bu şərtə əməl edə bilmirsə, bu barədə məlumat verən tərəfə xəbər verməlidir və bu zaman həmin Tərəf özü qərara alacaq ki, məlumatı versin ya yox. Əgər qəbul edən Tərəf məlumatı təklif edilən şərtlərlə almağa razıdırsa, bu artıq onların öhdəsində olacaq.
4. 13, 14 və 16-cı Maddələrdə haqqında danışılan hüquqların təmin edilməsinə dair bütün məlumat bu Konvensiyanın 11-ci Maddəsinə uyğun olaraq yubanmadan əlaqədar Tərəfə ötürülməlidir.

Maddə 35 – Vətəndaş cəmiyyəti ilə əməkdaşlıq

Hər bir Tərəf bu Konvensiyanın məqsədinə nail olmaq üçün strateji partnyorluq yaradılması işində dövlətin səlahiyyətli orqanlarını və rəsmi şəxsləri qeyri-hökumət təşkilatları, digər əlaqədar təşkilatlar və vətəndaş cəmiyyətinin üzvləri ilə əməkdaşlığa çağırmalıdır.

VII FƏSİL – MONİTORİNG MEXANİZMİ

Maddə 36 – İnsan alveri əleyhinə fəaliyyət göstərən mütəxəssislər qrupu

1. İnsan Alveri əleyhinə Fəaliyyət Göstərən Mütəxəssislər Qrupu (bundan sonra "GRETA" alandırılacaq) Tərəflərin bu Konvensiyaya əməl etmələrinə dair monitoring keçirəcək.
2. Gender bərabərliyi və coğrafi balans prinsipini, eləcə də çoxşaxəli yoxlamaları nəzərə alaraq, GRETA-nın tərkibinə minimum 10, maksimum 15 nəfər daxil edilib. Onlar Tərəflərdən ibarət Komitə (Tərəflər Komitəsi) tərəfindən 4 il müddətinə seçiləcək. Bu Komitə Konvensiyaya qoşulmuş dövlətlərin vətəndaşlarından ibarət olacaq.
3. GRETA-nın üzvləri aşağıdakı prinsiplərə əsasən seçiləcək:
  - a. onlar yüksək mənəviyyətə malik olan, İnsan Hüquqları sahəsində öz nüfuzuna, insan alveri qurbanlarına yardımı və ona qarşı mübarizəsinə görə tanınan, və ya bu Konvensiyanın əhatə etdiyi sahələrdə professional təcrübəsi olan şəxslər arasından seçilməlidirlər;
  - b. onlar öz vəzifələrinin yerinə yetirilməsində müstəqil və qərəzsiz olmalı və effektiv fəaliyyət göstərməlidirlər;
  - c. bir dövlətdən iki nəfər GRETA-ya üzv seçilə bilməz;
  - d. onlar əsas hüquq sistemlərini təmsil etməlidirlər.
4. GRETA-ya üzv seçilməsi proseduru Nazirlər Komitəsi tərəfindən müəyyən edilməlidir. Bu Konvensiya qüvvəyə minəndən sonra bir il ərzində Nazirlər Komitəsi Konvensiyaya qoşulmuş Tərəflərlə məsləhətləşmələrdən və yekdil bir qərara gələndən sonra öz qərarını verməlidir. GRETA özünün prosedur qaydalarını qəbul etməlidir.

Maddə 37 – Tərəflər Komitəsi (Committee of the Parties)

1. Tərəflər Komitəsi Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinin Konvensiyaya qoşulmuş Üzv Dövlətlərin nümayəndələrindən və Avropa Şurasının üzvü olmayan, lakin Konvensiyaya qoşulan Tərəflərin nümayəndələrindən təşkil edilməlidir.
2. Tərəflər Komitəsinin iclasları Avropa Şurasının Baş Katibi tərəfindən çağırılmalıdır. Komitənin ilk iclası bu Konvensiya qüvvəyə minəndən sonrakı bir il ərzində, GRETA-nın bütün üzvləri seçiləndən sonra keçirilməlidir. Sonradan bu iclaslar GRETA üzvlərinin üçdə birinin, GRETA-nın Prezidentinin və ya Baş Katibin sorğusu ilə keçirilə bilər.
3. Tərəflər Komitəsi öz prosedur qaydalarını qəbul etməlidir.

Maddə 38 – Prosedur qaydaları

1. Qiymətləndirmə prosedurları Konvensiyaya qoşulmuş Tərəflərə aiddir və dövrlərə bölünür. Dövrələrin müddəti GRETA tərəfindən təyin edilməlidir. Hər dövrənin əvvəlində GRETA qiymətləndirmə prosedurları üçün əsas rolunu oynayacaq şərtləri müəyyənləşdirir.
2. GRETA qiymətləndirməni həyata keçirmək üçün ən müvafiq vasitələri müəyyənləşdirməlidir. GRETA hər bir dövrə üçün sorğu anketi də tərtib edə bilər. Bu anket Tərəflərin Konvensiyanın müddəalarını həyata keçirmələrinin qiymətləndirilməsi üçün əsas meyar ola bilər. Belə sorğu vərəqələri bütün Tərəflərə göndərilməlidir. Tərəflər

sorğulara, eləcə də GRETA-nın informasiyalar barədə bütün tələblərinə cavab verməlidirlər.

3. GRETA məlumat almaq üçün vətəndaş cəmiyyətinə müraciət edə bilər.
4. GRETA dövlətin səlahiyyətli orqanları və ya onların təyin etdiyi "əlaqələndirici şəxslərlə" və lazım gələrsə, müstəqil milli ekspertlərlə əməkdaşlıqda ölkənin müxtəlif bölgələrinə səfərlər təşkil edə bilər. Bu səfərlər zamanı spesifik sahələrin mütəxəssisləri GRETA-ya kömək edə bilər.
5. GRETA fəaliyyətin yoxlama şərtlərinin həyata tətbiq edilməsinə dair hesabat məruzəsinin layihəsini hazırlamalıdır. Məruzəyə Tərəflərin müəyyənləşdirdiyi problemlərin həlli yollarına dair GRETA-nın öz fikir və təklifləri də daxil edilməlidir. Məruzənin layihəsi şərh edilmək üçün yoxlanan Tərəfə göndərilməlidir. Məruzə tərtib edilərkən bu şərhlər nəzərə alınmalıdır.
6. Bu əsaslarla GRETA Konvensiyanın müddəalarını həyata keçirməli olan Tərəfin gördüyü tədbirlərə dair məruzə və nəticələrini hazırlamalıdır. Bu məruzə və nəticələr aidiyyətli Tərəfə və Tərəflər Komitəsinə göndərilməlidir. GRETA-nın məruzəsi və nəticələri qəbul edildikdən sonra aidiyyətli Tərəfin son şərhləri ilə birlikdə ictimaiyyətə çatdırılmalıdır.
7. Mu Maddənin 1 və 6-cı bəndlərindən asılı olmayaraq, Tərəflər Komitəsi GRETA-nın hesabat məruzəsi və nəticələrinin əsasında həmin Tərəf üçün tövsiyələr hazırlaya bilər. Tövsiyələrdə a) GRETA-nın gəldiyi nəticələrin həyata keçirilməsi üçün yollar göstərilə bilər, lazım gələrsə, onların tətbiq edilməsi barədə məlumat verilməsi üçün vaxt təyin edilə bilər və b) Konvensiyanın daha düzgün tətbiq edilməsi üçün həmin Tərəf ilə əməkdaşlıq təklif edilə bilər.

VIII FƏSİL – DİGƏR BEYNƏLXALQ TƏŞKİLATLARLA ƏLAQƏLƏR

Maddə 39 – İnsanların, xüsusilə də qadın və uşaq alverinin qarşısının alınması, qadağan edilməsi və cəzalandırılmasını nəzərdə tutan və BMT-nin "Ttransmilli mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı" Konvensiyasını tamamlayan Protokolla əlaqə

Bu Konvensiya insanların, xüsusilə də qadın və uşaq alverinin qarşısının alınması, qadağan edilməsi və cəzalandırılmasını nəzərdə tutan və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının "Ttransmilli mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı" Konvensiyasını tamamlayan Protokolun müddəələrindən doğan hüquq və öhdəliklərə təsir göstərə bilməz. O, Konvensiyanın yaratdığı müdafiə imkanlarının daha da gücləndirilməsi və standartların daha da inkişaf etdirilməsi məqsədi daşıyır.

Maddə 40 – Digər beynəlxalq sənədlərlə əlaqələr

1. Bu Konvensiya həmin Konvensiyaya qoşulmuş Tərəflərin Tərəfdar olduğu və ya Tərəf ola biləcəyi, bu Konvensiyanın qarşıya qoyduğu problemlərlə məşğul olan və insan alveri qurbanlarını daha böyük müdafiə və yardımla təmin edə bilən digər beynəlxalq sənədlərin müddəələrindən doğan hüquq və öhdəliklərə təsir edə bilməz.
2. Konvensiyaya qoşulmuş Tərəflər bu Konvensiyanın əhatə etdiyi problemlərin həyata keçirilməsi zaman onun şərtlərini tamamlamaq və gücləndirmək, eləcə də burada yer almış prinsiplərin tətbiq edilməsini asanlaşdırmaq məqsədilə bir-biri ilə ikitərəfli və ya çoxtərəfli razılaşmalara gələ bilərlər.
3. Bu Konvensiyanın predmetindən və məqsədindən , eləcə də onun digər Tərəflərə tam tətbiq edilməsindən asılı olmayaraq, Avropa İttifaqına üzv olan Tərəflər öz qarşılıqlı əlaqələrində Avropa Birliyi və Avropa İttifaqının qaydalarına müraciət etməlidirlər, çünki

Avropa İttifaqı və Avropa Birliyinin məhz bu sahədə fəaliyyət göstərmək və məhz bu spesifik hallara tətbiq edilmək üçün xüsusi qaydaları var.

4. Bu Konvensiyanın heç bir müddəası beynəlxalq qanunlara tabe olan Dövlətlərin və ayrı-ayrı şəxslərin hüquqlarına, öhdəliklərinə və məsuliyyətlərinə təsir edə bilməz. Beynəlxalq qanunlara aşağıdakılar daxildir: beynəlxalq humanitar qanunlar, insan hüquqlarına dair beynəlxalq qanunlar, xüsusilə də, müvafiq yerlərdə, Qaçqınların Statusuna dair 1951-ci il Konvensiyası və 1967-ci il Protokolu.

IX FƏSİL – KONVENSIYAYA EDİLƏN DÜZƏLİŞLƏR

Maddə 41 – Düzəlişlər

1. Hər hansı bir Tərəfin bu Konvensiyaya təklif etdiyi düzəliş Avropa Şurasının Baş Katibinə təqdim edilməlidir. Sonradan Baş Katib onu Avropa Şurasına üzv Dövlətlərə, müqavilə imzalamış Dövlətlərə, Tərəf Dövlətlərə, Avropa Birliyinə, 42-ci Maddənin şərtlərinə əsasən Konvensiyanı imzalamağa dəvət edilmiş Dövlətlərə və 43-cü Maddənin şərtlərinə əsasən bu Konvensiyaya daxil olmağa dəvət edilmiş bütün Dövlətlərə ünvanlamalıdır.
2. Hər hansı bir Tərəfin təklif etdiyi düzəliş GRETA-ya təqdim edilməli və o da öz növbəsində təklif edilmiş düzəliş barədə öz fikrini Nazirlər Komitəsinə çatdırmalıdır.
3. Nazirlər Komitəsi təklif edilmiş düzəlişi və GRETA-nın rəyini nəzərdən keçirməli və Konvensiyaya qoşulmuş Tərəflərlə məsləhətləşmələrdən və onların yekdil razılıqlarını alandan sonra düzəlişi qəbul etməlidir.
4. Nazirlər Komitəsi tərəfindən qəbul edilmiş düzəlişin mətni bu maddənin 3-cü bəndinə uyğun olaraq Tərəflərə göndərilməlidir.
5. Bu maddənin 3-cü bəndinə uyğun olaraq, qəbul edilmiş hər bir düzəliş bütün Tərəflərin Baş Katibə düzəlişi qəbul etmələri haqqında məlumat verdikləri tarixdən bir ay keçəndən sonrakı ayın birinci günü qüvvəyə minir.

X FƏSİL – YEKUN MÜDDƏALAR

Maddə 42 -- Konvensiyanın imzalanması və qüvvəyə minməsi

1. Bu Konvensiya imzalanmaq üçün Avropa Şurasına üzv dövlətlər, üzv olmayan, lakin Konvensiyanın hazırlanmasında iştirak edən dövlətlər və Avropa Birliyi üçün açıq olmalıdır.
2. Bu Konvensiya ratifikasiya olunmalı, qəbul edilməli və ya təqdir edilməlidir. Ratifikasiya, qəbul və ya təqdir edilmə sənədləri saxlanmaq üçün Avropa Şurasının Baş Katibinə təqdim edilməlidir.
3. Bu Konvensiya tərkibinə Avropa Şurasının ən azı 8 üzv dövlətinin daxil olduğu 10 imzalayan Tərəfin bundan əvvəlki bəndin şərtlərinə uyğun olaraq Konvensiyaya qoşulmaq haqqında razılıqlarını bildirdikləri tarixdən keçən üç ay müddətindən sonrakı ayın birinci günü qüvvəyə minir.
4. Sonradan Konvensiyaya daxil olmaq arzusunu bildirən və 1-ci bənddə göstərilən Dövlətlər və Avropa Birliyi üçün bu Konvensiya ratifikasiya, qəbul və ya təqdir edilmə sənədlərinin saxlanca verildiyi tarixdən keçən üç ay müddətindən sonrakı ayın birinci günü qüvvəyə minir.

Maddə 43 – Konvensiyaya edilən əlavələr

1. Konvensiya qüvvəyə minəndən sonra Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi Konvensiyaya qoşulmuş Tərəflərlə məsləhətləşmələrdən və onların yekdil razılığını aldıqdan sonra Avropa Şurasının Nizamnaməsinin 20(d) Maddəsinə əsasən əksəriyyətin qəbul etdiyi qərarla və müqaviləyə əsasən Nazirlər Komitəsinin işində iştirak edən dövlətlərin nümayəndələrinin yekdil səsvermələrinin nəticələrinə uyğun olaraq, Avropa Şurasına üzv olmayan və bu Konvensiyanın hazırlanmasında iştirak etməyən hər hansı bir Dövlət Konvensiyaya qoşulmağa dəvət edə bilər.
2. Konvensiyaya qoşulmuş hər bir Dövlət üçün Konvensiya Konvensiyaya qoşulmağa dair sənədlərin Avropa Şurasının Baş Katibinə saxlanca verildiyi tarixdən keçən üç ay müddətindən sonrakı ayın ilk günü qüvvəyə minir.

Maddə 44 – Tətbiq olunan ərazi

1. Hər bir Dövlət və ya Avropa Birliyi Konvensiyanın imzalanması və ya ratifikasiya, qəbul və təqdir edilməsi və ya ona qoşulması barədə sənədlərin saxlanca verildiyi zaman bu Konvensiyanın tətbiq ediləcəyi ərazini və ya əraziləri müəyyənləşdirə bilər.
2. Hər bir Tərəf sonradan Avropa Şurasının Baş Katibinə bəyanatla müraciət edərək Konvensiyanın tətbiq edilməsini bəyanatda göstərdiyi digər ərazilərə qədər genişləndirə bilər (bu ərazilərin beynəlxalq əlaqələri üçün həmin Tərəf məsuliyyət daşımalı və ya o ərazinin adından iş görə bilmək səlahiyyətinə malik olmalıdır). Bu ərazilər üçün Konvensiya bəyanatın Baş Katib tərəfindən qəbul edilmə tarixindən keçən üç ay müddətindən sonrakı ayın birinci günü qüvvəyə minir.
3. Yuxarıdakı iki bəndə uyğun olaraq verilmiş hər bir bəyanat, bəyanatda göstərilmiş hər hansı bir ərazini nəzərə almaqla, Avropa Şurasının Baş Katibinə bildirişlə müraciət etmək yolu ilə geri götürülə bilər. Geri götürülmə Baş Katibin bildirişi qəbul etdiyi tarixdən keçən üç ay müddətindən sonrakı ayın birinci günü etibarlı sayılır.

Maddə 45 – Qeydlər

Bu Konvensiyanın hər hansı müddəasına, 31-ci Maddənin 2-ci bəndi istisna olmaqla, heç bir qeyd əlavə etmək olmaz.

Maddə 46 – Denonsasiya (etibarsız elan edilmə)

1. Hər bir Tərəf istənilən zaman Avropa Şurasının Baş Katibinə bildirişlə müraciət edərək bu Konvensiyanı etibarsız elan edə bilər.
2. Belə denonsasiya Baş Katibin bildirişi qəbul etdiyi tarixdən keçən üç ay müddətindən sonrakı ayın birinci günü etibarlı sayılır.

Maddə 47 – Bildiriş

Avropa Şurasının Baş Katibi Avropa Şurasına üzv dövlətlərə, Konvensiyanı imzalamış bütün Dövlətlərə, bütün Tərəf Dövlətlərə, Avropa Birliyinə, 42-ci Maddənin şərtlərinə əsasən Konvensiyanı imzalamağa dəvət edilmiş bütün Dövlətlərə, 43-cü Maddənin şərtlərinə əsasən Konvensiyaya daxil olmağa dəvət edilmiş bütün Dövlətlərə aşağıdakılar barədə məlumat verməlidir:

- a. hər bir imza;
- b. ratifikasiya, qəbul, təsdiq edilmə faktları;

- c. 42 və 43-cü Madələrə uyğun olaraq bu Konvensiyanın qüvvəyə minmə tarixi;
- d. 41-ci Maddəyə uyğun olaraq edilmiş hər bir düzəliş və bu düzəlişin qüvvəyə minmə tarixi;
- e. 46-cı Maddənin şərtlərinə uyğun olaraq həyata keçirilmiş hər bir denonsasiya faktı;
- f. bu Konvensiya ilə əlaqədar hər hansı bir akt, bildiriş;
- g. 45-i Maddəyə uyğun hər hansı bir qeyd.

Bu Konvensiya bu iş üçün səlahiyyət verilmiş şəxslər tərəfindən təsdiq edilərək imzalanıb.

Varşava, 2005-ci il May ayının 16-cı günü; ingilis və fransız dillərində; hər iki mətn tamamilə autentikdir, bir nüsxədədir və Avropa Şurasının arxivində saxlanmalıdır. Avropa Şurasının Baş Katibi mətnin təsdiq edilmiş surətlərini Avropa Şurasına üzv dövlətlərə, Avropa Şurasına üzv olmayan, lakin bu Konvensiyanın hazırlanmasında iştirak edən dövlətlərə, Avropa Birliyinə və Konvensiyaya daxil olmağa dəvət olunan hər bir Dövlətə göndərməlidir.

AVROPA ŞURASININ İNSAN ALVERİ ƏLEYHİNƏ FƏALİYYƏTƏ DAİR KONVENSIYASININ İZAHAT MƏRUZƏSİ

I. GİRİŞ

a. İnsan alveri: fenomen və onun mövzusu

1. Bu gün insan alveri Avropada əsas problemlərdən biridir. Hər il minlərlə adam, əsasən qadınlar və uşaqlar, ya öz ölkələrində ya da xaricdə seksual istismar və ya başqa məqsədlərlə insan alverinin qurbanı olurlar. Bütün göstəricilər qurbanların sayının artdığına işarə edir. İnsan alveri əleyhinə fəaliyyət bütün dünyada diqqət mərkəzindədir, çünki o, insan hüquqları və demokratik cəmiyyətlərin fundamental dəyərləri üçün təhlükə yaradır.

2. Avropa Şurasının insan hüquqları və insan ləyaqəti uğrunda döyüşdüyü cəbhələrdən biri bəşəriyyətə qarşı bu davamlı təhqirə və təhlükəyə qarşı mübarizədir.

3. İnsan alveri, insanları aldadıb tələyə salmaqla yanaşı, keçmişdə bütün dünyada geniş yayılmış qul alverinin müasir formasıdır. İnsanlara alınıb-satıla bilən bir əşya kimi baxılır, onlar əsasən seks industriyasında, eləcə də kənd təsərrüfatı sektorunda tər tökməyə, qəpik-quruşa, çox vaxt isə tamamilə pulsuz məcburi işlərə cəlb edirlər. Alver qurbanı kimi müəyyənləşdirilənlərin əksəriyyəti qadınlardır, lakin bəzən kişilər də alver qurbanına çevrilirlər. Bundan əlavə, zərər çəkənlərin çoxu gənclərdir, bəzən isə uşaqlardır. İstismarın və başqalarının acgözlüyünün nəticəsində həyatları alt-üst olmuş bu adamlar ümitsizlik içində miskin həyat sürürlər.

4. Daha effektiv nəticə əldə etmək üçün insan alverinə qarşı mübarizənin strategiyası insanların hüquqlarının pozulmasının qarşısının alınmasını, insan hüquqlarının qorunmasını və insan alveri ilə məşğul olanların mühakimə edilməsini nəzərdə tutan çoxtərəfli yanaşma yolları tapmalı, eyni zamanda müvafiq dövlət qanunlarının ahəngdarlığına və bu qanunların hər yerdə eyni cür, həm də effektiv olaraq tətbiq edilməsinə nail olmalıdır.

5. Bütün dünyada geniş yayılmış insan alveri həm milli, həm də transmilli bir fenomen ola bilər. Çox vaxt mütəşəkkil cinayətkarlıqla əlaqələndirilən və bu sahədə ən çox gəlir gətirən insan alverinə qarşı da, Avropada narkotik maddələr və çirkli pulların yuyulması halları kimi, çox kəskin mübarizə aparmaq lazımdır. Doğrudan da bəzi hesablamalara görə, insan alveri, silah və narkotiklər alverindən sonra, qanunsuz gəlir gətirən mənbə kimi dünyada üçüncü yeri tutur.

6. Bu sahədə *Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Transmilli Mütəşəkkil Cinayətkarlığa qarşı Konvensiyasını* tamamlayan *İnsan alverinin qarşısının alınması, ləğv edilməsi və cəzalandırılmasına dair Protokol* (bundan sonra "Palermo Protokolu") insan alverinə qarşı beynəlxalq fəaliyyətin əsasını qoymuş oldu. Avropa Şurasının Konvensiyası Palermo Protokolunu istinad nöqtəsi kimi götürərək və insan alverinə qarşı mübarizəyə uyğun gələn beynəlxalq hüquqi vasitələri nəzərə alaraq, bu vasitələri gücləndirmək və onların təklif etdiyi standartları yüksəltmək üçün yollar axtarır.

7. Palermo Protokolunda ilk razılaşdırılmış, beynəlxalq öhdəliyi olan "insan alveri" termininə (Avropa Şurasının Konvensiyasına daxil edilib) rast gəlinir (bax: Konvensiyanın 4-cü Maddəsinə dair qeydlər). Burada qeyd etmək lazımdır ki, insan alverini miqrantların kontrabandasından fərqləndirmək çox vacibdir. Sonuncu *Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Transmilli Mütəşəkkil Cinayətkarlığa qarşı Konvensiyasını* tamamlayan bir başqa Protokolun mövzusu *Miqrantların quru, su və hava yolları ilə sərhəddən qanunsuz keçirilməsinə dair Protokol*). Miqrantların sərhəddən qanunsuz keçirilməsi maliyyə və ya bir başqa maddi mənfəət əldə

etmək məqsədi güddüyü halda, insan alverinin məqsədi istismardır. Bundan əlavə, insan alveri heç də həmişə transmilli xarakter daşımır; bu, bir ölkə daxilində də baş verə bilər.

8. İnsan alverinə qarşı mübarizə etmək və onun qurbanlarını müdafiə etmək üçün digər beynəlxalq sənədlər də var. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının aşağıdakı sənədlərinin adını çəkmək olar:

- Məcburi əmək haqqında Konvensiya (No.29), 28 iyun, 1930;
- İnsan alverinin ləğvi və başqalarının fahişəliyinin istimarına dair Konvensiya, 2 dekabr 1949;
- Qaçqınların Statusuna dair Konvensiya (28 iyul 1951) və Qaçqınların statusuna dair Protokol;
- Qadınlara qarşı hər cür ayrı-seçkiliyin aradan götürülməsinə dair Konvensiya, 18 dekabr 1979;
- Uşaq hüquqları haqqında Konvensiya, 20 noyabr 1989;
- Uşaq əməyinin ən pis formalarının qadağan edilməsi və onların aradan qaldırılması üçün təcili tədbirlərə dair Beynəlxalq Əmək Təşkilatının Konvensiyası, 17 iyun 1999;
- Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiyaya uşaqların satılması, uşaq fahişəliyi və uşaq pornografiyasına dair Fakultativ Protokolu, 25 may 2000.

9. Təcrübə göstərir ki, regional səviyyədə hüquqi sənədlərdən yerində istifadə edilməsi beynəlxalq səviyyədə də fəaliyyəti gücləndirir. Avropa kontekstində İnsan alverinə qarşı mübarizəyə dair *Avropa Şurasının Çərçivə Qərarı* (19 iyul 2002) və insan alverinin qurbanları olan və ya qanunsuz mühacirətə kömək edən və ya səlahiyyətli şəxslərlə əməkdaşlıq edən üçüncü dünya millətləri üçün pasport məsələlərinə dair *Avropa Şurası Direktivi* (2004/81/EC, 29 aprel 2004) insan alverinə dair bəzi məsələləri tənzimləyir. Alver qurbanlarının məhkəməyə müraciət etmələrinə dair *Avropa Şurasının 5 mart 2001-ci il tarixli Çərçivə Qərarı* da insan alveri sahəsində tətbiq edilə bilər.

b. Avropa Şurasının atdığı addımlar

10. Nəzərə alsaq ki, Avropa Şurasını narahat edən əsas məsələlərdən biri insanların hüquq və ləyaqətlərinin qorunması və müdafiəsidir və insan alveri Avropa Şurasının əsaslandığı dəyərlərin təməlini sarsıdır, məntiqli bir nəticəyə gəlmək olar ki, bu problemin həlli yollarının tapılması Təşkilatın prioritet təşkil edən ən vacib vəzifəsidir. Bu həm də ona görə zəruridir ki, Avropa Şurasına üzv olan 46 dövlət arasında insan alverinin mənbəi, tranziti və son ünvanı olan ölkələr var.

11. Odur ki, 1980-ci illərin sonlarından bəri Avropa Şurası insan alveri əleyhinə mübarizə mərkəzinə çevrilmişdir¹ (1). İnsan alveri Avropa Şurasını narahat edən bir çox problemlərlə toqquşur: qadınların və uşaqların seksual zəmində istismarı, qadınların zorakılıq hallarından müdafiə edilməsi, mütəşəkkil cinayət və miqrasiy. Avropa Şurası bu sahədə və digər əlaqədar sahələrdə müxtəlif təşəbbüslər həyata keçirib: başqa işlərlə yanaşı hüquqi sənədlər hazırlanıb, strategiyalar yaradılıb, araşdırmalar aparılıb, hüquqi və texniki əməkdaşlıqlar qurulub və monitorinqlər keçirilib.

Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi

12. 1991-ci ildə Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi *Uşaqların və yeniyetmələrin seksual zəmində istismarı, onlardan pornoqrafiya, fahişəlik və insan alveri sahəsində istifadə edilməsinə dair R(91)11 sayılı Təvsiyələr* hazırladı. Bu Təvsiyələr adı çəkilən sahələrə dair ilk beynəlxalq sənəd idi. 1999-cu ildə R(91)11 sayılı Təvsiyələrə dəyişikliklər etmək üçün uşaqların seksual istismarına dair ekspertlər komitəsi təşkil edildi.

¹ Qadınlar və Kişilər arasında Bərabərlik üzrə Rəhbər Komitənin (CDEG) 1991-ci ildə Strazburqda təşkil etdiyi seminar bu halda insan haqlarının pozulması və insan ləyaqətinin alçaldılması kimi qiymətləndirmişdi.

13. Qadınların və Kişilərin bərabərliyinə dair Rəhbər Komitəyə (CDEG) hesabat verən Qadın alveri üzrə Ekspertlər Qrupunun (1992-93) vasitəsilə Avropa Şurası ən təxirəsalınmaz fəaliyyət sahələrini müəyyənləşdirdi, mütəxəssislər isə bunun əsasında qadın alverinə dair ümumi fəaliyyət planı hazırladılar². Plan üzv dövlətlər üçün insan alverinin qanunverici, məhkəmə və cəzalandırma aspektləri, alver qurbanlarına yardım göstərilməsi, müdafiəsi və reabilitasiyası, preventiv proqramlar və treyninqlər üzrə tövsiyələr hazırlanması problemləri üzrə təhlil edilib, araşdırmalar aparılmalı olan sahələri müəyyənləşdirdi.

14. Avropa Şurasına üzv olan ölkələrin Dövlət və Hökumət Başçılarının 1997-ci ildə keçirdikləri Strazburq Summitində İnsan alveri problemi diqqət mərkəzində oldu: Yekun Deklarasiyası qadınların hər cür istismarını birmənalı şəkildə vətəndaşların təhlükəsizliyinə və Avropada demokratiyaya təhlükə kimi qiymətləndirdi.

15. Summitdən keçən dövr ərzində müxtəlif işlər görülüb. Bu işlərin bir qismi şüurluluğun artırılması və fəaliyyət göstərilməsi ilə əlaqədardır. Hökumətlərin və vətəndaş cəmiyyətlərinin quldarlığın bu yeni formasına³ dair şüurluluğunu artırmaq üçün seminarlar təşkil edilib. Bu seminarların məqsədi insan alveri qurbanları və təhlükəyə məruz qalan insanlarla təmasda olan müxtəlif şəxslərin (polisler, hakimlər, sosial işçilər, səfirliklərin əməkdaşları, müəllimlər və s.) hazırlıq keçmələri idi.

16. Bundan əlavə, üzv dövlətlərə insan alverinə qarşı öz fəaliyyət planlarını hazırlamaq tapşırılmışdı. Bu məqsədlə 1996-cı ildə Avropa Şurası insan alverinə qarşı yuxarıda adı çəkilən fəaliyyət planı modelini yaratmışdı. O vaxtdan bəri Cənub-şərqi Avropa⁴ və Cənubi Qafqazda⁵ (5) həm milli, həm də regional fəaliyyət planları hazırlanıb.

17. İnsan alveri problemini müxtəlif tərəflərdən dəyərləndirə bilmək üçün tədqiqat və araşdırma işləri də həyata keçirilib. Qadın və kişilərin bərabərliyinə dair Rəhbər Komitə (CDEG) *seksual istismar məqsədilə insan alveri üzrə yeni informasiya texnologiyalarının qarşılıqlı təsiri* haqqında tədqiqat işi hazırlayıb⁶. (6)

18. Bundan əlavə, bir çox üzv dövlətlərdə öz ərazilərində qanunlar yaratmaq və onları təftiş etmək üçün lazımi texniki yardımla təmin edilmiş və bu bəlaya qarşı mübarizə etmək üçün ehtiyat tədbirlər həyata keçirməyə imkan verən məqsədli seminarlar və mütəxəssislərin görüşləri keçirilmişdir.

19. Son zamanlar həyata keçirilmiş təşəbbüslərdən biri də 2002-ci ilin iyul ayında başlamış və 2003-cü ilin noyabrında başa çatmış LARA Layihəsidir. Cənub-Şərqi Avropada cinayət qanunvericiliyinin islahatlarını dəstəkləyən layihə insan alverinin qarşısını almaq və ona qarşı mübarizə aparmaq üçün bir vasitə rolunu oynayır. İnsan Alverinə dair Stabilitet Paktı Qüvvələri çərçivəsində həyata keçirilən Avropa Şurasının bu Layihəsi əlaqədar dövlətlərə bu sahədə öz daxili qanunlarını qəbul etməyə və ya onlara yenidən baxmağa imkan yaradıb. Layihənin həyata keçirilməsi nəticəsində demək olar ki, bütün bu dövlətlər insan alverinə qarşı öz milli fəaliyyət planlarını hazırlaya bilmişlər. Bu plan insan alverinin qarşısının alınması, müqəssirlərin mühakimə edilməsi və alver qurbanlarının müdafiəsi problemlərini əhatə edir.

² Ms Mişel Hörş tərəfindən hazırlanmış Qadın alveri əleyhinə fəaliyyət planı (doc. EG (96) 2), Belçika.

³ Məsələn, seksual istismar məqsədilə insan alveri əleyhinə fəaliyyətə dair beynəlxalq seminar: QHT-lərin rolu (Strazburq, iyun 1998) və seksual istismar məqsədilə insan alveri kontekstində kütləvi informasiya vasitələrində yaranmış qadın obrazı sahəsində pis və yaxşı təcrübələrə dair Seminar (Strazburq, sentyabr 1998).

⁴ Cənub-şərqi Avropa üçün Stabilitet Paktı çərçivəsində "Cənub-şərqi Avropada insan alveri əleyhinə əlaqələndirilmiş fəaliyyət: regional fəaliyyət planına doğru" mövzusunda Avropa Şurasının təşkil etdiyi beynəlxalq seminar. Yunanıstan hökumətinin dəvəti ilə seminar 29 iyun – 1 iyul 2000-ci ildə Afinada keçirildi. Seminarı Yaponiyanın dəstəyi ilə BMT-nin İnsan Haqları üzrə Baş Komissarı, ATƏT / ODİHR (Demokratik İnstitutlar və İnsan Haqları İdarəsi) və Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı (İOM) birgə hazırlamışdılar.

⁵) "Cənub-şərqi Avropada insan alveri əleyhinə əlaqələndirilmiş fəaliyyət: regional fəaliyyət planına doğru" mövzusunda seminar 2002-ci il 6–7 noyabrda Tiflisdə keçirilmişdi.

⁶) EG-S-NT (2002) 9 Fin.

20. Şüurluluğun artırılması sahəsində fəaliyyət insan alverinə qarşı mübarizə strukturunun yaradılmasına yol açıb. Avropa Şurasının qəbul etdiyi hüquqi sənədlərdən ikisi xüsusi olaraq seksual istismar məqsədilə insan alverinə aiddir ki, bunun da qurbanlarının əksəriyyəti qadınlar və uşaqlardır. Bu sənədlər aşağıdakılardır:

- *Nazirlər Komitəsinin Seksual istismar məqsədilə insan alverinə dair üzv dövlətlər üçün hazırladığı R(2000)11 sayılı Təvsiyəsi;*
- *Nazirlər Komitəsinin Uşaqların Seksual istismardan müdafiəsinə dair üzv dövlətlər üçün hazırladığı Rec(2001)16 sayılı Təvsiyəsi.*

21. Bütün bunlar definisiyaları, ümumi tədbirləri, metodoloji və fəaliyyət strukturlarını, cinayətin qarşısının alınması, zərərçəkənlərin müdafiəsi və onlara yardım edilməsi, cinayətkarlığa qarşı tədbirlər, məhkəmə əməkdaşlığı və beynəlxalq əməkdaşlıq və koordinasiya tədbirlərini özündə əks etdirən Pan-Avropa strategiyasını irəli çəkmişdir.

22. Nəhayət, onu da qeyd etmək lazımdır ki, Avropa Nazirlər Şurasının Qadın və Kişilərin bərabərliyinə dair "Demokratikləşmə, konfliktlərin qarşısının alınması və sülhün bərqərar edilməsi: perspektivlər və qadınların rolu" mövzusunda həsr edilmiş 5-ci Konfransında (Skopye, 22-23 yanvar 2003) Bərabərlik Problemi Nazirləri razılığa gəliblər ki, Avropa Şurasının qadınların hüquqlarının qorunmasına yönəlmiş fəaliyyəti qadınlara qarşı zorakılıq və insan alveri halları əleyhinə mübarizə və bu halların qarşısının alınması məqsədi daşmalıdır.

23. İnsan Alveri mütəşəkkil cinayətkar qruplar tərəfindən həyata keçirilə bilər. Bu qruplar çox vaxt korrupsiya yolu ilə qanunları dolaşdırır və çirkli pulların yuyulması yolu ilə öz gəlirlərini gizlədir. Lakin bu başqa şəraitlərdə də baş verə bilər. Avropa Şurasının digər hüquqi sənədləri də insan alveri probleminə, xüsusilə də insan hüquqlarının, uşaqların hüquqlarının, sosial hüquqların, alver qurbanlarının hüquqlarının, eləcə də korrupsiya, kibernetik texnologiyalar sahəsində cinayətlər və çirkli pulların yuyulmasına qarşı mübarizəyə və cinayət işləri üzrə beynəlxalq əməkdaşlığa dair məlumatın qorunmasına aid edilə bilər. Beləliklə, Avropa Şurasının aşağıdakı Konvensiyaları insan alverinə qarşı mübarizədə və alver qurbanlarının müdafiəsində müəyyən rol oynaya bilər:

- İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının Müdafiəsi haqqında 4 noyabr 1950 tarixli Konvensiya [ETS No 5];
- Kontradişiya haqqında Avropa Konvensiyası (13 dekabr 1957 [ETS N.24]) və onun Protokolları;
- Məhkəmə işlərində Qarşılıqlı Yardıma dair 20 aprel 1959 tarixli Konvensiya [ETS No 30] və onun Protokolları;
- 18 oktyabr 1961-ci il tarixli Avropa Sosial Nizamnaməsi [ETS No 35] və 3 may 1996-cı il tarixli yenidən işlənmiş Avropa Sosial Nizamnaməsi [ETS No 163];
- Zorakılıq qurbanlarının kompensasiyasına dair 24 noyabr 1983 tarixli Avropa Konvensiyası [ETS No116];
- Çirkli pulların yuyulması, insanların axtarışı, tutulması və cinayətdən əldə edilmiş gəlirlərin Müsadirə edilməsinə dair 8 noyabr 1990 tarixli Konvensiya [ETS No 141];
- Uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsinə dair 25 yanvar 1996-cı il tarixli Avropa Konvensiyası [ETS No 160];
- Korrupsiyaya dair 27 yanvar 1999-cu il tarixli Cinayət Qanunu haqqında Konvensiya [ETS No 173] və Korrupsiyaya dair 4 noyabr 1999-cu il tarixli Vətəndaş Qanunu haqqında Konvensiya [ETS No 174];
- Kibernetik texnologiya sahəsində cinayətə (kiber cinayət) dair 23 noyabr 2001-ci il tarixli Konvensiya [ETS No 185].

Avropa Şurasının Parlament Assambleyası

24. *Qadın alverinə qarşı kampaniyaya dair 1545 (2002) Təvsiyələrində* Avropa Şurasının Parlament Assambleyası Nazirlər Komitəsinə digər işlərlə yanaşı, qadın alverinə dair Avropa

Konvensiyası hazırlamağı tövsiyə edib. Bu Konvensiya Şuraya üzv olmayan dövlətlər üçün açıq olmalı və Nazirlər Komitəsinin *Seksual istismar məqsədi ilə insan alveri əleyhinə fəaliyyətə dair R(2000)11 sayılı Tövsiyələrinin* müddəalarına əsaslanmalıdır.

25. Assambleya 2003-cü ildə *İnsan alveri və fahişəliklə bağlı miqrasiyaya dair 1610 (2003) sayılı Tövsiyələrlə* bu məsələyə qayıtdı. Tövsiyələrə görə Nazirlər Komitəsi:

“i. mümkün qədər tez bir zamanda İnsan alverinə dair Avropa Şurasının Konvensiyasının layihəsini hazırlamalıdır. Bu Konvensiya insan hüquqları və alver qurbanlarının müdafiəsi məqsədi daşıyan və gender perspektivini nəzərdə tutan digər beynəlxalq sənədləri daha da gücləndirə bilər;

ii. insan alverinə dair Avropa Şurası Konvensiyasının şərtlərinin aşağıdakılara cavab verməsini təmin etməlidir:

- a. İnsan alverinin Avropa Şurasına üzv dövlətlərdə cinayət məəcəsinə daxil edilməsi;
- b. İnsan alverinə görə cəza tədbirlərinin uyğunlaşdırılması;
- c. ekstradisiyanı asanlaşdırmaq yolu ilə və insan alverinə dair bütün hallarda *aut dedere aut judicare* (ekstradisiya etmək və ya mühakimə etmək) prinsipini tətbiq etməklə insan alveri ilə məşğul olanlar barəsində effektiv məhkəmə tədbirlərinin həyata keçirilməsinin təmin edilməsi.

26. *Avropda insan orqanlarının alverinə dair 1611 (2003) sayılı Tövsiyələrdə* Parlament Assambleyası müvafiq təşkilatlarla əməkdaşlıqda insan orqanlarının alveri əleyhinə mübarizə aparmaq üçün strategiya hazırlanmasını və eləcə də, Avropa Şurasının insan alveri əleyhinə mübarizəyə dair hazırlayacağı Konvensiyaya insan orqanlarının və insan mənşəli toxumaların alverinə dair də protokol əlavə edilməsini təklif edib.

27. *Parlament Assambleyasının məişət quldarlığına (məişət xidmətləri, poçtla sifariş edilmiş qadınlar) dair 1663 (2004) sayılı Tövsiyələrində* məişət quldarlığının bütün formalarına qarşı mübarizə aparmaq üçün lazım olan tədbirlərin həyata keçirilməsi tövsiyə edildi. Bundan əlavə, Parlament Assambleyası hesab edib ki, Avropa Şurası quldarlığa qarşı dözümsüz olmalı və insan hüquqlarını müdafiə edən bir təşkilat olduğu üçün, quldarlığın bütün formalarına və insan alverinə qarşı mübarizə etməlidir. Assambleya qeyd etdi ki, Avropa Şurası və ona üzv olan dövlətlər zərərçəkənlərin hüquqlarını müdafiə etməli və bu cinayətləri törədənlərin məhkəmə qarşısında cavab vermələrini təmin etməlidirlər ki, nəhayət Avropada quldarlığa son qoyulsun. Sonda Parlament Assambleyası *Avropa Şurasının insan alveri əleyhinə fəaliyyətə dair Konvensiyasını dəstəklədiyini bildirdi.*

c. Avropa Şurasının insan alveri əleyhinə fəaliyyətə dair Konvensiyası

28. Bu fəaliyyətlərlə eyni vaxtda, Nazirlər Komitəsinin R (2000)11 sayılı Tövsiyələrini həyata keçirən Qadın və kişilərin bərabərliyi üzrə Rəhbər Komitə (CDEG) Avropa Şurasının bu sahədə fəaliyyətinə yeni impuls vermək üçün təşəbbüsü ələ alaraq, insan alveri əleyhinə fəaliyyətə dair Konvensiya qəbul etməyin mümkün olmasına dair nəzəriyyə hazırladı.

29. Avropa Şurası hesab edir ki, tövsiyələrdən və spesifik fəaliyyətdən daha irəli gedən və hüquqi qüvvəsi olan bir sənəd hazırlanmalıdır. Avropa cəmiyyətinin insan alveri fenomeninə və buna qarşı effektiv mübarizə aparmaq üçün görülən tədbirlərə münasibəti dəyişib; indi alver qurbanlarının hüquqlarının müdafiəsi və insan hüquqlarına hörmət prinsipləri əsasında insan hüquqları və istintaq arasında lazımi tarazlığa yönəlmiş, hüquqi qüvvəsi olan bir sənədin hazırlanmasına böyük ehtiyac var.

30. Artıq bu sahədə digər beynəlxalq sənədlərin olmasına baxmayaraq, Konvensiya Avropa Şurasının daha məhdud kontekstindən yararlanır, onun şərtləri daha konkret və aydındır və o, digər beynəlxalq sənədlərdə razılaşdırılmış standartlardan irəli gedir. Beynəlxalq hüququn evolyusiyası sübut edir ki, regional qanunlar çox vaxt qlobal səyləri tamamlamaq üçün böyük

əhəmiyyət kəsb edir. Uşaqların hüquqları⁷, çirkli pulların yuyulması və ya narkotik maddələrin alverinə⁸ dair Avropada qəbul edilən sənədlərin qlobal miqyasda həyata keçirilən təşəbbüslərə çox pozitiv təsiri var. Avropa Şurasının Konvensiyasının hazırlanması qlobal və regional səviyyədə qəbul edilmiş digər sənədlərlə rəqabət aparmaq niyyəti güdmür. Konvensiya bu sənədlərdə irəli sürülən müdafiə söylərini daha da yaxşılaşdırmağı və standartları, xüsusilə də, alver qurbanlarının hüquqlarının qorunmasını daha da gücləndirməyi nəzərdə tutur.

31. 2003-cü ilin fevralında Cenevrədə keçirilən üçtərəfli görüşlərdə Avropa Şurasının, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının (ATƏT) və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının yüksək səviyyəli nümayəndələri zərərçəkənlərin müdafiəsinin gücləndirilməsi və bu çox ciddi cinayətə qarşı pan-Avropa fəaliyyəti yaradılması məqsədilə Avropa Şurasının insan alverinə dair Konvensiyasını müdafiə etdiklərini bildirdilər və eləcə də insan alverinə qarşı mübarizə etmək üçün dövlət qanunvericiliyinin yaradılmasını dəstəklədilər.

32. Nazirlər Komitəsinin 112-ci (14-15 may, 2003), 113-cü (5-6 noyabr 2003) və 114-cü (12-13 may 2004) Sessiyalarında Xarici İşlər Nazirləri tərəfindən Avropa Şurasının fəaliyyətinin gücləndirilməsinə ehtiyac olduğu vurğulandı. Beləliklə, Avropa Şurası insan alveri əleyhinə fəaliyyətə dair Konvensiyanın layihəsini hazırlamağa başladı. Konvensiya alver qurbanlarının hüquqlarının müdafiəsinə və insanların hüquqlarına hörmət edilməsinə yönəlməli və insan hüquqları və istintaq arasında tarazlıq yaranması məqsədi daşmalıdır.

33. Avropa Şurasının insan alveri əleyhinə fəaliyyətə dair Konvensiyası 30 aprel 2003-cü il tarixində Nazir müavinlərinin iclasında insan alverinə qarşı fəaliyyətə dair *Ad Hoc (əlavə) Komitəsinin* (CAHTEH) yaradılması şərtlərinin müzakirəsi zamanı Nazirlər Komitəsi tərəfindən təsdiq edilmişdir. Bu çoxcəhətli komitənin qarşısında insan alveri qurbanlarının hüquqlarının müdafiəsinə və insan alveri ilə məşğul olanların mühakimə edilməsi məsələlərinə yönəlmiş Konvensiyanın hazırlanması vəzifəsi durur.

34. 2003-cü ilin sentyabrında Avropa Şurası insan alveri əleyhinə fəaliyyətə dair Konvensiyaya dair danışıqlara başladı. CAHTEH Konvensiyanın mətnini hazırlamaq üçün səkkiz iclas keçirdi: 2003-cü ilin sentyabr və dekabrında, 2004-cü ilin fevral, may, iyun/iyul, sentyabr/oktyabr və dekabrında və 2005-ci ilin fevralında.

35. Konvensiyanın mətninin layihəsi 2004-cü ilin dekabrında CAHTEH-in iclasında təsdiq edildi və Parlament Assambleyasına təqdim edilmək üçün Nazirlər Komitəsinə göndərildi. 2005-ci ilin yanvarında Parlament Assambleyası Konvensiyanın layihəsinə öz rəyini verdi (Rəy No. 253 (2005)26 yanvar 2005) və CAHTEH 2005-ci ilin fevralında 8-ci və son iclasında bu rəyi müzakirə etdi.

36. Avropa Şurasının Konvensiyasının əlavə dəyəri ondadır ki, əvvələn o, təsdiq edir ki, insan alveri insanların hüquqlarını pozur və insanların şərəf və ləyaqətini alçaldır. Odur ki, bütün alver qurbanlarının çox güclü müdafiəyə ehtiyacı var. İkincisi, Konvensiya insan alverinin bütün formalarını (milli, transmilli, mütəşəkkil cinayətlə əlaqəsi olan və ya olmayan, istismar məqsədi daşıyan), eləcə də alver qurbanlarının müdafiə edilməsinə dair tədbirlər və beynəlxalq əməkdaşlıq məsələlərini əhatə edir. Üçüncüsü, Konvensiya Tərəflərin bütün müddəaları effektiv şəkildə həyata keçirməsinə əmin olmaq üçün monitoring mexanizmi hazırlayır. Və nəhayət, Konvensiya öz şərtlərinə gender bərabərliyi baxımından yanaşır.

37. Konvensiya Preambula və 10 fəsildən ibarətdir. I Fəsil onun məqsədləri, əhatə dairəsi, ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi prinsipi və definisiyalarından bəhs edir; II Fəsil peventiv tədbirlər, əməkdaşlıq və digər tədbirlərə aiddir; III Fəsil alver qurbanlarının hüquqlarının qorunması,

⁷ Uşaqların Hüquqlarının həyata keçirilməsinə dair 25 yanvar 1996-cı il Avropa Konvensiyası [ETS No.160] (BMT-nin Uşaqların hüquqlarına dair 1989-cu il Konvensiyası ilə əlaqədar).

⁸ Cinayətdən əldə edilmiş gəlirlərin yuyulması, axtarışı, tutulması və müsadirə edilməsinə dair 1990-cı il Konvensiyası [ETS No.141] (BMT-nin narkotik və psixotrop maddələrin qanunsuz alverinə dair 1988-ci il Konvensiyası ilə əlaqədar); BMT-nin narkotik və psixotrop maddələrin qanunsuz alverinə dair 1995-ci il Konvensiyasının 17-ci Maddəsini [ETS No.156] tamamlayan Avropa Şurasının dənizdə qanunsuz alver əleyhinə 1995-ci il Sazişi.

gender bərabərliyinin təmin edilməsi problemlərini işıqlandırır; IV Fəsil əsaslı cinayət hüququndan bəhs edir; V Fəsil istintaq, mühakimə və prosesual qanunları əhatə edir; VI Fəsil beynəlxalq əməkdaşlığa və vətəndaş cəmiyyəti ilə əməkdaşlığa həsr edilib; VII Fəsil monitoring mexanizmini hazırlayır və nəhayət, VIII, IX və X Fəsillər bu Konvensiyanın digər beynəlxalq sənədlərlə əlaqəsindən, Konvensiyaya edilən düzəlişlərdən və Yekun Müddəalardan danışır.

II. KONVENSIYANIN ŞƏRTLƏRİNƏ DAİR QEYDLƏR

Konvensiyanın adı

38. Bu, Avropa Şurasının bütün yeni müqavilələri üçün yeni rəsmi addır. Baş Katibin qərarına əsasən hər bir yeni müqavilənin rəsmi adı belə olacaq: "Avropa Şurasının ..... dair Konvensiyası (və ya Sazişi)". Odur ki, bu Konvensiya üçün belə ad qəbul edilib.

39. Bundan əlavə, bu yeni ada "fəaliyyət" sözü də əlavə edilib. Bu o deməkdir ki, Konvensiya yalnız hüquqi tədbirlərin deyil, insan alveri əleyhinə mübarizə aparmaq üçün digər təşəbbüslərin də həyata keçirilməsini təmin edir. İnsan alverinə qarşı fəaliyyəti alverin qarşısının alınması və alver qurbanlarının müdafiə edilməsi, eləcə də, insan alveri əleyhinə mübarizədə cinayət hüququ əsasında tədbirlər görülməsi kimi başa düşmək lazımdır.

Preambula

40. Preambula Konvensiyanı imzalayan Tərəflərin insan hüquqları və əsas azadlıqlarına dair öhdəliklərini bir daha təsdiq edir. Bundan əlavə, Konvensiyaya qoşulmaq təkcə Avropa Şurasına üzv olan dövlətlər üçün deyil, digər Tərəflər üçün də azaddır.

41. Konvensiya insan alverinin insanların hüquqlarının pozulması, onların şərəf və ləyaqətlərinin alçaldılması olduğu fikrinin tanınmasına əsaslanır. Bu fikir artıq Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlər üçün nəzərdə tutduğu *Seksual məqsədlər üçün insan alveri əleyhinə fəaliyyətə dair R (2000) 11 sayılı Təvsiyələrinin* Preambulasının 5-ci bəndində elan edilib. İnsan alverinin insanların hüquqlarının pozulması olduğu fikrinin qəbul edilməsinin fundamental hüquqların pozulması hallarında xüsusi müdafiə tədbirləri təklif edən bəzi hüquqi sistemlər üçün böyük əhəmiyyəti ola bilərdi.

42. İnsan alverinin insanların hüquqlarının pozulması olduğu fikrinin qəbul edilməsi bilavasitə və ya dolayısı ilə, bir sıra beynəlxalq hüquqi sənədlərdə və beynəlxalq bəyanatlarda səslənir. Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlər üçün hazırladığı *Qadınların zorakılıq əleyhinə müdafiəsinə dair Rec(2002)5 sayılı Təvsiyəsi* hesab edir ki, qadınlara qarşı zorakılıq insan alverini də nəzərdə tutur və qeyd edir ki, qadınlara qarşı zorakılıq həm onların öz hüquqlarını pozur, həm də onların öz hüquqlarından və əsas azadlıqlarından yararlanmaq imkanlarını ya azaldır, ya da tamamilə heçə endirir. *Qadınlara qarşı zorakılıq hallarının qarşısının alınması, cəzalandırılması və ləğv edilməsinə dair Ümumamerika Konvensiyası* öz Preambulasında təsdiq edir ki, qadınlara qarşı zorakılıq onların hüquqlarının və əsas azadlıqlarının pozulmasına gətirir. Bu Konvensiyanın 2-ci bəndi insan alverini qadınlara qarşı zorakılığın bir forması kimi müəyyənləşdirir. Avropa Şurası özünün insan alveri əleyhinə mübarizəyə dair 19 iyul 2002-ci il tarixli Qərarında qeyd edir ki, "insan alveri insanların əsas hüquqlarının çox ciddi surətdə pozulmasına gətirib çıxarır..." Birləşmiş Millətlər Təşkilatının monitoring orqanları, o cümlədən, İnsan Hüquqları Komitəsi və Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılması üzrə Komitə də insan alverini insanların hüquqlarının pozulması kimi qiymətləndirirlər⁹.

⁹ Bax, inter alia, BMT-nin sənədləri: 06/11/2003 tarixli CCPR / CO / 79/ LVA, və müvafiq olaraq A/53/38/rev.1. Bax, həmçinin, ATƏT-in Daimi Şurasının 557 sayılı Qərarı; İnsan Alveri əleyhinə mübarizəyə dair 24 iyul 2003-cü il Fəaliyyət Planı və Səhiyyə və insan alverinə dair 19-21 mart 2003-cü il tarixli Budapeşt Bəyannaməsi. Bax, həmçinin, fahişəlik məqsədilə Qadınların və Uşaqların alverinə qarşı mübarizə aparılması və qarşısının alınmasına dair SAARC (Regional Əməkdaşlıq üzrə Cənubi Asiya Assosiasiyası) Konvensiyasının Preambulasının ikinci bəndi.

43. Bundan əlavə, Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Roma Statutunun (Qanunverici aktının) 7-ci Maddəsində deyilir: “Bu Statutun məqsədləri üçün “bəşəriyyətə qarşı cinayət” hər cür vətəndaş əhaliyə qarşı yönəlmiş geniş miqyaslı və ya sisteməlik hərəkətin bir hissəsi kimi həyata keçirilən hər hansı bir aktdır. ... (c) Qul halına salınma ... mülkiyyət hüququna aid olan hər hansı bir qüvvənin digər şəxs üzərində tətbiq edilməsi deməkdir; buraya həmin bu qüvvənin insan alveri, xüsusilə də qadın və uşaqların alverində də istifadə edilməsi halları daxildir.

44. İnsan Hüquqları və əsas Azadlıqlarının Müdafiəsinə dair Avropa Konvensiyanın (bundan sonra ECHR) üfqi tətbiq edilməsi prinsipi bir çox illərdir ki, mübahisə obyektidir. Lakin İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedent hüququnda aydın surətdə göstərilir ki, əgər bir-biri ilə saziş bağlamış Dövlətlər lazımı müdafiə tədbirləri görə bilməyiblərsə, və ayrı-ayrı şəxslər və ya qruplar tərəfindən törədilmiş aktlar üçün bu dövlətlərin məsuliyyəti məhkəmədə tanınıbsa, bu mənada ECHR ayrı-ayrı fərdlər arasında olan şəxsi münasibətlərə tətbiq edilə bilər. Bu mənada ilk məhkəmə işinə X və Y Niderlandiyaya qarşı¹⁰ məhkəmə işində baxılmışdı, Burada Məhkəmə hesab etmişdi ki, Dövlət ayrı-ayrı şəxslərin effektiv müdafiəsini təmin etmək üçün cinayət qanununun şərtlərini qəbul etmək məsuliyyəti daşıyır. Dövlətin bu işdə uğursuz fəaliyyəti ECHR-ın pozulmasına səbəb olacaq. *Yanq, Ceyms və Vebster Böyük Britaniyaya qarşı*¹¹ məhkəmə işində Məhkəmə elan etdi ki, “Konvensiyanın 1-ci Maddəsinə əsasən Konvensiyaya qoşulmuş hər bir Dövlət öz yurisdiksiyası çərçivəsində hər kəsin Konvensiyada təsbit edilmiş hüquq və azadlıqlarının təhlükəsizliyinə təminat verməlidir”, deməli əgər bu hüquq və azadlıqlardan birinin pozulması daxili qanunvericilikdə bu öhdəliyin yerinə yetirilməməsinin nəticəsində baş verirsə, bunun üçün həmin Dövlət məsuliyyət daşıyır. Bu məhkəmə işinin əsil səbəbi bilavasitə 1975-ci ildə Britaniyanın Dəmir yolları İdarəsi ilə dəmir yolçuların Həmkarlar İttifaqları arasında əldə edilən razılıq olsa da, o vaxt qüvvədə olan müvafiq daxili qanunların vasitəsilə məhkəməyə müraciət edənlərin şikayət etdikləri halların qanun daxilində olduğunu təsdiq etmək mümkün olmuşdu. Konvensiyanın hər cür pozulmasına cavabdeh olan Dövlətin məsuliyyəti məhz buna əsaslanır. O vaxtdan¹² şəxslərin və qrupların ECHR-ın pozulmasına yönəlmiş əməlləri üçün bir-biri ilə Saziş imzalamış Dövlətlərin məsuliyyət daşdığı qəbul edilib.

45. İnsan alveri Avropada ən böyük bəlalardan birinə çevrilib. Kişilərin, qadınların və uşaqların mənafeinə toxunan bu fenomen elə misli görünməmiş həddə çatıb ki, ona quldarlığın yeni bir forması kimi baxmaq olar. ECHR özünün 4-cü Maddəsində köləliyi və məcburi əməyi qadağan edir. “1. Heç kəs kölə halına salına bilməz, heç kəsi öz mülkiyyətindən məhrum etmək olmaz; 2. Heç kəsdən zor gücünə və ya məcburi olaraq iş görmək tələb edilə bilməz. 4-cü Maddədə yer almış “insan alveri” definisiyası spesifik olaraq “köləliyə” aid edilir.

46. Digər beynəlxalq sənədlərlə müqayisədə bu Konvensiyanın əsas əhəmiyyəti onun İnsan Hüquqlarına dair perspektivləri və diqqəti alver qurbanlarının müdafiəsinə yönəltməsidir. Preambulanın 5-ci Maddəsi bəyan edir ki, alver qurbanlarının hüquqlarına hörmət və onların müdafiəsi, eləcə də insan alveri əleyhinə mübarizə birinci dərəcəli məqsədlər olmalıdır.

47. Ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi prinsipinə gəlincə, yada salmaq lazımdır ki, Avropa Şurasının Parlament Assambleyasının *Qadın alverinə qarşı kampaniyaya dair 1545 (2002) sayılı Təvsiyəsi* qeyri-diskriminasiya maddəsinin Konvensiyaya daxil edilməsinə çağırır. Bu fikir Parlament Assambleyasının 216 (2000) sayılı Rəyində və ECHR-ın 12 sayılı Protokolunda var.

48. Konvensiyanın Preambulası Avropa Şurasına üzv olan dövlətlərin Xarici İşlər Nazirlərinin Nazirlər Komitəsinə yuxarıda adları çəkilən 112, 113 və 114-cü sessiyalarının bəyanatlarına da aiddir.

¹⁰ İnsan Haqları üzrə Avropa Məhkəməsi, X və Y Niderland hökumətinə qarşı, 26 mart 1985-ci il tarixli məhkəmə işi, Seria A, No.91, paraqraf 23.

¹¹ İnsan Haqları üzrə Avropa Məhkəməsi, Yanq ceyms və Vebsters Birləşmiş Krallığa qarşı, 13 avqust 1981, Seria A, No.44, paraqraf 49.

¹²) Bax, inter alia, aşağıdakı məhkəmə işləri: İnsan Haqları üzrə Avropa Məhkəməsi, A. Birləşmiş Krallığa qarşı, 23 sentyabr 1998, Məhkəmə və qərarlar barədə hesabat 1998—VI, paraqraf 22; İnsan Haqları üzrə Avropa Məhkəməsi, Z. və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı, 10 may 2001, Məhkəmə və qərarlar barədə hesabat (12 2001-V, paraqraf 73; İnsan Haqları üzrə Avropa Məhkəməsi, M.C. Bolqarıstana qarşı, 4 dekabr 2003; Əlavə No. 3927298.

49. Preambulada Avropa Şurası, Avropa İttifaqı və Birləşmiş Millətlər Təşkilatı çərçivəsində insan alveri ilə birbaşa əlaqədar olan ən mühüm beynəlxalq hüquqi sənədlərin adları da çəkilir. Xüsusilə qeyd edilməlidir ki, yuxarıda göstəriləyi kimi, Avropa Şurası özünün Nazirlər Komitəsi və Parlament Assambleyası vasitəsilə insan alverinin müxtəlif aspektlərdən yoxlanması və ona qarşı mübarizə aparılmasına dair çox sayda sənəd hazırlamışdır. Bu Konvensiyanın *Birləşmiş Millətlər Təşkilatının transmilli mütəşəkkil cinayətkarlıq əleyhinə Konvensiyasını* tamamlayan *İnsan alverinin, xüsusilə də qadın və uşaqların alverinin qarşısının alınması, ləğv edilməsi və cəzalandırılması Protokoluna* böyük əhəmiyyət verməsi bu Protokolda razılaşdırılmış "insan alveri" definisiyasının qəbul edilməsində öz əksini tapıb. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Protokolunu tamamlayan və onu inkişaf etdirən bu Konvensiya insan alverinin ilk növbədə insan hüquqlarının pozulması olduğunu açıq surətdə göstərir və alver qurbanlarının müdafiə edilməsi aspektini ön plana çəkir. Məqsəd Konvensiyanın təmin etdiyi müdafiənin effektivliyini artırmaq və standartları inkişaf etdirməkdir.

50. Bu Konvensiyaya dair müzakirələr zamanı, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, bu sahəyə uyğun gələn digər beynəlxalq hüquqi sənədlər də nəzərə alınmışdır.

51. Nəticədə demək olar ki, digər beynəlxalq hüquqi sənədlərlə müqayisədə Avropa Şurasının bu yeni sənədinin böyük əhəmiyyəti aşağıdakılardır:

- insan alverinin insan hüquqlarının pozulması kimi tanınması;
- alver qurbanlarına yardıma və onların hüquqlarının müdafiəsinə xüsusi diqqət verilməsi;
- geniş miqyasda tətbiq edilməsi;
  - insan alverinin bütün formaları: milli/ transmilli, mütəşəkkil cinayətlə əlaqəsi olan və olmayan;
  - alverə məruz qalan bütün şəxslər: Konvensiya alverə məruz qalan bütün şəxslərə tətbiq edilir, istər qadın olsun, istər kişi və ya uşaq;
- alver qurbanlarının və şahidlərin xüsusi və məcburi tədbirlərin köməyi ilə müdafiəsi üçün hərtərəfli, qanuni strukturların yaradılması;
- effektiv və müstəqil monitorinq mexanizminin yaradılması: Təcrübə göstərir ki, belə müstəqil monitorinq sistemləri mövcud olan sahələrdə (məsələn, işkəncə, azlıqlar) onların dövlət orqanları ilə işləmək imkanı yüksəkdir və belə mexanizmlərin əməkdaşlıqda işləmək xüsusiyyəti tamamilə başa düşülür və qəbul edilir;
- Avropa Şurası Konvensiyası Avropa Şurasının nisbətən məhdud və sabit kontekstindən çıxış edir, onun şərtləri daha konkretdir və bu şərtlər digər beynəlxalq sənədlərdə razılaşdırılmış minimum standartlardan daha irəli gedir.

I FƏSİL   MƏQSƏDLƏRİ, ƏHATƏ DAİRƏSİ, AYRI-SEÇKİLİYƏ YOL VERİLMƏMƏSİ PRİNSİPİ, DEFINİSİYASI

Maddə 1 – Konvensiyanın məqsədləri

52. Maddə 1 Konvensiyanın məqsədlərindən bəhs edir. 1-ci bəndə əsasən aşağıdakılar həyata keçirilməlidir:

- a. gender bərabərliyini təmin etməklə insan alverinin qarşısının alınması və ona qarşı mübarizə;
- b. alver qurbanlarının hüquqlarının qorunması, alver qurbanlarının və şahidlərin qorunması və onlara yardım göstərilməsi üçün genişmiqyaslı strukturların planlaşdırılması, eyni zamanda gender bərabərliyinin və effektiv istintaq və məhkəmə prosedurlarının təmin edilməsi;
- c. insan alverinə qarşı fəaliyyət sahəsində əməkdaşlığa nail olunması.

53. 1(a) bəndində həm insan alverinin qarşısının alınması, həm də ona qarşı mübarizə aparmaq üçün tədbirlər hazırlanmasına ehtiyac olduğu qeyd edilir. Eyni zamanda alver

qurbanlarının, istər qadın olsun, istər uşaq və ya istərsə kişi, spesifik ehtiyaclarını nəzərə almaq çox mühüm məsələdir. Qadınların, uşaqların və kişilərin probleminə münasibətdə Konvensiya təsdiq edir ki, insan alverinin qarşısını almaq və onunla mübarizə aparmaq sahəsində həyata keçirilən tədbirlər gender bərabərliyinin təmin edilməsini və uşaqlara uşaq hüquqları baxımından yanaşılmasını tələb edir.

54. Gender bərabərliyi hər iki cinsin nümayəndələrinin ictimai və şəxsi həyatda bərabər şəkildə təmsil olunmaları və iştirak etmələri deməkdir. Gender bərabərliyi gender fərqlənməsinin deyil, gender bərabərsizliyi anlayışının əksidir. Bu, qadın və kişilərin cəmiyyətdə oynadıqları rol qəbul etmək və onu əlavə olaraq dəyərləndirmək deməkdir. Qadınlar və kişilər arasında bərabərlik təkcə cinsi zəmində ayrı-seçkilik olmaması deyil, bu həm də bərabərliyə nail olmaq üçün həyata keçirilən pozitiv tədbirlərdir. Bərabərlik qadınlar üçün xüsusi siyasət üsullarının tətbiq edilməsi yolu ilə əldə edilməlidir, çünki onların işkəncə, qeyri-insani və alçaldıcı rəftar kimi qiymətləndirilə bilən münasibətlərə (fiziki zorakılıq, zorlama, cinsi və seksual zədələnmə, seksual istismar məqsədilə insan alveri) məruz qalma ehtimalı daha böyükdür. Qadın hüquqlarının belə pozulması Avropanın bəzi bölgələrində hələ də adi bir haldır və hətta dramatik surətdə artır. Qeyd etmək lazımdır ki, *Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə ünvanladığı "Qadınlara qarşı zorakılıq halları haqqında Rec(2002) sayılı Təvsiyəsi* insan alverini qadınlara qarşı zorakılığın bir forması kimi qiymətləndirir. Nazirlər Komitəsinin qadın və kişilərin bərabərliyinə dair Bəyanatı (16 noyabr 1988) bu sahədə dönüş nöqtəsi oldu. Bəyanat təsdiq edir ki, qarşı cinslərin bərabərliyi prinsipi insan hüquqlarının ayrılmaz hissəsidir və cinsi zəmində ayrı-seçkilik insanların əsas azadlıqlardan istifadə edə bilmələri üçün maneədir.

55. Burada qeyd edilməlidir ki, gender bərabərliyi ayrı-seçkilik olmaması prinsipi ilə eyniləşdirilə bilməz (3-cü Maddədə göstərilədiyi kimi) və CAHTEH öz fəaliyyətində gender bərabərliyini nəzərə almağı məsləhət görür. Digər bir cəhət də odur ki, gender bərabərliyi insan hüquqlarının ayrılmaz hissəsidir və cinsi zəmində ayrı-seçkilik insanların öz əsas azadlıqlarından istifadə etmələrinə müdaxilə etmək deməkdir.

56. 1(b) bəndi insan alverinə qarşı effektiv mübarizənin çoxşaxəli olmasının vacibliyini əks etdirir. Belə çoxşaxəli fəaliyyət təkcə Konvensiyaya deyil, insan alverinə dair hər cür milli fəaliyyətə aid olmalıdır.

57. 1-ci Maddədə qeyd edildiyi kimi, Konvensiyanın əsas məqsədlərindən ikisi alver qurbanlarının müdafiəsi və insan alveri üçün məsuliyyət daşıyanların mühakimə edilməsidir. Konvensiya layihəsini hazırlayanlar belə hesab ediblər ki, bu iki məqsəd bir-biri ilə əlaqədardır.

58. 1(c) bəndi beynəlxalq əməkdaşlıqdan bəhs edir: dövlətlər yalnız qüvvələrini birləşdirməklə insan alverinə qalib gələ bilirlər; təkcə onları müvəffəqiyyət qazanmaq şansı çox azdır. Konvensiyada qeyd edildiyi kimi, beynəlxalq əməkdaşlıq cinayət məsələləri ilə məhdudlaşmır (bu sahədə Avropa Şurası artıq bir neçə etibarlı sənəd qəbul edib; bax: 6-cı Maddə) və o habelə, insan alverinin qarşısını almağı və alver qurbanlarına yardım göstərməyi və onları qorumağı öz üzərinə götürür. Beynəlxalq əməkdaşlıq bu məsələləri ərazilərində insan alveri törədilən dövlətlər (alver qurbanlarının bu ölkələrdən çıxarılması, bu ölkələrdən keçirilməsi və bu ölkələrə gətirilməsi) qarşısında əsas problem kimi qoymağı nəzərdə tutur.

59. 1-ci Maddənin 2) bəndi bəyan edir ki, Tərəflərin Konvensiyanın müddələrinin effektiv surətdə həyata keçirmələrini təmin etmək üçün xüsusi monitoring mexanizmi yaradılır – "İnsan alverinə qarşı fəaliyyət üzrə ekspertlər Qrupu" (GRETA). Bu, Konvensiyanın əhəmiyyətini artıran əsas elementdir: GRETA Tərəflərin bu Konvensiyaya uyğun fəaliyyət göstərmələrinə şərait yaradır və uzunmüddətli effektivliyinə təminat verir.

Maddə 2 – Əhatə dairəsi

60. Burada Konvensiyanın fəaliyyət dairəsi müəyyənləşdirilir. Belə ki, Konvensiya kimliyindən asılı olmayaraq, istər kişi olsun, istər qadın ya uşaq, hamıya tətbiq edilir.

61. İkincisi, layihəni hazırlayanlar istəyirdilər ki, mütəşəkkil cinayətlə əlaqəsi olub-olmamasından asılı olmayaraq, Konvensiyanın həm milli, həm də transmilli miqyasda insan alverinə tətbiq edilməsi aydın olsun. Bu o deməkdir ki, Konvensiyanın əhatə dairəsi Palermo Protokolundan daha genişdir və 39-cu Maddədə qeyd edildiyi kimi, onun məqsədi Palermo Protokolunun təklif etdiyi müdafiəni daha da artırmaq və gücləndirməkdir. Palermo Protokolunun 1(2)-ci Maddəsində deyilir ki, *Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı Konvensiyasının* şərtləri müvafiq dəyişikliklər edilməklə Protokola tətbiq edilir, *Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Konvensiyasının* 3(1)-ci Maddəsində isə qeyd edilir ki, o, beynəlxalq xarakterli bəzi qanun pozuntularına¹³ aiddir və mütəşəkkil cinayətkar qrupları¹⁴ nəzərdə tutur. Odur ki, insan alveri təkcə bir dövlət səviyyəsində baş versə də, və o heç bir cinayətkar qrupla əlaqədar deyilsə də, Konvensiyanın 2-ci Maddəsinə əsasən II və VI Fəsilələr tətbiq edilə bilər.

62. Nəhayət, transmilli insan alveri hallarında, alver qurbanları qəbul edən Tərəfin ərazisinə daxil olublasa və ya həmin ərazidə istər qanuni, istərsə qeyri-qanuni yerləşərsə, hər iki halda onlara Konvensiya tətbiq edilir. Bəzi hallarda alver qurbanları ölkəyə qeyri-leqal yollarla gətirilir, lakin digər hallarda onlar ölkənin öz qanunlarına uyğun olaraq leqal surətdə -- turist kimi, gələcəkdə evlənməyə hazırlaşan adamlar şəxsində, artist və ya ev xidmətçiləri qismində, au pair, və ya sifariş edilmiş qızlar kimi və ya sığınacaq tapmaq məqsədilə daxil olurlar. Konvensiya hər iki halda tətbiq edilir. Lakin müəyyən spesifik şərtlər yalnız qanunsuz olaraq ölkəyə gələnlərə aid edilir.

Maddə 3 – Ayrı-seçkiliyə (diskriminasiyaya) yol verilməməsi prinsipi

63. Bu Maddə Konvensiyanın müddəalarını tətbiq edərkən və xüsusilə də alver qurbanlarının III Fəsildə müəyyənləşdirilmiş hüquqlarının təmin edilməsində Tərəflərin ayrı-seçkiliyə yol verməməsini tələb edir. 3-cü Maddədə ayrı-seçkilik sözünün mənası *İnsan Hüquqlarının və əsas azadlıqlarının qorunmasına dair Konvensiyanın* (bundan sonra: ECHR) 14-cü Maddəsində olduğu kimidir.

64. Ayrı-seçkilik konsepsiyasına ardıcıl olaraq İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi tərəfindən ECHR-in 14-cü Maddəsi ilə əlaqədar pesedent hüququnda baxılıb. Bu presedent hüququ aydın surətdə bildirir ki, münasibətlərdə hər hansı bir məhdudiyyət və ya fərqlilik ayrı-seçkilik kimi qiymətləndirilir. Məhkəmənin elan etdiyi kimi, "insanlara fərqli münasibət o zaman ayrı-seçkilik hesab edilir ki, "onun hər hansı bir obyektiv və məntiqli izahı yoxdur", yeni o heç bir "legitim məqsəd" daşımır və ya "istifadə olunan vasitələrlə həyata keçirilən məqsəd arasında əsaslı bir uyğunluq" yoxdur.

65. Hər bir məhdudiyyət və fərqli münasibət ayrı-seçkilik hesab edilmədiyi üçün və ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi prinsipinin ümumi xarakter daşmasını nəzərə alaraq, bu Konvensiyaya məhdudlaşdırıcı maddələrin salınması zəruri və müvafiq hesab edilmədi. Məsələn, Avropa Şurasına üzv dövlətlərin hamısının da olmasa, əksəriyyətinin qanunları yerli millətdən olan əhali üçün müəyyən hüquqlar və bəzi imtiyazlara dair bir sıra fərqləndirmələr nəzərdə tutur. Belə fərqləndirmələrin uyğun gəldiyi hallar elə "diskriminasiya" termininin özü ilə təmin edilir, çünki, əvvəlki paraqrafda göstəriləndiyi kimi, əgər hər hansı bir fərqləndirilmə üçün obyektiv və məntiqli izahat varsa, o, diskriminasiya hesab edilmir. Bundan əlavə, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedent hüququna əsasən dövlətin səlahiyyətli orqanlarına icazə verilir ki, onlar özləri hansı hallarda və nə dərəcədə fərqləndirmələrə yol

¹³) BMT-nin Transmilli Mütəşəkkil Cinayətkarlıq əleyhinə Konvensiyasının 3(2) Maddəsində deyilir ki, "cinayət o zaman transmilli hesab edilir ki:

- a) o, birdən çox ölkədə törədilmiş olsun;
- b) o, bir ölkədə törədilsin, lakin onun hazırlanması, planlaşdırılması, idarə edilməsi və nəzarət işlərinin əsas hissəsi digər bir ölkədə həyata keçirilmiş olsun;
- c) o, bir ölkədə törədilsin, lakin bu işə digər ölkələrdə cinayət əməllərində iştirak edən mütəşəkkil cinayətkar qruplar cəlb edilmiş olsun və
- d) o, bir ölkədə törədilsin, lakin onun təsiri digər ölkələrdə hiss edilsin".

¹⁴ BMT-nin Transmilli Mütəşəkkil Cinayətkarlıq əleyhinə Konvensiyasının 2(a) Maddəsində deyilir: "Mütəşəkkil cinayətkar qrup dedikdə bilavasitə və ya dolaylı yollarla maliyyə və ya digər maddi mənfəət əldə etmək məqsədilə bu Konvensiyada qanun pozuntusu kimi müəyyənləşdirilmiş bir və ya bir neçə cinayət törətmək üçün müəyyən bir dövr ərzində birgə fəaliyyət göstərən üç və ya daha çox insanı birləşdirən xüsusi struktura malik bir dəstə nəzərdə tutulur".

verməyin lazım olduğunu müəyyənləşdirsinlər. Fərqləndirmənin əhatə dairəsi şəraitdən, ayrı-seçkiliyin predmetindən və onun ilkin şərtlərindən asılı olaraq müxtəlif ola bilər.

66. 3-cü Maddədə ayrı-seçkiliyin yol verilməz olduğu sahələrin siyahısı ECHR-in 14-cü Maddəsi və 12 sayılı Protokolunun siyahısına tam uyğundur. Məsələnin belə həllinə üstünlük verilib, çünki digər hallarda bu siyahıya müəyyən sahələrin (məsələn, sağlamlığın vəziyyəti, fiziki və əqli şikəstlik, seksual orientasiya və yaş) sərbəst surətdə əlavə edilməsi baş verir. Bunun səbəbi alver qurbanlarının acınacaqlı vəziyyətlərində xüsusi əhəmiyyəti olan sahələrdən xəbərsiz olmalarında deyil; məsələ bundadır ki, ayrı-seçkiliyin yolverilməz olduğu sahələrin siyahısının sonu yoxdur, və hər hansı spesifik sahənin əlavə edilməsi siyahıya daxil edilməyən sahələrdə ayrı-seçkilik hallarının əsassız və zərərli interpretasiyalarına səbəb ola bilər. Qeyd etmək lazımdır ki, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi 14-cü Maddəni təkcə orada adı çəkilən diskriminasiya sahələrinə tətbiq etmir.

67. 3-cü Maddə "Tərəflərin Konvensiyanın müddəalarını həyata keçirmələrinə" həsr edilib. Bu sözlər ayrı-seçkiliyin nə dərəcədə qadağan edilməsinin müəyyənləşdirilməsinə yönəlib. Maddə 3 alver qurbanlarının bu Konvensiyanın III Fəslində təsbit edilmiş tədbirlərdən (hüquqlarının qorunması və təmin edilməsi) istifadə edərkən onlara qarşı ayrı-seçkilik tətbiq olunması hallarını qadağan edir.

68. Qeyd edilməlidir ki, Konvensiya Tərəflərin üzərinə əsasən pozitiv öhdəliklər qoyur. Məsələn, 12-ci Maddə tələb edir ki, Tərəflər alver qurbanlarına bir sıra xidmətlərin göstərilməsində yardım etsinlər, lazım olan təhlükəsiz mənzil şəraiti, psixoloji və maddi kömək və təcili tibbi yardımını təmin edən tədbirlərin vasitəsilə yaşamağa imkan verən həyat standartları yaratsınlar. 4-cü Maddə alver qurbanlarına yeni pasportların verilməsinə də təminat verir. 3-cü Maddəyə əsasən bu tədbirlərin tətbiq edilməsində heç bir ayrı-seçkiliyə, yəni ədalətsiz fərqləndirməyə yol vermək olmaz.

69. Beləliklə, hətta Konvensiyanın digər müddələrində heç bir mübahisəli məsələ olmasa da, və hətta o maddələrdə yer alan tədbirlərin xüsusi kateqoriyadan olan şəxslərə (məsələn, cins, yaş və milliyətinə görə) tətbiq edilməsində fərqləndirməyə yol verilsə də, bu fərqləndirilməyə heç cür haqq qazandırmaq mümkün olmadığı təqdirdə Konvensiyanın 3-cü Maddəsinə etiraz edilə bilər.

Maddə 4 -- Definisiyalar

4-cü Maddədəki definisiyalara müqəddimə

70. Layihənin müəllifləri başa düşürlər ki, Konvensiyanın şərtlərinə görə Tərəflər 4-cü Maddənin konsepsiyalarını sözbəsöz öz daxili qanunlarına daxil etməli deyillər, bir şərtlə ki, daxili qanunlar bu konsepsiyaları Konvensiyanın prinsiplərinə uyğun şəkildə əhatə etmiş olsun və onun tətbiq olunması üçün ekvivalent struktur təklif edilsin.

İnsan alveri definisiyası (anlayışı)

71. İnsan alveri anlayışı üçün 4-cü Maddədə verilən definisiya bu məfhum üçün ilk beynəlxalq leqal definisiya deyil. Məsələn, *Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə Seksual məqsədlər üçün insan alverinə qarşı tədbirlərə dair R(2000)11 sayılı Tövsiyəsi* "insan alveri" definisiyasını verir, lakin bu definisiyanın əhatə dairəsi Konvensiyadan fərqli olaraq, yalnız seksual məqsədlər üçün insan alveri halları ilə məhdudlaşır.

72. İnsan alveri əleyhinə mübarizə aparmaq və onun qurbanlarına kömək etmək işinin effektiv olması üçün beynəlxalq konsensusa malik insan alveri definisiyasından istifadə edilməsinin çox böyük əhəmiyyəti var. Konvensiyanın 4-cü Maddəsinin (a) bəndindəki insan alveri definisiyası Palermo Protokolunun 3(a) Maddəsindəki definisiyası ilə identikdir. Konvensiyanın 4-cü Maddəsinin (b) – (d) bəndləri Palermo Protokolunun 3-cü Maddəsinin

(b)--(d) bəndlərinə uyğundur. Protokolun 3-cü Maddəsi bir tam təşkil edir və o bu şəkildə Konvensiyaya daxil edilməlidir.

73. İnsan alveri definisiyası II və VI Fəsilərin həyata keçirilməsi üçün çox böyük əhəmiyyətə malikdir.

74. İnsan alveri anlayışı üç əsas komponenti özündə birləşdirir. Bu komponentlər aşağıdakılardır:

- fəaliyyət: “insanların cəlb edilməsi, daşınması, transferi (yerdəyişməsi), oğurlanması (sığınacaq verilməsi) və qəbul edilməsi (satın alınması)”;
- vasitələr: zor işlətməklə hədələmək və ya zor işlətmək, məcburiyyətin digər formaları -- zorla aparmaq, aldatmaq, öz gücündən və ya insanların pis vəziyyətə düşmələrindən sui-istifadə etmək, başqa bir şəxs üzərində hökmü olan insanların razılığını əldə etmək üçün pul vermək və ya pul almaq;
- istismar məqsədləri üçün: buraya “ən azı, başqalarını fahişəliyə məcbur etmək, seksual istismarın digər formalarından istifadə etmək, məcburi əmək və müxtəlif xidmətlər, köləlik və ya köləliyə bənzər fəaliyyətlər, başqalarının əmlakına sahib çıxmaq, insanların orqanlarının çıxarılması” daxildir.

75. İnsan alveri, ayrılıqda götürülmüş hər bir komponentin deyil, bu üç tərkib hissəsinin birləşməsidir. Məsələn, “hədələmək və güc işlətmək yolu ilə” (vasitə) “məcburi işə cəlb etmək” üçün (məqsəd) insanları “oğurlamaq” (fəaliyyət) insan alveri kimi qiymətləndirilməli bir əməldir. Eləcə də, fahişəlik üçün (məqsəd) aldatma yolu ilə (vasitə) adamları cəlb etmək (fəaliyyət).

76. Buradan belə bir nəticə çıxır ki, “insan alveri” kimi müəyyənləşdirilə bilmək üçün hər üç kateqoriyaya aid şərtlər (fəaliyyət, vasitə, məqsəd) bir yerdə olmalıdır. Lakin uşaqlara gəldikdə, bir istisna var: 4-cü Maddənin c) bəndinə əsasən, uşaqların istismar məqsədilə cəlb edilməsi, daşınması, transferi (yerdəyişməsi), oğurlanması (sığınacaq verilməsi) və qəbul edilməsi (satın alınması), 4-cü Maddənin a) bəndində verilən siyahıda adları çəkilən vasitələrdən hər hansı biri olmasa da, insan alveri hesab edilməlidir. 4-cü Maddənin d) bəndinə əsasən 18 yaşdan aşağı hər kəs “uşaq” hesab edilir.

77. Beləliklə, “insan alveri” (ingiliscə *trafficking* – nəqliyyat vasitəsilə daşınma deməkdir) insanların mənfəət qazanmaq məqsədilə mütəşəkkil şəkildə hərəkət etməsindən tamamilə fərqli bir mənə verir. İnsan alverini kontrabanda məqsədilə bir yerdən digərinə köçməkdən fərqləndirən əsas kritik amil adları çəkilən vasitələrdən birindən (zorakılıq, aldatma, insanların çətin vəziyyətə düşmələrindən sui-istifadə etmək), həm də istismar məqsədilə istifadə edilməsidir.

78. Konvensiyanın diqqət mərkəzində olan fəaliyyət “insanların cəlb edilməsi, daşınması, oğurlanması və qəbul edilməsidir (satın alınması)”. “İnsan alveri” definisiyası insanların istismar edilməsinə aparan bütün əməlləri ardıcılıqla əhatə etməyi nəzərdə tutur.

79. Layihənin müəllifləri insan alveri problemini araşdırarkın yeni informasiya texnologiyalarından istifadə edilməsi məsələsinə baxıblar. Onlar qərara gəliblər ki, Konvensiyadakı insan alveri anlayışına yeni informasiya texnologiyalarının alveri də daxildir. Məsələn, “insanların cəlb edilməsi “ anlayışı insanların hər hansı bir yolla (şifahi, mətbuat və ya internet vasitəsilə) cəlb edilməsini nəzərdə tutur. Ona görə də belə hesab edilib ki, *Kiber cinayətə dair Konvensiyada* (ETS No. 185) olan beynəlxalq əməkdaşlığa dair razılaşmaları insan alverinə aid etməyə ehtiyac yoxdur.

80. “Daşınma”ya (transportasiya) gəlincə, qeyd edilməlidir ki, Konvensiyaya əsasən, daşınmanın “insan alveri” anlayışının tərkib hissəsi olması üçün heç də sərhədləri keçməsi vacib deyil. Konvensiyanın fəaliyyət dairəsində 2-ci Maddədə qeyd edilir ki, Konvensiya bərabər şəkildə həm milli, həm də transmilli insan alverinə tətbiq edilir. Transmilli insan alveri hallarında da Konvensiya alver qurbanlarının ölkəyə qeyri-leqal surətdə daxil olmaları və ya həmin ölkədə qeyri-leqal şəkildə yerləşmələri iddiası ilə çıxış etmir. İnsanlar ölkənin sərhəddini leqal surətdə

keçdikləri və ya onların bu ölkədə qanuna tam uyğun olaraq yerləşdikləri təqdirdə də insan alverindən danışmaq mümkündür.

81. Vəsitələr bunlardır: zor işlətməklə hədələmək və ya zor işlətmək, məcburiyyətin digər formaları -- zorla aparmaq, aldatmaq, öz gücündən və ya insanların pis vəziyyətə düşmələrindən sui-istifadə etmək, başqa bir şəxs üzərində hökmü olan insanların razılığını əldə etmək üçün pul vermək və ya pul almaq.

82. İnsan alveri ilə məşğul olanlar fırlıdaq gəlmək və aldatmaq üsullarından tez-tez istifadə edirlər: insanları inandırirlar ki, onları gözəl işlər gözləyir.

83. İnsanların çıxılmaz vəziyyətə düşmələrindən sui-istifadə o halda baş verir ki, insanların düşdükləri vəziyyətdən çıxmaq üçün hər təklifə razı olmaqdan savayı heç bir başqa yolu yoxdur. Vəziyyətin çıxılmazlığı müxtəlif səbəbdən ola bilər: fiziki, psixoloji, emosional, ailə ilə əlaqədar, sosial və ya iqtisadi situasiya. Situasiya insanların təhlükəsizliyi, qeyri-leqal administrativ statusu, iqtisadi asılılığı və ya pis səhhəti ilə də əlaqədar ola bilər. Belə vəziyyətdən şirin dillə sui-istifadə edən adamlar insan hüquqlarını pozur və insanların şərəf və ləyaqətini alçaldırlar.

84. Odur ki, istifadə edilən bir çox vəsitələr nəzərdən keçirilməlidir: qadınların seksual istismar məqsədilə oğurlanması, uşaqların pedofillərin və fahişələrin dairələrində istifadə edilmək üçün tovlanması, fahişələri əlləri altında saxlamaq üçün onlara gözəl (bahalı) geyimlər alınması, özlərinin və ya ailələrinin taleyini yaxşılaşdırmağa ümid edən gənclərin və böyüklərin çıxılmaz vəziyyətlərindən sui-istifadə edilməsi. Lakin bütün bu müxtəlif hallar insan alveri məfhumunun təbiətindəki fərqləri deyil, nə dərəcədə olmasındakı fərqləri əks etdirir. Bütün hallarda bu, insan alveridir və o, belə metodlara əsaslanır.

85. Məqsəd insanların istismarıdır. Konvensiya bildirir: "İstismar anlayışına ən azı, başqalarını fahişəliyə məcbur etmək, seksual istismarın digər formalarından istifadə etmək, məcburi əmək və müxtəlif xidmətlər, köləlik və ya köləliyə bənzər fəaliyyətlər, başqalarının əmlakına sahib çıxmaq, insanların orqanlarının çıxarılması halları daxil olmalıdır." Milli qanunvericilikdə istismarın digər formaları da nəzərdə tutula bilər, lakin insan alverinin tərkib hissəsi hesab edilən bu formalar mütləq əhatə edilməlidir.

86. Bu definisiyada şərh edilən istismar formaları seksual məqsədlərlə istismar, əmək istismarı və insan orqanlarının çıxarılması hallarına ehtiva edilir, çünki cinayətkarlıq durmadan şəklini dəyişir ki, tələbat olan bütün sahələri istismar obyektinə olan insanlarla təmin edə bilsin.

87. Definisiyaya əsasən insanların istismar edilməsi üçün onların alver qurbanı olmaları heç də vacib deyil. Kifayətdir ki, onlar definisiyada göstərilən fəaliyyət növlərindən birinə məruz qalsınlar və bu, "istismarın məqsədi" kimi xarakterizə olunmuş vəsitələrdən biri ilə həyata keçirilsin. İnsan alveri alver qurbanının faktiki istismar edilməsindən əvvəl mövcud olur.

88. "Başqalarının fahişəliyinin istismar edilməsi və seksual zəmində istismarın digər formaları"na gəlincə, qeyd etmək lazımdır ki, Konvensiya bu məsələ ilə yalnız insan alveri kontekstində məşğul olur. "Başqalarının fahişəliyinin istismar edilməsi" və "seksual zəmində istismarın digər formaları" terminləri Konvensiyada müəyyənləşdirilməyib, odur ki, dövlətin öz daxili qanunlarına əsasən fahişəliklə əlaqədar nə tədbirlər görəceyi Tərəflərin öz işidir.

89. "Məcburi əmək" termini də Konvensiyada müəyyənləşməyib. Lakin bir neçə müvafiq beynəlxalq sənədlər mövcuddur: *İnsan Hüquqlarına dair Universal Bəyannamə* (Maddə 4), *Vətəndaş və Siyasi hüquqlara dair Beynəlxalq Nizamnamə* (Maddə 8), *Beynəlxalq Əmək Təşkilatının (BƏT) Məcburi və ya İcbari Əməyə dair Konvensiyası* (Convention No.29), və *Beynəlxalq Əmək Təşkilatının İcbari Əməyin Ləğvinə dair 1957-ci il Konvensiyası* (Convention No.105).

90. ECHR özünün 4-cü Maddəsində icbari əməyi müəyyənləşdirmədən qadağan edir. ECHR-in müəllifləri BƏT-in İcbari və ya Məcburi əməyə dair 1930-cü il, 29 iyun tarixli Konvensiyasını (No. 29) model kimi qəbul edir. Bu Konvensiyaya görə “cəza verməklə hədə-qorxu gələrək hər hansı bir şəxsin boynuna qoyulan hər cür iş və xidmət, həmin şəxs özü bu iş üçün müraciət etməyibsə, icbari və ya məcburi hesab edilir.” *Van der Müsselle v. Belgium* məhkəmə işində (23 noyabr 1983-cü il Qərarı, A seriyası, No.70, paraqraf 37) Məhkəmə əvvəlcədən razılaşıdırılmış kriterilərə daha böyük əhəmiyyət verilməsini lazım bilərək, işin bütün cəhətlərini nəzərə alan yanaşma növünü seçdi. O xüsusilə qeyd etdi ki, müəyyən hallarda hər hansı bir xidmət “qabaqcadan könüllü surətdə qəbul edilmiş hesab edilə bilməz”. Ona görə də Məhkəmə hesab etdi ki, işə aidiyyəti olan şəxsin razılığı əməyin icbari olub-olmaması haqqında qərar çıxarmaq üçün kifayət deyil. Razılığın etibarlılığı işin bütün cəhətlərini (şərtlərini) öyrənməklə təsdiq edilə bilər.

91. ECHR-in presedent hüququnu əsas gətirən bu Konvensiyanın 4(b) Maddəsində deyil ki, alver qurbanının 4(a) Maddəsində verilmiş siyahıdakı istismar formalarının biri ilə razılaşması, əgər a. yarımaddəsində adı çəkilən vasitələdən birindən istifadə edilibsə, işə aid edilə bilməz.

92. “Məcburi xidmətlər” anlayışına gəlinə, *Van der Müsselle v. Belçika* işində Məhkəmə belə hesab etdi ki, ECHR-in 4-cü Maddəsində işləndiyi kimi, “icbari əmək” sözlərinə daha geniş məna verilməli və bu anlayış “məcburi xidmətlər” konsepsiyasını əhatə etməlidir (23 noyabr 1983-cü il Qərarı, A seriyası, No.70, paraqraf 33). ECHR baxımından bu iki konsepsiya arasında heç bir fərq qoymaq olmaz.

93. Konvensiyada köləlik anlayışı müəyyənləşdirilməyib, lakin bir çox beynəlxalq sənədlər və bir çox ölkələrin daxili qanunları köləlik və ya köləliyə bənzər halları müəyyənləşdirir və onlarla üz-üzə gəlir (məsələn, 25 sentyabr 1926-cı il tarixli *Köləliyə dair Cenevrə Konvensiyası* , 7 dekabr 1953-cü il tarixli Nyu-York Protokolunun etdiyi düzəlişlərlə bir yerdə; *Köləliyin, Qul alverinin, və Köləliyə oxşar İnstitutlar və Təcrübələrin ləğvinə dair 7 sentyabr 1956-cı il tarixli Əlavə Konvensiya; Beynəlxalq Əmək Təşkilatının Uşaq Əməyinin ən pis formalarına dair Konvensiyası* – Konvensiya No. 182).

94. İnsan alveri definisiyası qeyri-qanuni olaraq övladlığa götürmək anlayışına aid deyil. Buna baxmayaraq, qeyri-qanuni övladlığa götürmə halı *Köləliyin, Qul alverinin, və Köləliyə oxşar Təsisatlar və Təcrübələrin ləğvinə dair 7 sentyabr 1956-cı il tarixli Əlavə Konvensiyanın* 1(d) Maddəsində təsvir edilən köləliyə bənzər hal kimi qiymətləndirilə bilirsə, bu hal Konvensiyanın fəaliyyət dairəsinə düşür.

95. ECHR orqanları “servitut” hallarını da müəyyənləşdiriblər. ECHR (İnsan Hüquqlarına dair Avropa Konvensiyası) hesab edir ki, bu, başqasının mülkiyyəti hesabına yaşayib işləmək və bunun müqabilində həmin şəxsə müəyyən xidmət (pullu ya da pulsuz) göstərməkdir. Bu halda öz vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına imkan yoxdur (7906/77 sayılı Əlavə, D.R.17, səh.59; bax həmçinin: *Van Droogenbroekin* məhkəmə işi, 9 iyul 1980, B seriyası, Cild 44, səh. 30, paraqraf 78 –90). Beləliklə, servitut köləliyin xüsusi forması kimi qiymətləndirilməlidir, o, köləlikdən dərəcəsinə görə deyil, xarakterinə görə fərqlənir. Baxmayaraq ki, Servitut özündə hal və şərait anlayışını ifadə edir və “azadlıqdan məhrum olmağın xüsusilə ciddi bir formasıdır” (Van Froogenbroekin işi, 24 iyun 1982-ci il tarixli Qərar, A Seriyası, No.50, səh.32, paraqraf 58), o, köləliyə xas olan mülkiyyətçilik (sahibkarlıq) keyfiyyətlərinə malik deyil.

96. İstismar anlayışına “insan orqanlarının çıxarılması” da daxildir. İnsan bədəninin və ya onun bir hissəsinin qazanc mənbəyi kimi istifadə edilməsinin yolverilməz olması prinsipi Avropa Şurasının hüquq sahəsində əldə etdiyi nailiyyətdir. Bu, Nazirlər Komitəsinin (78) 29 sayılı Qətnaməsinə daxil edilmiş, Avropa Səhiyyə Nazirlərinin 3-cü Konfransının yekun Bəyannaməsi ilə təsdiq edilmiş (Paris, 1987) və sonda *İnsan Hüquqları və Tibbi Biologiyaya dair Konvensiyanın* 21-ci Maddəsində tam surətdə müəyyən edilmişdir (ETS No. 164). Bu prinsip sonradan *insan mənşəli orqanların və hüceyrələrin transplantasiyasına* dair həmin Konvensiyanın 2002-ci ilin yanvarında imzalanan Protokolunda bir daha təsdiq edilmişdir.

Protokolun 22-ci Maddəsi aydın surətdə insan orqanları və hüceyrələrinin alverini qadağan edir. Xatırlamaq olar ki, Avropa Şurasının Parlament Assambleyası "Avropada insan alveri"nə dair Məruzə hazırlamış (Sənəd 9822,3 iyun 2003, Sosial, sağlamlıq və ailə məsələləri üzrə Komitə, məruzəçi: Mrs Rut-Qeybi Vermot-Manqold, İsveçrə, SOC) və *Avropada İnsan Alverinə dair Təvsiyələr 1611 (2003)* qəbul etmişdi.

97. 4(b) Maddəsində deyilir: "Alver qurbanının həmin Maddənin (a) yarım bəndində müəyyən edilmiş istismar niyyətinə razılıq verməsi, həmin bənddə adları çəkilən vasitələrdən hər hansı biri istifadə edilibsə, qəbul edilə bilməz." Razılıq məsələsi sadə iş deyil. Bəzən azad iradə bildirməyin harada bitdiyini və məcbur edilmənin harada başladığını müəyyən etmək çox çətin olur. İnsan alverində bəziləri bilmir ki, onları nə gözləyir, lakin bəzilərinin xəbəri var ki, onlar fahişəliklə məşğul olacaqlar. Ola bilər ki, bəziləri iş istəsin və hətta fahişəliklə də məşğul olmağa razı olsun, lakin bu o demək deyil ki, onlar hər cür təhqirə məruz qalmağa razıdırlar. Elə bu səbəbdən 4-cü Maddədə hesab edilir ki, alver qurbanının istismar olunmağa razılıq verib-veməməsindən asılı olmayaraq, burada insan alveri var.

98. 4-cü Maddənin b) və c) yarım bəndlərinə əsasən, uşaqların istismar məqsədilə cəlb edilməsi, daşınması, transferi (yerdəyişməsi), oğurlanması (sığınacaq verilməsi) və qəbul edilməsi (satin alınması) insan alveri hesab edilir. A) yarım bəndində adı çəkilən vasitələrdən istifadə edilib-edilməməsinin əhəmiyyəti yoxdur. Uşağın istismar edilməyə razı olub-olmamasının da əhəmiyyəti yoxdur.

"Alver qurbanı" anlayışı

99. Konvensiyada alver qurbanı ifadəsinə çox müraciət edilir, ona görə də layihəni hazırlayanlar hesab ediblər ki, bu konsepsiyayı müəyyən etmək vacibdir. Xüsusilə də III Fəsilə nəzərdə tutulan tədbirlər Konvensiyanın tələbləri baxımından qurban hesab edilən şəxslərə tətbiq edilməlidir.

100. Konvensiyaya görə "bu Maddədə müəyyən edilmiş şəkildə insan alverinə məruz qalan hər bir şəxs" "alver qurbanı" hesab edilir. Yuxarıda izah edildiyi kimi, Konvensiyanın 4(a) Maddəsində müəyyənləşdirilmiş elementlərin kombinasiyasına (fəaliyyət – vasitə -- məqsəd) məruz qalan hər bir şəxs alver qurbanıdır. Lakin 4(c) Maddəsinə görə əgər bu şəxs uşağırsa, 4(a) Maddəsində müəyyən edilmiş elementlərdən hətta biri də istifadə edilibsə, həmin şəxs "qurban" hesab edilməlidir.

II FƏSİL İNSAN ALVERİNİN QARŞISININ ALINMASI, ƏMƏKDAŞLIQ VƏ DİGƏR TƏDBİRLƏR

101. II Fəsilə geniş mənada cinayətin qarşısının alınması anlayışı altında müxtəlif müddəalar yer alır. Bəzi müddəalar sözün əsil mənasında preventiv tədbirlərlə bağlıdır (Maddə 5 və 6), lakin digər müddəalar insan alverinin qarşısını almaq və onunla mübarizə aparmaq üçün nəzarət, təhlükəsizlik və əməkdaşlıq məsələlərinə dair xüsusi tədbirlərə aiddir (Maddə 7, 8 və 9).

Maddə 5 – İnsan alverinin qarşısının alınması

102. İnsan alveri müxtəlif formalarda təzahür edir, müxtəlif sahələrdən keçir və cəmiyyətin müxtəlif sahələrinə toxunur. Effektiv nəticə əldə etmək üçün, bu məfhumun təbiətini nəzərə alaraq, insan alverinə qarşı preventiv fəaliyyətlər əlaqələndirilməlidir. 5-ci Maddənin ilk bəndi bu məsələyə yanaşmada çoxtərəfli əlaqələndirmə (koordinasiya) prinsipini təklif edərək Tərəflərdən insan alverinin qarşısını almaq və onunla mübarizə aparmaq üçün məsuliyyət daşıyan təşkilatlar arasında bütün ölkə miqyasında koordinasiya yaratmağı və onu gücləndirməyə dair tədbirlər görməyi tələb edir. Adı çəkilən bənd insan alverinin qarşısını almaq və onunla mübarizə aparmaq işində əhəmiyyəti olan bütün sektorların, məsələn, sosial, polis, miqrasiya, gömrük, məhkəmə və administrativ məsuliyyəti olan agentliklər, qeyri-hökumət

təşkilatları, müvafiq məsuliyyətləri olan digər təşkilatlar və vətəndaş cəmiyyətinin digər elementlərinin fəaliyyətlərinin əlaqələndirilməsini tələb edir.

103. 5(2) Maddəsi nümunə üçün Tərəflərə, xüsusilə də alverə məruz qalan şəxslərə və müvafiq professionallara preventiv siyasət və proqramların siyahısını verir. Layihəni hazırlayanlar başa düşürlər ki, bu siyasət və proqramlardan istifadə edənlər arasında bu işə aidiyyəti olan professionalların, yəni öz fəaliyyətlərində alver qurbanları ilə üzləşən adamların (polis, sosial işçilər, həkimlər və s.) olması vacibdir. Belə tədbirlər öz xarakterlərinə görə müxtəlifdir, onlar qısa-, orta- və uzunmüddətli effektə malik ola bilərlər. Məsələn, insan alverinə qarşı mübarizəyə dair araşdırmalar effektiv preventiv tədbirlərin hazırlanması üçün əsas şərtidir. *İnformasiya, şüurluluğun artırılması və maarifləndirmə kampaniyaları* mühüm qısa-müddətli preventiv tədbirlərdir, xüsusilə də cinayət törədilən ölkələrdə. *Sosial və iqtisadi təşəbbüslər* insan alverinin əsas struktur səbəbləri ilə məşğul olur və uzun-müddətli investisiyalar tələb edir. Cinayət törədilən ölkələrdə iqtisadi və sosial şəraitin yaxşılaşdırılmasının və yoxsulluğun aradan qaldırılmasına dair görülən tədbirlərin insan alverinin qarşısını alınmasında ən effektiv bir üsul olması geniş miqyasda təsdiq edilir. Sosial və iqtisadi təşəbbüslər arasında insan alveri ilə məşğul olanların ilk hədəfi ola biləcək adamlar üçün yaxşılaşdırılmış peşə hazırlıqlarının təşkil edilməsi və yeni iş yerlərinin açılması, heç şübhəsiz, insan alverinin qarşısını almağa kömək edəcək.

104. 5(3) Maddəsinə görə Tərəflər insan hüquqlarına əsaslanan yanaşma metodları hazırlamalıdır. Layihəni hazırlayanlar bu fikirdədirlər ki, 2-ci bənddə istinad edilən siyasət və proqramlar gəndər yanaşmasına, uşaqlara münasibətdə isə uşaq hüquqlarını nəzərdə tutan yanaşmaya əsaslanmalıdır. Kişilərlə qadınlar arasında bərabərliyə nail olmaq üçün istifadə edilən strategiyalardan biri *Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlər üçün gəndər meynstriminə dair R(98)14 sayılı Təvsiyəsində* təsvir edilən gəndər yanaşmasıdır. Gəndər meynstriminə (yanaşması) beynəlxalq sənədlərdə daha çox gözə çarpan konsepsiyadır, xüsusilə də Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qadın Problemləri üzrə Ümumdünya Konfransının sənədləri və Avropa Komissiyasının 1996-cı ildə bu sənədləri qəbul etməsindən sonrakı dövrdə Avropada qəbul edilən sənədlər ("Komissiyanın Birliyin bütün siyasət və fəaliyyətlərində qadın və kişilər üçün bərabər imkanlar yaradan 1996-cı il 21 fevral tarixli Məlumatı", COM (96) 67 final). Bu konsepsiya sonradan Birlik çərçivəsində Gəndər Bərabərliyi üzrə Strategiyada birləşdirildi (2001 –2005). Avropa Şurasının bu problem üzrə ekspertlər qrupu bu yanaşmanı belə müəyyənləşdirir: "*Gender bərabərliyinin perspektivinin siyasətqurma işi ilə məşğul olan şəxslər tərəfindən siyasətin bütün səviyyələrinə və bütün mərhələlərinə daxil edilməsi məqsədi ilə siyasi proseslərin yenidən qurulması, yaxşılaşdırılması, inkişafı və qiymətləndirilməsi.*" Hər bir Tərəfdən tələb edilir ki, bu yanaşma metodlarını özünün preventiv siyasət və proqramlarının bütün mərhələlərində -- hazırlıq, tətbiq edilmə və qiymətləndirmə -- tətbiq etsin.

105. 4-cü bənd Tərəflərin üzərinə öhdəlik qoyur ki, onlar insanların qanuni surətdə başqa yerə köçmələri və mühacirət etmələrinə imkan yaratmaq üçün lazım olan tədbirlər görsünlər. Çox vacibdir ki, gələcək mühacirlər miqrasiyaya, işə düzəlmə şərtlərinə dair leqal imkanlara və öz hüquq və vəzifələri barədə dəqiq məlumata malik olsunlar. Bu tədbirlərin məqsədi insan alveri ilə məşğul olanların yalan informasiyalarına qarşı çıxmaq və insanlara onların mahiyyətini başa salmaqdır ki, insanlar nəyə razılaşdıqlarını özləri görsünlər. Hər bir Tərəf özü qərara almalıdır ki, bu iş üçün "müvafiq təşkilatlar" hansılardır. Layihəni hazırlayanlar əsasən viza və mühacirət xidmətlərini nəzərdə tuturlar.

106. 5-ci bənd tələb edir ki, Tərəflər uşaqlarla əlaqədar xüsusi preventiv tədbirlər görsünlər. Uşaqların ətrafında "qoruyucu mühit" yaradılmalıdır ki, onlar insan alverinə daha az məruz qalsınlar, heç bir ziyan görmədən böyüyə bilsinlər və layiqli heyat sürsünlər. "Qoruyucu mühit" konsepsiyası, UNİSEF-in qəbul etdiyi prinsiplərə görə, özündə səkkiz komponenti birləşdirir:

- uşaqların hüquqlarının zərərli davranışdan, ənənələrdən, adətlərdən, pis rəftardan və təcrübələrdən qorunması;
- uşaqların hüquqlarının müdafiəsi və realizə edilməsinə dair hökumətin öhdəliyi;
- uşaqların müdafiə məsələlərinə dair açıq diskussiyalar və bu məsələlərlə məşğul olma;

- müdafiə məsələlərinə dair qanunlar hazırlanması və onların həyata keçirilməsi;
- uşaqları müdafiə etmək üçün uşaqlarla, ailələrlə və müxtəlif birliklərlə kontaktda fəaliyyət göstərən şəxslərə hüquq səlahiyyəti verilməsi;
- uşaqların həyatı ilə əlaqəli bacarıq , bilgiler və məşğulluq;
- sui-istifadə halları haqqında informasiya və monitorinq sistemlərinin tənzimlənməsi;
- alver qurbanı olmuş uşaqların reabilitasiya və reintegrasiyasına imkan yaradan proqramlar və xidmətlər.

107. Və sonda, 6-cı bənd insan alveri əleyhinə mübarizə aparmaq və alver qurbanlarını müdafiə etmək və onlara yardım göstərmək işində qeyri-hökumət təşkilatlarının, digər müvafiq təşkilatların və vətəndaş cəmiyyətinin digər elementlərinin əhəmiyyətli rolunu qeyd edir. Bu səbəbdən də 5-ci Maddədə irəli sürülən öhdəlikləri həyata keçirmək üçün məsuliyyət daşıyan Tərəflər bu təşkilatları preventiv tədbirlərin görülməsi işinə cəlb etməlidirlər.

Maddə 6 – Tələbata mane olan tədbirlər

108. Bu Maddədə Tərəflər qarşısında istər seksual zəmində istismar, istər məcburi əmək ya xidmətlər, istər köləlik ya köləliyə bənzər hallar , istərsə də başqasının malına sahib çıxma (servitut) və insan bədəninin orqanlarını çıxarmaq sahəsində mövcud tələbata mane olan tədbirlər hazırlamaq və onları gücləndirməyə dair pozitiv öhdəliklər qoyulur. Bu məsələyə ayrıca, müstəqil bir Maddə həsr etməklə layihəni hazırlayanlar insan alverinin özü ilə mübarizə aparılması və onun qarşısının alınmasında tələbatın dayandırılmasının böyük əhəmiyyəti olduğunu qeyd etmək istəyiblər.

109. Bu tədbirlərin məqsədi insanları fikirlərindən döndərməyə nail olmaqdır. İstifadə edilən tədbirlər qanunverici, administrativ, maarifləndirici, sosial, mədəni və s. ola bilər.

110. Bu Maddəyə belə tədbirlərin minimum siyahısı daxil edilib. Bu tədbirlərin ən əsası müştərilərin tələblərinə mane olmağa yönəlmiş ən yaxşı təcrübələrə, metodlara və strategiyalara dair araşdırmaların aparılmasıdır. Media və vətəndaş cəmiyyəti tələbatın insan alveri üçün əsas səbəb kimi müəyyənləşdirilməsində aparıcı rola malikdirlər, və tədbirlər də müvafiq olaraq onların bu sahədə rolunun və məsuliyyətinin tanınmasına və maksimum başa düşülməsinə xidmət etməlidir. Müvafiq qruplara ünvanlanan informasiya kampaniyaları da, lazım gələrsə, siyasi qərar qəbul edənləri və dövlətin səlahiyyətli şəxslərini cəlb etmək yolu ilə idarə olunmalıdırlar. Və nəhayət, maarifləndirmə tədbirlərinin də tələbata mane olmaqda böyük rolu var. Məsələn, məktəb uşaqları üçün tədris proqramları yalnız insan alveri fenomeni haqqında faydalı məlumat verməklə kifayətlənməməlidir. Bu proqramlar uşaqları gender məsələləri, insanın şərəf və ləyaqəti və gender zəminində ayrı-seçkiliyin nəticələri barədə xəbərdar etməlidir.

Maddə 7 – Sərhədlə əlaqədar tədbirlər

111. Palermo Protokolunun 11-ci Maddəsi əsasında tərtib edilən Maddə 7 transmilli insan alverinin qarşısının alınması və belə halların sərhədlərdə müəyyənləşdirilməsinə dair bir sıra tədbirləri əhatə edir. Layihəni hazırlayanlar razılaşırlar ki, sərhədlərdə nəzarətin və əməkdaşlığın yaxşı təşkil edilməsi insan alverinə qarşı görülən tədbirləri daha effektiv edə bilər.

112. 1-ci bəndə əsasən Tərəflər sərhəd yoxlamalarını mümkün qədər gücləndirməlidirlər ki, insanların həmin Tərəfin ərazisinə daxil olması və ya o ərazini tərk etməsinin qanuniliyi sübut edilə bilsin. Bu tədbirlər insanların sərbəst yerdəyişmələrinə dair beynəlxalq öhdəliklərin pozulması demək deyil, çünki bu tələblər Avropa Şurasına üzv dövlətlərin öz sərhədlərinin nəzarəti və təftiş edilməsinə dair qəbul etdikləri bir sıra qaydalara tam uyğundur (Avropa Şurasının polis və gömrük sahəsində əməkdaşlığa dair Qanunu).

113. 2-ci bəndə əsasən Tərəflər qanunverici və digər müvafiq tədbirlər hazırlamaladırlar ki, kommersiya daşıyıcıları tərəfindən idarə olunan nəqliyyat vasitələrindən IV Fəsilə qeyd edilən qanun pozuntuları məqsədilə istifadə edilməsin.

114. Tədbirlərin hansını seçmək Tərəflərin öz ixtiyarındadır. Məsələn, 3-cü bənddə kommersiya daşıyıcılarından tələb edilir ki, sərnişinlərin qəbul edən ölkəyə daxil olmaları üçün lazımi yol sənədlərinin olub-olmamasını yoxlasınlar. Əgər belə sənədlər yoxdursa, bunun üçün müvafiq cəza tədbirləri olmalıdır (4-cü bənd). Lakin qeyd edilməlidir ki, kommersiya daşıyıcılarının, eləcə də hər hansı nəqliyyat kompaniyasının və ya hər hansı nəqliyyat vasitəsinin sahibinin ya da idarə edən vəzifəsi yalnız sənədlərin olub-olmamasını yoxlamaqdır, sənədlərin etibarlılığı və ya saxta olub-olmamasını müəyyənləşdirmək onların işi deyil. 3-cü bəndin öhdəliklərinin pozulması hallarına görə cəza tədbirləri də müəyyən edilməyib. Tərəflər öz daxili qanunlarına uyğun tədbirlər barədə özləri qərar çıxarmalıdır.

115. 5-ci bənd IV Fəsildə nəzərdə tutulan qanun pozuntularına görə insanların cəzalandırılması məsələlərindən bəhs edir. Hər bir Tərəfdən tələb edilir ki, belə şəxslərin onların ərazilərinə daxil olmalarını qadağan edən və ya vizalarını ləğv edən lazımi qanunverici və ya digər tədbirlər hazırlasın.

116. Və sonda, 6-cı bənddə layihənin müəllifləri sərhəd nəzarəti xidmətləri arasında əməkdaşlıq yaradılması yollarını araşdırırlar. Yeni operativ fəaliyyət növlərinin tətbiq edilməsinin (məsələn, qarşılıqlı sərhəd nəzarəti və axtarışı, xidmətlər arasında birbaşa informasiya mübadiləsi üçün rəsmi mexanizm yaradılması) preventiv nizam-intizam və təhlükəsizlik tədbirlərinin yaradılmasına dair qarşılıqlı sərhəd əməkdaşlığında müəyyən yeri var. Yeni fəaliyyət metodları insan alverinə qarşı mübarizədə qarşılıqlı sərhəd xidmətlərinin rolunu artırır. 6-cı bənd müvafiq olaraq Tərəflərdən tələb edir ki, sərhəd nəzarəti xidmətləri arasında əməkdaşlığın gücləndirilməsi, digər işlərlə yanaşı, birbaşa əlaqə kanalları yaradılması məsələlərinə baxsınlar.

Maddə 8 – Sənədlərin təhlükəsizliyi və onlara nəzarət edilməsi

117. Palermo Protokolunun 12-ci Maddəsinin əsasında tərtib edilən 8-ci Maddəyə görə hər bir Tərəf yol sənədlərinin və şəxsiyyəti təsdiq edən sənədlərin (şəxsiyyət vəsiqələrinin) keyfiyyətliyi və bu sənədlərin təhlükəsizliyinin və toxunulmazlığının müdafiəsini təmin edən lazımi tədbirlər görməlidir. “Yol sənədləri və şəxsiyyəti təsdiq edən sənədlər” ifadəsi ilə layihənin müəllifləri hər hansı bir ölkənin daxili qanunlarına əsasən həmin ölkənin ərazisinə daxil olmaq və ya o ərazini tərk etmək üçün tələb edilən sənədləri, və ya hər hansı bir ölkənin qanunları əsasında şəxsiyyəti təsdiq etmək üçün geniş istifadə edilən hər hansı bir sənədi nəzərdə tuturlar.

118. Qeyd edilməlidir ki, layihənin müəllifləri təkcə sənədlərin qeyri-qanuni surətdə saxtalaşdırılması, dəyişdirilməsi, surətinin çıxarılması və çap edilməsini nəzərdə tutmurlar. Buraya qanuni sənədlərin də pulla alınması, dəyişdirilməsi və qanunsuz olaraq ələ keçirilməsi halları da daxildir.

119. Tədbirlər aşağıdakılardan ibarət ola bilər: pasportların və digər yol sənədlərinin təhlükəsizliyini gücləndirmək üçün minimum standartlar, o cümlədən daha dəqiq texniki vasitələr və əlavə təhlükəsizlik tələbləri, məsələn, saxtakarlıq və fırıldaqçılıq əməllərini çətinləşdirə bilən daha mürəkkəb preventiv xüsusiyyətə malik əməliyyatların hazırlanması. Sənədlərin qeyri-legal surətdə çap edilməsi və ələ keçirilməsinin qarşısını almaq üçün administrativ və nəzarət tədbirləri, düzgün istifadə edilməsinə nəzarət, sənədlərin saxtalaşdırılması, qanunsuz olaraq dəyişdirilməsi, surətinin çıxarılması, çap edilməsi və istifadə edilməsi hallarının müəyyən edilməsinin asanlaşdırılması tədbirləri də buraya aiddir.

Maddə 9 – Sənədlərin qanuniliyi və etibarlılığı

120. Yol sənədləri və şəxsiyyət vəsiqələri insan alverində, xüsusilə də transmilli insan alverində əsas vasitədir. Odur ki, yol sənədlərinin legitimliyi və etibarlılığının yoxlanması sahəsində Tərəflər arasında əməkdaşlıq çox mühüm preventiv tədbir hesab edilir.

121. Palermo Protokolunun 13-cü Maddəsinin əsasında hazırlanmış 9-cu Maddəyə görə Tərəflərdən tələb olunur ki, onlar sənədlərin insan alveri məqsədilə istifadə edildiyinə şübhə olduğu hallarda, digər Tərəfin sorğusu ilə səlahiyyətli orqanlar tərəfindən verilmiş və ya verildiyi güman edilən sənədlərin legitimliyini və etibarlılığını yoxlasınlar. Yoxlama sorğu alan Tərəfin daxili qaydaları əsasında aparılır.

122. Sorğu alan Tərəf verilən və ya onun adından verildiyi güman edilən yol sənədlərinin və şəxsiyyət vəsiqələrinin "legitimliyini və etibarlılığını" təsdiq etməlidir. Bu, sənədlərin həm formal, həm də faktiki yoxlamasını nəzərdə tutur. İnsan alveri məqsədilə istifadə edilən sənədlər tamamilə saxta ola bilər, deməli bu sənədləri sorğu alan Tərəf verməyib. Ola bilər ki, sənədlər həmin Tərəf tərəfindən verilib, lakin sonradan saxtalaşdırmaq məqsədilə dəyişdirilib. Belə hallarda sənədlər formal olaraq qeyri-leqaldır. Lakin saxtalaşdırılmayan və ya dəyişdirilməyən sənədlər də insan alverində istifadə edilə bilər. Məsələn, sənədlər qeyri-dəqiq və ya saxta məlumata əsasən tərtib edilə bilər, və ya tamamilə etibarlı olan sənədlər öz sahibləri tərəfindən deyil, özləri tərəfindən istifadə edilə bilər. Belə hallarda sənədlər faktiki olaraq qeyri-leqaldır. 9-cu Maddə bütün belə halların müəyyənləşdirilməsi işində Tərəfləri əməkdaşlıq etməyə çağırır.

123. Xüsusi olaraq qeyd edilməlidir ki, Tərəflər təxirə salmadan işə başlamalıdır. Sorğu alan Tərəfin sorğu verən Tərəfə verəcəyi cavabın müddəti sorğuya daxil edilən yoxlamaların müəkkəbliyindən asılı olaraq müxtəlif ola bilər. Lakin, bununla belə, hər hansı bir tədbir görə bilmək üçün cavabın sorğu verən Tərəfə vaxtında çatdırılması çox əhəmiyyətlidir.

III FƏSİL GENDER BƏRABƏRLİYİNİ TƏMİN ETMƏKLƏ ALVER QURBANLARININ HÜQUQLARININ QORUNMASI VƏ ÖNƏ ÇƏKİLMƏSİ

124. III Fəsilə insan alveri qurbanlarının qorunması və onlara yardım edilməsi məsələlərindən bəhs edilir. Bu fəslin bəzi müddələri bütün qurbanlara aiddir (10, 11, 12, 15 və 16-cı Maddələr). Digər Maddələr spesifik olaraq qəbul edən Tərəfin ərazisində qanunsuz yerləşən (13 və 14-cü Maddələr) və ya leqal vəziyyətdə, lakin qısa-müddətli pasportla yaşayan qurbanlara aiddir. Bundan əlavə, bəzi Maddələr formal olaraq hələ alver qurbanı kimi müəyyənləşməyən, lakin alver qurbanı hesab edilməyə əsası olan şəxslərə də aid edilir (Maddə 10(2), Maddə 12(1) və (2), Maddə 13).

125. Bu fəsil Konvensiyanın əsas hissəsidir. Onun diqqət mərkəzində alver qurbanlarının hüquqlarının müdafiəsi durur. Bu fəsil Birləşmiş Millətlər Təşkilatının *İnsan hüquqları və İnsan alverinə dair Tövsiyələri və Rəhbər Göstərişlərinin* mövqeyindən çıxış edir: "İnsan alveri əleyhinə mübarizə aparmaq, onun qarşısını almaq və alver qurbanlarını müdafiə etmək, onlara yardım göstərmək və reabilitasiyaları üçün imkan yaratmağa yönəlmiş bütün səylərin mərkəzində insan alverinə məruz qalmış şəxslərin hüquqları durmalıdır"¹⁵.

126. III Fəsil səkkiz Maddədən ibarətdir. 10-cu Maddə alver qurbanlarının müəyyənləşdirilməsindən bəhs edir; bu adamlara Konvensiyada nəzərdə tutulan hüquqların verilməsi ən vacib məsələ hesab edilir. 11-ci Maddə onların şəxsi həyatlarının qorunmasından bəhs edir. 12-ci Maddə alver qurbanlarına göstərməli olan yardımı dəqiqləşdirir. 13 və 14-cü Maddələrdə qeyri-leqal olaraq hər hansı bir Tərəfin ərazisində yerləşən alver qurbanlarının reabilitasiyasına lazım olan vaxtın müəyyənləşdirilməsindən və onlara pasport verilməsindən danışılır. 15-ci Maddə alver qurbanlarına dəyən ziyanın ödənilməsindən, 16-cı Maddə isə onların repatriasiyası və geri qaytarılmasından bəhs edir. 17-ci Maddə gender bərabərliyinə aiddir.

Maddə 10 – Alver qurbanlarının müəyyənləşdirilməsi

127. Alver qurbanlarını qorumaq və onlara yardım etmək üçün qurbanların müəyyənləşdirilməsi birinci dərəcəli əhəmiyyətə malik bir məsələdir. 10-cu Maddə elə

¹⁵) Prinsiplər, paraqraf 1.

identifikasiya vasitələri tapmağa çalışır ki, alver qurbanları III Fəsilə təqdim edilən tədbirlərdən yararlıya bilsinlər. Qurbanların müəyyənləşdirilməsi çox vacib, çox vaxt təhlükəli bir məsələdir və bu iş ətraflı araşdırmalar aparılmasını tələb edir. Alver qurbanının düzgün müəyyən edilməməsi o deməkdir ki, alver qurbanı olan şəxsin hüquqları yenə də tanınmayacaq və o, məhkəmə prosesində şahidlik edə bilmədiyinə görə, insan alveri ilə məşğul olanları ittiham etmək mümkün olmayacaq. İdentifikasiya proseslərinin vasitəsilə səlahiyyətli orqanlar işin müxtəlif cəhətlərini araşdırır və qiymətləndirir, və bundan sonra hər hansı bir şəxsin alver qurbanı olub-olmamasını müəyyənləşdirir.

128. 1-ci bənd Tərəflərə tapşırır ki, onlar alver qurbanlarının müəyyənləşdirilməsi üçün imkan yaratsın və müvafiq hallarda Konvensiyanın 14-cü Maddəsində göstəriləndiyi kimi onlara yaşamaq üçün icazə vərəqəsi (pasport) versinlər. 1-ci bənddə qeyd edilir ki, dövlətin səlahiyyətli orqanlarının çox vaxt insan alveri problemi haqqında kifayət qədər məlumatları olmur. Çox vaxt alver qurbanlarının pasportları və ya şəxsiyyət vəsiqələri alverçilər tərəfindən götürülür ya da korlanır. Bu halda onlar qeyri-leqal mühacir, fahişə və ya qeyri-leqal işçilər kimi yanaşılma təhlükəsi ilə üzləşə bilərlər. Onda onları heç bir yardım göstərmədən cəzalandıra və ya öz ölkələrinə qaytara bilərlər. Bunun qarşısını almaq üçün 10(1) Maddəsi tələb edir ki, Tərəflər öz səlahiyyətli orqanlarını insan alverinin qarşısının alınması və onunla mübarizə aparılması işində, eləcə də qurbanların, o cümlədən uşaqların müəyyənləşdirilməsi və onlara yardım göstərilməsi üzrə treyninq keçmiş və ixtisaslaşmış şəxslərlə təmin etsinlər və diqqət yetirsinlər ki, səlahiyyətli orqanlar bir-biri ilə və müvafiq müdafiə təşkilatları ilə əməkdaşlıq etsinlər.

129. “Səlahiyyətli orqan” deyərək insan alveri halları ilə kontaktı olan dövlət idarələri, məsələn, polis, əmək müfəttişiyi, gömrük, mühacirət idarəsi və səfirlik və konsulluqlar nəzərdə tutulur. Çox vacibdir ki, bu idarələrdə alver qurbanlarını müəyyənləşdirə bilən və onları onlara yardım edə bilən təşkilatlara ünvanlaya bilən adamlar olsun.

130. Konvensiya tələb etmir ki, səlahiyyətli orqanlarda insan alveri üzrə mütəxəssislər olsun, o yalnız tələb edir ki, orada alver qurbanlarını müəyyənləşdirə bilən xüsusi hazırlıq keçmiş və ixtisaslaşmış şəxslər olsun. Konvensiya həmçinin tələb edir ki, səlahiyyətli orqanlar bir-biri ilə və yardım göstərmə funksiyası olan digər təşkilatlarla əməkdaşlıq etsinlər. Yardım göstərən təşkilatlar vəzifəsi alver qurbanlarına yardım etmək olan qeyri-hökumət təşkilatları (QHT) ola bilərlər.

131. Əgər səlahiyyətli orqan görsə ki, hər hansı bir şəxsin alver qurbanı hesab edilməsi üçün əsaslı səbəb var, identifikasiya prosesi bitməmiş olsa da, həmin şəxs qəbul edən Dövlətin ərazisindən çıxarıla bilməz. Alver qurbanının identifikasiyası uzun sürən prosesdir. Digər dövlətlər və Tərəflərlə, alver qurbanlarının müdafiəsi ilə məşğul olan təşkilatlarla informasiya mübadiləsinə ehtiyac ola bilər və bu da identifikasiya prosesini uzada bilər. Bununla belə alver qurbanı olan bir çox insan qeyri-leqal olaraq hər hansı bir dövlətin ərazisində yaşayır və istismar edilir. 2-ci bənd onların alver qurbanı kimi müəyyənləşdirilməzdən qabaq ölkədən çıxarılmalarına mane olmağa çalışır. Konvensiyanın III Fəslində alver qurbanı olan şəxslərə müxtəlif hüquqlar verir. Belə şəxslərin identifikasiya prosesi tamamlanmamış ölkədən çıxarılmaları mümkün olsaydı, bu hüquqlar sadəcə nəzəri və xəyali xarakter daşıyardı.

132. Konvensiya “identifikasiya prosesi bitməyincə şəxsiyyəti alver qurbanı kimi müəyyənləşdirmək mümkün deyil” ifadəsində bir Tərəfin ərazisindən hər hansı bir şəxsin çıxarılmamasına dair heç də tam dəqiqlik tələb etmir. Konvensiyaya görə əgər bir kəsi alver qurbanı hesab etmək üçün əsaslı səbəb varsa, bu səbəb identifikasiya prosesinin nəticəsində həmin şəxs alver qurbanı hesab edilib-edilməyənəcə o şəxsin həmin ölkənin ərazisindən çıxarılmaması üçün kifayətdir.

133. “O ərazidən çıxarılması” sözləri həmin şəxsin ya öz vətəninə, ya da digər bir əraziyə köçürülməsi deməkdir

134. 10-cu Maddə ilə təmin edilən identifikasiya prosesi insan alverinə görə məsuliyyət daşıyan şəxslərin əleyhinə hər hansı bir cinayət məhkəməsindən asılı deyil. Yəni nə

identifikasiya prosesini başlamaq, nə də onu tamamlamaq üçün cinayət əməlinin təsdiq edilməsi vacib deyil.

135. İdentifikasiya prosesi məhkəmə dinləmələrindən (əgər belə dinləmələr varsa) daha sürətlə getdiyi hallarda da alver qurbanlarının identifikasiyadan əvvəl yardıma ehtiyacı olacaq. Buna görə də Konvensiya nəzərdə tutur ki, səlahiyyətli orqanların hər hansı bir şəxsi alver qurbanı hesab etmələri üçün əsaslı sübutları varsa, o şəxs identifikasiya prosesi ərzində 10-cu Maddənin (1) və (2) bəndlərinin əsasında yardımla təmin edilməlidir.

136. 3-cü bəndin əsas mahiyyəti ondan ibarətdir ki, uşaqların xüsusi müdafiə tədbirlərinə ehtiyacı olsa da bəzən bir şəxsin yaşının 18-dən az ya çox olduğunu müəyyən etmək çətin olur. 3-cü bənd buna müvafiq olaraq tələb edir ki, Tərəflərdə o şəxsin uşaq olduğuna inanmağa səbəb varsa, və ya həmin şəxsin yaşı şübhə doğursasa, alver qurbanı uşaq hesab edilsin. Yaşları müəyyən edilənə qədər onlar xüsusi müdafiə tədbirləri ilə təmin edilməlidirlər. Bu tədbirlər xüsusi olaraq Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiyasında təsdiq edilmiş hüquqlara müvafiq surətdə həyata keçirilir.

137. 4-cü bənd Tərəflərin alver qurbanı olan uşaqlarla (heç kəs tərəfindən müşayiət olunmayan uşaqlar) əlaqədar həyata keçirməli olduqları tədbirlərdən bəhs edir. Bu andan Tərəflər uşağın hər hansı bir qəyyum, təşkilat və ya səlahiyyətli orqan tərəfindən təmsil olunmasını təmin etməlidir. Bu təmsilçi uşağın mənafeyi baxımından çıxış etməyə görə məsuliyyət daşıyır (a); Tərəflər uşağın şəxsiyyətini və milliyyətini müəyyənləşdirmək üçün lazımı addımlar atmalıdır (b); və, əgər bu uşağın xeyrinədirsə, onun ailəsini tapmaq üçün hər cür səy göstərməlidir. Bəzən uşağın alver qurbanına çevrilməsinin əsas səbəbinin onun ailəsi olduğunu nəzərə alaraq, uşağın ailəsini yalnız o vaxt tapmaq lazımdır ki, bu, uşağın xeyrinə olsun.

Maddə 11 – Şəxsi həyatın qorunması

138. 11-ci Maddə alver qurbanlarının şəxsi həyatlarını qoruyur. Bunun, alverçilər tərəfindən təhlükə olduğunu nəzərə almaqla, həm alver qurbanlarının fiziki təhlükəsizliyi, həm də (alver qurbanı və eləcə də bütün ailə üçün insan alverinə məruz qalmaq eyib hesab edildiyi, və damğalanmaq təhlükəsi olması baxımından) öz vətənlərində və ya qəbul edən ölkədə yenidən vətəndaşlıq hüququ almaq şansını saxlamaq üçün çox böyük əhəmiyyəti var.

139. 1-ci bəndin ilk cümləsi bütövlükdə Maddənin məqsədini bildirir: alver qurbanlarının şəxsi həyatlarını və şəxsiyyətlərini qorumaq. 11-ci Maddənin qalan hissəsi bu məqsədə nail olmaq üçün spesifik tədbirlər təklif edir. Qeyd etmək lazımdır ki, Konvensiyanın alver qurbanlarının şəxsi həyatları və şəxsiyyətlərinin xüsusi məhkəmə prosedurlarında qorunmasına dair 30-cu Maddəsi də bu məsələdən bəhs edir.

140. 1-ci bənd alver qurbanlarına aid şəxsi məlumat məsələsinə də diqqət yetirir. Alver qurbanlarına aid olan məlumatın mühafizə edilmədən və yoxlanmadan yayılmasının alver qurbanları üçün təhlükəli olmasını nəzərə alaraq Konvensiya tələb edir ki, bu məlumatlar *Şəxsi məlumatların avtomatik olaraq işlənməsinə nəzərən Şəxsiyyətin müdafiəsinə dair Konvensiyanın* (ETS No.108) təklif etdiyi şəkildə işlənməli və yığılıb saxlanmalıdır.

141. 108 sayılı Konvensiyada bildirilir ki, şəxsi məlumatlar yalnız xüsusi qanuni məqsədlərə görə yığılıb saxlanmalıdır və bu məqsədlərə uyğun olmayan heç bir halda istifadə edilməməlidir. Konvensiyada o da qeyd edilir ki, belə məlumatlar onların aşkar edilməsinə yol verən formada toplanmamalı və nəzərdə tutulan məqsədlər üçün lazım olan müddətdən artıq saxlanmamalıdır. 108 sayılı Konvensiya sənədlərin icazəsiz istifadə edilməsinin, dəyişdirilməsinin və aşkarlanmasının qarşısını almaq üçün vacib olan müvafiq təhlükəsizlik tədbirlərinin görülməsini də tələb edir. Qeyd edilməlidir ki, alver qurbanlarının şəxsi məlumatlarına gəlincə, 11(1) Maddəsinə görə, Tərəflər 108 sayılı Konvensiyanın ratifikasiya edilib-edilməməsindən asılı olmayaraq, həmin Konvensiyanın tələblərinə uyğun hərəkət etməlidirlər.

142. 2-ci bənd uşaqlar üçün xüsusi müdafiə tədbirləri təklif edir, çünki media və ya digər vasitələrlə onların şəxsiyyətlərinin açıqlanması xüsusilə ağır ola bilər. Bu fikir şəxsiyyəti müəyyənləşdirməyə imkan verən detallara da aid edilir, belə ki, media alver qurbanı olan uşağın adının çəkilməməsi şərti ilə bəzi detalları açıqlaya bilər ki, (məsələn, onlar hazırda haradadırlar və ya işləyirlər) bu da onların şəxsiyyətinin müəyyənləşdirilməsinə kömək edə bilər.

143. Tərəflər alver qurbanı olmuş uşaqların şəxsiyyətinin və ya onun detallarının açıqlanmasının qarşısını almaq üçün hansı tədbirlərin görülməsini seçməkdə azaddırlar. Bu məqsədlə bəzi ölkələrin qanunları alver qurbanlarının şəxsiyyətini aşkar edə bilən hər hansı bir məlumatın açıqlanmasına görə xüsusi cəza tədbirləri tətbiq edir.

144. Bununla belə 2-ci bəndə əsasən alver qurbanı olan uşaqlar haqqında məlumatın açıqlanmasına o halda yol verilir ki, uşaqların qohumlarının tapılması və ya onların rifahının təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məqsədi daşıyan müstəsna səbəblər olsun.

145. Və nəhayət, 3-cü bənd Tərəfləri kütləvi informasiya vasitələrini alver qurbanı olan uşaqların şəxsi həyatlarını və şəxsiyyətlərini müdafiə etməyə sövq edən tədbirlər görməyə çağırır. Kütləvi informasiya vasitələrinin söz azadlığı prinsipinə müdaxilə edilməsinə yol verməmək üçün bu tədbirlər ECHR-in (İnsan Hüquqları üzrə Avropa Konvensiyası) maddələrinə uyğun olmalı və yalnız uşaqların şəxsi həyatlarının və şəxsiyyətlərinin müdafiəsi məqsədi daşmalıdır. "Özü-özünü tənzimləmə" şəxsi sektor tərəfindən tənzimləmə deməkdir, "əməkdaşlıq şəraitində tənzimləmə" şəxsi sektorla dövlətin səlahiyyətli orqanları arasında partnyorluq kontekstində tənzimləmədir, "tənzimləmə" isə dövlətin səlahiyyətli orqanları tərəfindən təsdiq edilmiş standartlara aiddir.

Maddə12 – Alver qurbanlarına yardım edilməsi

146. Alverçilərin nəzarətindən azad olan alver qurbanları adətən çox böyük təhlükəyə və çətin vəziyyətə düşürlər. 12(1) Maddəsinin alver qurbanlarına yardım məqsədi ilə hazırladığı tədbirlərin həyata keçirilməsini Tərəflər təmin etməlidirlər. Qeyd etməlidir ki, 12-ci Maddə bütün alver qurbanlarına aiddir, istər bir ölkə daxilində olsun, istərsə də ölkələr arasında. O, 10(2) və 13(2) Maddələrin şərtlərinə uyğun olaraq pasportla təmin edilməyən alver qurbanlarına tətbiq edilir.

147. Yardım almalı olan şəxslər 10-cu Maddəyə əsasən identifikasiya prosesi tamamlanandan sonra alver qurbanı hesab edilmiş adamlardır. Bu şəxslərin 12-ci Maddədə təsdiq edilmiş hər cür yardımı almaq hüququ var. Identifikasiya prosesi zamanı hər hansı bir şəxsi alver qurbanı hesab etmək üçün səlahiyyətli orqanların əsaslı dəlilləri varsa, həmin şəxs bütövlükdə 12-ci Maddənin deyil, yalnız 12(1) və (2) Maddəyə əsasən təsdiq edilən yardımı ala bilər. Bərpa dövründə də (Maddə 13) bu şəxsin 12(1) və (2) Maddəsinin verdiyi yardımdan yararlanmaq hüququ var.

148. 1-ci bənd tələb edir ki, "hər bir Tərəf" bu tədbirləri görməlidir. Bu o demək deyil ki, Konvensiyaya qoşulmuş Tərəflər bütün alver qurbanlarına yardım etməlidirlər. Lakin ərazisində alver qurbanı olan hər bir Tərəf (a) – (f) yarımbəndlərində müəyyənləşdirilmiş yardım tədbirlərinin həmin şəxsə tətbiq edilməsinə təminat verməlidir. Alver qurbanı həmin Tərəfin ərazisini tərk etdiyi andan 12-ci Maddə daha ona tətbiq edilmir, çünki Tərəflər yalnız öz yurisdiksiyalarında olan alver qurbanları üçün məsuliyyət daşıyırlar.

149. 5-ci bəndə uyğun olaraq yardım alver qurbanlarına yardım işi ilə məşğul olan qeyri-hökumət təşkilatları, digər müvafiq təşkilatlar və vətəndaş cəmiyyətinin digər elementləri ilə əməkdaşlıq şəraitində həyata keçirilməlidir. Bununla belə Tərəflər Konvensiyanın öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün məsuliyyət daşıyırlar. Deməli, məhz onlar alver qurbanlarının onlara verilən yardım hüququndan istifadə etmələrini təmin edən lazımı addımlar atmalı, eləcə də alver qurbanlarının qəbulu, müdafiəsi və onlara yardım göstərilməsi xidmətlərinin adekvat şəkildə və vaxtında maliyyələşdirildiyinə əminlik yaratmalıdırlar.

150. (a) – (f) yarım bəndlərində nəzərdə tutulan yardımın məqsədi “alver qurbanlarının fiziki, psixoloji və sosial reabilitasiyalarına kömək etməkdir”. Ona görə də səlahiyyətli orqanlar bu köməyi təşkil edərkən həmin məqsədin spesifik xarakterini nəzərdə tutmalıdırlar.

151. Buna ehtiyac olmasa da, layihənin müəllifləri aydınlaşdırmaq istəyirlər ki, təklif edilən yardım tədbirləri minimum təşkil edir, Tərəflər özləri Konvensiyanın hər bir hissəsində verilən tədbirlərdən daha yaxşı təkliflər hazırlaya bilərlər. Odur ki, Tərəflər əlavə tədbirlər görməkdə azadlırlar.

152. (a) bəndinə əsasən alver qurbanları aşağıdakı tədbirlərin köməyi ilə “onların yaşamaqlarına imkan verən standartlarla təmin edilməlidirlər: müvafiq təhlükəsiz yaşayış yeri (sığınacaq), psixoloji və maddi yardım.” Tərəflərin vəzifəsi alver qurbanlarını onların yaşamlarına imkan verən həyat standartları ilə təmin etməkdir, lakin layihənin müəllifləri hesab edirlər ki, bunu “müvafiq təhlükəsiz yaşayış yeri, psixoloji və maddi yardım” kimi ifadə etmək alver qurbanlarına yardım anlayışına xüsusilə uyğundur.

153. Qeyd edilməlidir ki, *Yenidən işlənmiş Avopa Sosial Xartiyasının* 31-ci Maddəsinin hər kəsin yaşayış yeri ilə təmin edilmə hüququnu tanımasına baxmayaraq, alver qurbanlarının düşükləri vəziyyətin qeyri-adiliyi onların psixoloji və sosial reabilitasiyasına kömək etmək üçün xüsusi tədbirlər tələb edir. Buna uyğun olaraq (a) bəndi yaşayış yerinin “müvafiq və təhlükəsiz” olmasını vacib hesab edir, çünki alver qurbanlarının özlərini alverçilərdən qorunmuş hiss etmələri üçün onların yaşadıkları yer təhlükədən uzaq olmalıdır.

154. Müvafiq yaşayış yerinin necə olması alver qurbanlarının öz şəraitlərindən asılıdır (məsələn, ola bilsin ki, onlar küçədə yaşayırlar, və ya onların yaşamağa yeri var və belə olduğu halda arxayın olmaq lazımdır ki, bu yer yaşayış üçün uyğundur və onun heç bir təhlükəsizlik problemi yoxdur). Alver qurbanlarından söhbət gədən yerlərdə xüsusi etibarlı sığınacaqlar daha əlverişlidir və artıq müxtəlif ölkələrdə belə sığınacaqlar hazırlanıb. Alver qurbanlarına kömək məsələlərində ixtisaslaşmış işçiləri olan belə sığınacaqlar iyirmi dörd saat ərzində alver qurbanlarını qəbul edə bilər və fəvqəladə vəziyyətlərdə fəaliyyət göstərir. Bu sığınacaqların məqsədi alver qurbanlarının özlərini təhlükəsiz hiss edə biləcəkləri bir mühit yaratmaq və onları yardım və sabit şəraitlə təmin etməkdir. Alver qurbanlarının təhlükəsizliyini təmin etmək üçün ehtiyat tədbirlərin görülməsi zəruridir, məsələn, onların ünvanı gizli saxlanmalı və kənarından onların yanına gələnlər ciddi qaydalara riayət etməlidirlər, çünki alverçilərin yenidən onları öz nəzarətləri altına ala bilmək təhlükəsi var. Sığınacaqların təmin etdiyi yardım və müdafiənin məqsədi alver qurbanlarına öz həyatlarını idarə etmək imkanı yaratmaqdır.

155. Uşaqlara gəldikdə, yaşayış yeri spesifik ehtiyaclar baxımından müvafiq olmalıdır. Alver qurbanı olan uşaqlar bəzən karantin müəssisələrində yerləşdirilirlər. Bəzi hallarda bu ona görə baş verir ki, uşaq sağlamlıq müəssisələrində yer olmur. Uşağın karantin müəssisələrində yerləşdirilməsi müvafiq yaşayış yeri hesab edilə bilməz.

156. Alver qurbanlarının keçirdikləri sarsıntıdan özlərinə gəlmələri və yenidən cəmiyyətə qayıda bilmələri üçün psixoloji yardıma ehtiyac duyulur. Konvensiya maddi yardım da göstərməyi nəzərdə tutur, çünki alver qurbanlarının alverçilərin əlindən qurtarandan sonra heç bir maddi imkanları olmur. (a) yarım bəndində nəzərdə tutulan maddi yardım onlara yaşamaq üçün maddi vəsait vermək məqsədi daşıyır. Maddi yardım maliyyə yardımından fərqlənir, çünki maddi yardım heç də həmişə pul yardımını formasında olmur. Bu, ərzaq və geyim də ola bilər.

157. (b) yarım bəndi alver qurbanlarına təcili tibbi yardım göstərilməsinə təminat verir. *Yenidən işlənmiş Avopa Sosial Xartiyasının* 13-cü Maddəsi (ETS No. 163) adekvat imkanı olmayan hər kəsin sosial və tibbi yardım almaq hüququnu tanıyır. Tibbi yardım çox vaxt istismara və ya zorakılığa məruz qalmış alver qurbanları üçün çox vacib olur. Bu yardım həm də zorakılıq faktının sübutunu saxlamağa da imkan verə bilər, belə ki, alver qurbanları istəsələr məhkəməyə müraciət də edə bilərlər. Tam tibbi yardım yalnız 12(3) Maddəsinə uyğun olaraq bir Tərəfin ərazisində leqal surətdə yerləşən alver qurbanları üçündür.

158. (c) yarım bəndinə əsasən lazım olan hallarda alver qurbanlarına dil baxımından yardım etmək nəzərdə tutulub, çünki bir çox adam istismar məqsədi ilə gətirildikləri ölkənin dilində danışmır və ya çox pis danışır. Dil probleminə əhəmiyyət verməmək onların təcrid edilmələrini daha da artırır. Bu faktor həm də alver qurbanlarına öz hüquqlarını tələb etməyə də mane olur. Belə hallarda bəzi rəsmiyyət məsələlərinin həll edilməsində dil baxımından onlara yardım göstərilməsinə ehtiyac var. Bu, insanlara öz hüquqlarına sahib çıxmaq və bununla da ədalətə yol tapmağı təmin etmək üçün əsas şərtidir. Bu şərt yalnız məhkəmə prosesində tərcüməçinin təmin edilməsi hüququ ilə məhdudlaşmır.

159. (d) və (e) yarım bəndləri alver qurbanlarını informasiya ilə təmin etmək məsələsindən bəhs edir: alver qurbanlarının düşdükleri vəziyyətin iki ümumi cəhətindən biri ümitsizlik və alverçilərdən asılılıq və qorxu hissi, digəri isə bu vəziyyətdən necə çıxmaq haqqında məlumatın çatışmamazlığıdır.

160. (d) yarım bəndi bildirir ki, alver qurbanları onların başa düşdükleri dildə öz qanuni hüquqları və onlara təqdim edilən xidmətlər barədə məsləhət və informasiya ilə təmin edilməlidirlər. İnformasiya müdafiə və yardımın əldə edilə bilməsi, alver qurbanlarına təqdim edilən müxtəlif seçim, onları gözləyən risk, onların hər hansı bir Tərəfin ərazisində olmalarının leqallaşdırılması, dəyən ziyanın qanuni surətdə ödənilməsinin müxtəlif formaları, cinayət qanunu sisteminin necə işləməsi (o cümlədən, istintaq və məhkəmənin nəticələri, məhkəmənin nə qədər sürəcəyi, şahidlərin vəzifələri, məhkəmədə təqsiri sübut edilmiş şəxslərdən, və ya digər şəxslərdən və subyektlərdən kompensasiya ala bilməyin mümkünlüyü, məhkəmənin qərarının məcburi yerinə yetirilməsi şansı) kimi məsələlərə aid ola bilər. Məlumat və məsləhətlər alver qurbanlarına öz vəziyyətlərini qiymətləndirməyə və qarşılıqlarında olan müxtəlif imkanlardan düzgün seçim etməyə kömək edir.

161. Belə məsləhət və məlumat, yalnız onların qanuni hüquqlarına aid olsa da, kompensasiya prosedurlarında təyin edilmiş vəkilin göstərdiyi sərbəst hüquqi yardımdan fərqləndirilməlidir. Bu yardım barədə xüsusi olaraq 15(2) Maddəsində bəhs edilir.

162. (e) yarım bəndi cinayət məhkəməsində alver qurbanlarının maraqlarının nəzərə alınmasının təmin edilməsinə göstərilən yardımdan bəhs edir. 15(2) Maddəsi xüsusi olaraq Məhkəmədə müdafiənin hüquqlarına aiddir.

163. (f) yarım bəndi uşaqların təhsil hüququnu tanıyır.

164. 12(2) Maddəsinə əsasən hər bir Tərəf alver qurbanının təhlükəsizliyi və müdafiəyə ehtiyacı olduğunu nəzərə almalıdır. Qurbanların ehtiyacları onların şəxsi şəraitindən asılı olaraq müxtəlif ola bilər. Bu ehtiyacların səbəbi yaş və cins problemləri, hər bir alver qurbanının məruz qaldığı istismar forması, zorakılığın növü və dərəcəsi, öz ailə və mədəniyyətlərindən təcrid olunmaları, yerli dili bilib-bilməmələri, maddi və maliyyə imkanları ola bilər. Ona görə də alver qurbanının tam təhlükəsizliyi üçün tədbirlərin görülməsi çox vacibdir. Məsələn, yaşayış yerlərinin ünvanı gizli saxlanmalı və yaşayış yeri alver qurbanlarını yenidən ələ keçirmək istəyən alverçilərdən qorunmalıdır.

165. 3-cü bəndə əsasən hər bir Tərəf onun ərazisində qanuni surətdə məskunlaşan və yardıma ehtiyacı olan, lakin kifayət qədər maddi imkanı olmayan alver qurbanlarını lazım olan tibbi və digər yardımla təmin etməlidir. Qanuni surətdə məskun olanlar 14-cü Maddədə haqqında danışılan pasporta malik millətlər və ya şəxslərdir. Bundan əlavə, *Yenidən işlənmiş Avropa Sosial Xartiyasının* (ETS No.163) heç bir imkanı olmayan və nə özü nə də başqa bir mənəbdən imkan tapmaq iqtidarında olmayan hər bir şəxsin müvafiq yardımla, xəstə olduğu halda isə onun vəziyyətinə uyğun qayğı ilə təmin edilməsini vacib hesab edən 13-cü Maddəsi dövlətin ərazisində qanuni surətdə məskun olan millətlərə və şəxslərə tətbiq edilir. Bu tibbi yardım yalnız 1(b) bəndində nəzərdə tutulan təcili tibbi yardım göstərilməsinə aid deyil. Məsələn, tibbi yardım bütün hamiləlik dövründə və ya QİDS hallarında da göstərilə bilər.

166. 4-cü bəndə əsasən hər bir Tərəf öz ərazisində qanuni surətdə məskun olan alver qurbanlarının əmək bazarına müraciət etməsinə, peşə hazırlığı və təhsil ala bilməsinə imkan verən qanunlar hazırlamalıdır. Layihə müəlliflərinin fikrincə bu tədbirlər alver qurbanlarının sosial baxımdan inteqrasiyasına və xüsusilə də, öz həyatlarını idarə etmək imkanı əldə etmələrinə kömək etmək üçün zəruridir. Lakin Konvensiya əmək bazarına müraciət etmək, peşə hazırlığı və təhsil almaq hüququ vermir. Bu barədə qərar qəbul etmək Tərəflərin öz ixtiyarındadır. 3-cü bənddəki “qanuni surətdə məskunlaşmış” sözləri 14-cü Maddədə haqqında danışıldığı kimi, pasportu olan alver qurbanlarına, ya da həmin Tərəfin öz millətindən olanlara aiddir. Lazımi sanksiyanın verilməsi heç də həmin şəxslərin işləməsinə mümkün edən sənədlərin verilməsi deyil.

167. Artıq qeyd edildiyi kimi, QHT-lər alver qurbanlarına yardım edilməsində çox vaxt əhəmiyyətli rol oynayırlar. Bu səbəbdən 5-ci bənd xüsusilə qeyd edir ki, Tərəflər, lazım gəldikdə, dövlətin öz qanunlarının şərtləri əsasında, qeyri-hökumət təşkilatları, digər müvafiq təşkilatlar və vətəndaş cəmiyyətinin alver qurbanlarına yardım məsələləri ilə məşğul olan digər elementləri ilə əməkdaşlıq etməlidirlər.

168. Layihənin müəllifləri aydın surətdə bildirmək istəyirlər ki, Konvensiyanın 12(6) Maddəsinə görə, alver qurbanının yardım ala bilməsi üçün onun istintaq və cinayət məhkəməsi orqanları ilə əməkdaşlıq etməyə razılıq verməsi şərt deyil.

169. Bəzi Tərəflər belə qərara gələ bilirlər ki, 14-cü Maddədə razılaşıldığı kimi, yalnız səlahiyyətli orqanlarla əməkdaşlıq edənlərə pasport (qeydiyyat vəsiqəsi) versinlər. Lakin 12-ci Maddənin 6-cı bəndi bildirir ki, hər bir Tərəf elə qanunverici və digər müvafiq tədbirlər hazırlaya bilər ki, yardım ala bilmək üçün alver qurbanının şahid qismində çıxış etmək istəyi şərt olmasın.

170. O da qeyd edilməlidir ki, bir çox ölkənin qanunlarına əsasən tələb olunduğu hallarda şahidlik etmək məcburidir. 6-cı bənd səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən müvafiq dövlət prosedurlarının bütün mərhələlərində, xüsusilə də adı çəkilən qanun pozuntularının istintaq və məhkəmə proseslərində həyata keçirdikləri fəaliyyətdə iştirak etmək hüququnu özündə saxlayır. Beləliklə, əgər hər hansı bir şəxsdən şahidlik etmək tələb olunursa, o, 6-cı bəndə istinad etməklə şahidlikdən imtina edə bilməz.

171. 7-ci bənd bildirir ki, alver qurbanlarına yardım göstərilməsi məlumatlandırılmış və razılaşıdırılmış əsaslarla həyata keçirilməlidir. Həqiqətən də, alver qurbanları onlara göstərilən xidmətlərə razılıq verməlidirlər. Məsələn, QİDS kimi xəstəliklərin müəyyənləşdirilməsinin qanun çərçivəsində olması üçün alver qurbanları buna razılıq verə bilməlidirlər. Bundan əlavə, təqdim edilən xidmətlər çıxılmaz vəziyyətə düşmüş adamların spesifik ehtiyaclarını və uşaqların yaşayış yeri, təhsil və sağlamlıqla əlaqədar hüquqlarını nəzərə almalıdır.

Maddə 13 – Reabilitasiya dövrü

172. 13-cü Maddə hər hansı bir Tərəfin ərazisində qeyri-leqal olaraq məskunlaşmış və ya müvəqqəti pasportla leqal surətdə yaşayan alver qurbanlarına aid edilir. Məruz qaldıqları sarsıntılarının nəticəsində, digər alver qurbanları kimi, belə şəxslər də şəxsiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsi prosesində son dərəcə həssas olurlar. Üstəlik də, onların həmin ərazidən çıxarılmaq ehtimalı var.

173. 13(1) Maddəsi müvafiq olaraq qeyri-leqal surətdə məskunlaşmış alver qurbanları üçün reabilitasiya dövrünü müəyyənləşdirir. Bu dövr ərzində onlar məskunlaşdıqları ərazidən çıxarıla bilməzlər. Konvensiya Tərəflərdən öz daxili qanunlarında bu dövr üçün ən azı 30 gün ayırmalarını tələb edən şərt irəli sürür. Bu minimum dövr alver qurbanlarına əhəmiyyətli dərəcədə təminat verir və bir sıra məqsədlərə xidmət edir. Bu məqsədlərdən biri alver qurbanlarına özlərinə gəlməyə və alverçilərin təsirindən yaxa qurtarmağa imkan verməkdir. Qurbanların özünə gəlməsi yaraların sağalmasını və məruz qaldıqları fiziki təhqirlərdən sonra özünə gəlməyi nəzərdə tutur. Bu, həm də, minimum psixoloji stabilliyi bərpa etməkdir. 13-cü Maddənin 3-cü bəndi Tərəflərə icazə verir ki, dövlətin qəbul etdiyi qaydaların əsasları bunun

əleyhinədirsə, və ya alver qurbanlarının statusu düzgün təsdiq edilmirsə, bu dövrə riayət etməsin. Bu şərtin məqsədi alver qurbanlarının statusundan qeyri-legitim surətdə istifadə edilməsinə mane olmaqdır.

174. Bu dövrün digər bir məqsədi alver qurbanlarına “səlahiyyətli orqanlarla əməkdaşlıq edib-etməmək barədə” qərara gəlməyə imkan yaratmaqdır. Bu o deməkdir ki, alver qurbanları alverçilərin mühakimə edilmələrində qanunların həyata keçirilməsinə nəzarət edən səlahiyyətli orqanlarla əməkdaşlıq edib-etməyəcəkləri barədə qərara gəlməlidirlər. Bu nöqtəyi-nəzərdən ehtimal etmək olar ki, bu dövr alver qurbanına daha yaxşı şahidlik etməyə kömək edə bilər: əgər alver qurbanları hələ də keçdikləri ağır sınaqların təsiri altındadırlarsa, onların səlahiyyətli orqanlara vedikləri şahidlik ifadəsi etibarlı olmaya bilər. “Məlumatlı qərar” o deməkdir ki, alver qurbanı tamamilə sakit əhval-ruhiyyədə olmalı və ona göstərilə bilən müdafiə və yardım tədbirləri və eləcə də, alverçilərə qarşı mümkün məhkəmə dinləmələri haqqında hər şeyi bilməlidir. Belə bir qərar qəbul edə bilməsi üçün alver qurbanı alverçilərin təsirindən azad olmalıdır.

175. 13(1) Maddəsinin təmin etdiyi özünə gəlmə və sağalma dövrü 14(1) Maddəsinə uyğun olaraq pasportların verilməsi ilə qarışdırılmamalıdır. Məqsədi alver qurbanları üçün sağalmağa və alverçilərin təsiri altından çıxmağa və/və ya səlahiyyətli orqanlarla əməkdaşlığa dair məlumatlı qərar qəbul etməyə imkan yaratmaq olsa da, əslində bu dövr üçün onların istintaq və məhkəmə orqanları ilə əməkdaşlıq edib-etməmələri şərt deyil.

176. Səlahiyyətli orqanlarla əməkdaşlıq edib-etməmək haqqında qərar hakimin tələb etdiyi halda şahidlik etmək öhdəliyini istisna etmir. Odur ki, əgər hər hansı bir şəxsdən şahidlik etmək qanunla tələb olunursa, həmin şəxs 13(1) Maddəsinə əsas gətirməklə şahidlik etməkdən imtina edə bilməz. Elə bu səbəbdən 13(1) Maddəsi xüsusi olaraq qeyd edir ki, bu, “səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən müvafiq dövlət prosedurlarının bütün mərhələlərində, xüsusilə də adı çəkilən qanun pozuntularının istintaqı və məhkəmə proseslərində həyata keçirdikləri fəaliyyətə aid deyil”.

177. Konvensiya xüsusi olaraq qeyd edir ki, sağalma və özünə gəlmə dövrü ən azı 30 gün olmalıdır. Özünə gəlmə və sağalma dövrünün uzunluğu ən azı 30 gün olmalıdır, və bu, Konvensiyanın 13-cü Maddəsinə uyğun gəlməlidir. Hazırda öz daxili qanunlarında belə bir dövrü nəzərdə tutan ölkələrdə dövrün müddəti bir ay, 45 gün, iki ay, üç ay və ya qeyri-müəyyəndir. Üç aylıq müddət Cənub-Şərqi Avropa üçün Stabilitet Paktının Nazirlər səviyyəsində 3-cü Regional Forumunun (Tirana, 11 dekabr 2002) Bəyanatında təklif edilmişdi. Avropa Komitəsinin 25 mart 2003-cü il tarixli qərarı ilə yaratdığı İnsan Alveri üzrə Ekspertlər Qrupu da özünün 16 aprel 2004-cü il tarixli Rəyində ən azı üç aylıq dövr təklif edir.

178. “Ona qarşı heç bir məcburi sürgün qanunu tətbiq etmək mümkün deyil” sözləri o deməkdir ki, sağalma və özünə gəlmə dövrü ərzində alver qurbanı hər hansı bir Tərəfin ərazisindən çıxarıla bilməz. Tərəflər istedikləri metodu seçməkdə sərbət olsalar da, həmin dövr ərzində alver qurbanlarının onların ərazisində qalmaları üçün qanun çərçivəsində xüsusi tədbirlər görməlidirlər. Bu məqsədlə hər bir Tərəf, dövlət qanunvericiliyinə əsasən, təxirə salmadan alver qurbanlarını sağalma və özünə gəlmə dövrü ərzində onların bu ərazidə qalmalarına icazə verən müvafiq sənədlərlə təmin etməlidir.

179. Bu dövr ərzində alver qurbanlarına yardım göstərmək və onları alverçilərdən uzaq saxlamaq üçün lazımı kömək və müdafiə tədbirləri təmin edilməlidir. Buna müvafiq olaraq 13(2) Maddəsi 12(1) və (2) Maddəsində yer alan tədbirlərin alver qurbanlarına tətbiq olunmasını təklif edir.

Maddə 14 – Pasport (qeydiyyat vəsiqəsi)

180. 14-cü Maddə təklif edir ki, alver qurbanlarına yeniləşmiş pasportlar verilsin. Pasportların verilməsi həm alver qurbanlarının ehtiyaclarına cavab verir, həm də insan alveri əleyhinə mübarizəyə kömək edir.

181. Alver qurbanlarının dərhal öz ölkələrinə qaytarılması həm qurbanların özləri , həm də insan alveri ilə mübarizə aparmağa çalışan və qanunların həyata keçirilməsinə nəzarət edən səlahiyyətli orqanlar üçün qəbul edilməzdir. Alver qurbanları üçün bu, hər şeyi yenidən başlamaq deməkdir, yeni məğlubiyyətdir. Onlar bu barədə danışmayacaq, nəticədə də heç bir iş görülməyəcək ki, başqaları bir daha bu tələyə düşməsinlər. Digər bir faktor alverçilər tərəfindən cəzalanma qorxusudur ki, bu da həm onların özlərinə, həm də vətənlərində qalmış ailələri və dostlarına qarşı tətbiq edilə bilər. Əgər alver qurbanları qeyri-leqal surətdə ölkənin ərazisində yaşamağa davam edirlərsə, və ya dərhal ölkədən çıxarılıblarsa, onlar qanunların həyata keçirilməsinə nəzarət edən səlahiyyətli orqanlara insan alverinə qarşı effektiv mübarizə aparmağa lazım olan informasiya verə bilmirlər. Alver qurbanlarının öz hüquqlarının və maraqlarının qorunmasına inamı nə qədər çox olarsa, onların verdiyi informasiya da bir o qədər yaxşı olacaq. Pasportların verilməsinin mümkün olması onları əməkdaşlığa sövq edə bilən bir amil kimi nəzərdə tutulub.

182. Pasport verilirənkən 14(1) Maddəsinin qarşıya qoyduğu iki əsas tələb bunlardır: ya alver qurbanının ölkədə qalması onun “şəxsi vəziyyətinə görə vacib olmalıdır”, ya da “istintaq və məhkəmə proseslərində onların səlahiyyətli orqanlarla əməkdaşlıq edə bilmələrinə görə vacib olmalıdır.” Bu tələblərin məqsədi odur ki, Tərəflər ya səlahiyyətli orqanlarla əməkdaşlıq etmələrinin əvəzində, ya alver qurbanının ehtiyaclarını nəzərə almaqla, ya da eyni vaxtda hər iki səbəbə görə pasport verilməsi məsələsini özləri həll etsinlər.

183. Beləliklə, alver qurbanının pasportla təmin edilməsi üçün , həm də Tərəflərin öz yanaşma metodlarından asılı olaraq, ya onun vəziyyəti elə olmalıdır ki, onu ölkədən çıxarmaq ağılaşmaz olmalı, ya da alver qurbanının səlahiyyətli orqanlarla əməkdaşlıq etməsi yolu ilə istintaq və məhkəmə prosedurları keçirilməlidir. Tərəflər isə müvafiq olaraq hər iki situasiyada pasport vermək imkanına malikdir.

184. Şəxsi vəziyyət termini özündə bir sıra amilləri toplayır. Bu amillər aşağıdakılardır: alver qurbanının təhlükəsizliyi, onun səhhətinin vəziyyəti, ailə vəziyyəti və nəzərə alınmalı olan digər faktorlar.

185. Bəzən alver qurbanları dövlətin səlahiyyətli şəxsləri ilə əlaqəyə girməkdən çəkinirlər, çünki onlar qorxurlar ki, onları həmin ölkəyə qanunsuz olaraq daxil olmaları adı ilə dərhal geri qaytara bilərlər. Buna görə də səlahiyyətli orqanlarla əməkdaşlıq etmək tələbi ortaya qoyulub.

186. Uşaqlara gəlinə, yuxarıda qeyd edilən iki tələbə nisbətən onların maraqlarına üstünlük verilir: Konvensiyaya görə uşaqlar üçün qeydiyyat vəsiqəsi (pasport) “ uşaqların maraqlarına uyğun olaraq verilməlidir və lazım gələrsə, həmin şərtlərə əsasən təzələnməlidir” (Maddə14(2)). “Qanunla tələb olunursa” sözləri ona görə əlavə olunur ki, bəzi ölkələrdə uşaqlar üçün qeydiyyat vəsiqəsi (pasport) tələb edilmir.

187. Konvensiya pasportun müddətini müəyyən etməyi Tərəflərin ixtiyarına buraxır, lakin Tərəflər bu müddəti qərarların şərtlərinə uyğun olaraq müəyyənləşdirməlidirlər. Məsələn, Avropa Birliyinin 29 aprel 2004 tarixli *Göstərişinə* əsasən *İnsan alverinin qurbanları olan və ya qanunsuz mühacirət obyektı olan, səlahiyyətli şəxslərlə əməkdaşlıq edən üçüncü ölkələrin vətəndaşları üçün* bu müddət minimum 6 ay müəyyənləşdirilmişdir.

188. Konvensiya pasportlar üçün heç bir müddət müəyyənləşdirməsə də, onların təzələne bilməsini şərtləndirir. 3-cü bəndə əsasən, pasportun təzələnməməsi və ya geri alınması hər bir Tərəfin daxili qanunlarının şərtlərindən asılıdır.

189. 14(4) Maddəsi Tərəflərə imkan verir ki, onlar alver qurbanına 1-ci bəndə əsasən pasport verərkən alver qurbanının başqa növ pasport istəməsinə nəzərə alsınlar. Alver qurbanı başqa növ pasport üçün müraciət edərsə, 2-ci bəndə əsasən Tərəflər onun alver qurbanı olmasını nəzərə ala bilərlər, lakin bu heç də o demək deyil ki, Tərəflərin üzərinə 1-ci bəndə əsasən pasport almış şəxslərə başqa növ pasport vermək öhdəliyi qoyulur.

190. 5-ci bənd Konvensiyanın 40-cı Maddəsinin 4-cü bəndinin müddəalarının xüsusi olaraq tətbiq edilməsidir.

Maddə 15 – Kompensasiya və qanuni təminat

191. Bu maddənin məqsədi alver qurbanlarının onlara dəyən ziyana görə kompensasiya ala bilmələrini təmin etməkdir. O, dörd bənddən ibarətdir. Birinci bənd alver qurbanlarına informasiya verilməsi ilə əlaqədardır. İkinci bənd alver qurbanlarının hüquqi yardım almaq hüququndan bəhs edir. Üçüncü bənd alver qurbanlarının kompensasiya almaq hüququnu müəyyənləşdirir və dördüncüsü qarantıya və kompensasiyaları müəyyənləşdirir.

192. İnsanlar öz hüquqlarını bilmirsə, onları tələb edə bilməzlər. Odur ki, 1-ci bənddə tələb edildiyi kimi, Tərəflər alver qurbanlarının səlahiyyətli orqanlarla ilk görüşlərindən başlayaraq onların müvafiq məhkəmə və administrativ prosedurlar barədə başa düşdükleri dildə məlumat ala bilmələrini təmin etməlidirlər. Alver qurbanlarının onlara dəyən ziyanın əvəzində kompensasiya almaq üçün istifadə edə biləcəkləri prosedurlar haqqında hər şeyi bilmələri ən önəmli məsələdir. Bu da çox vacibdir ki, qanunsuz olaraq hər hansı bir ölkədə yaşayan alver qurbanları Konvensiyanın 14-cü Maddəsinə əsasən qeydiyyat vəsiqəsi almaq imkanı verən hüquqlardan xəbərdar olsunlar, çünki həmin prosedurlar keçirilən ölkədə qala bilmədikləri təqdirdə onların kompensasiya ala bilməkləri də çox çətin ola bilər.

193. Milli sistemlərdəki müxtəlifliyi nəzərə ala bilmək üçün “məhkəmə və administrativ prosedurlara” istinad edilir. Məsələn, alver qurbanlarının kompensasiyası məsələsi məhkəmələrin (vətəndaş və ya cinayət məhkəməsi) və ya zərər çəkənlərin kompensasiyasına görə xüsusi olaraq məsuliyyət daşıyan dövlət səlahiyyətli orqanlarının işi ola bilər. 14-cü Maddəyə əsasən qeydiyyat vəsiqəsi almaq hüququna malik olan və qanunsuz olaraq həmin ölkədə yerləşən alver qurbanlarının məsələsində də bu vəsiqənin alınması prosedurları haqqında məlumat eyni ilə əhəmiyyətlidir. Ənənəvi olaraq, qeydiyyat vəsiqələrinin verilməsi hakimiyyət orqanlarının işidir, lakin məhkəməyə müraciət olunarsa, bu məsələyə hüquqi cəhətdən də baxmaq olar. Alver qurbanlarının bütün müvafiq prosedurlar barədə xəbərdar olmaları çox əhəmiyyətlidir.

194. Alver qurbanları səlahiyyətli orqanlarla ilk kontaktlarından müvafiq prosedurlar barədə məlumat almalıdırlar. “Səlahiyyətli orqanlar” deyərək alver qurbanlarının rastlaşa bildikləri çox sayda hökumət təşkilatları nəzərdə tutulur, məsələn, polis, prokuratura, əmək məşğulluğu idarələri, və ya gömrük və mühacirət xidmətləri idarəsi. Bütün bu idarələr alver qurbanlarına məlumat verməyə borclu deyillər. Lakin bir halda ki, alver qurbanları belə təşkilatlarla təmasda olurlar, onları lazımi məlumat ala biləcəkləri şəxslərin yanına, müvafiq xidmət idarələrinə və təşkilatlara ünvanlamaq lazımdır.

195. 2-ci bəndə əsasən hər bir Tərəf öz daxili qanunlarında alver qurbanlarına hüquqi yardım göstərilməsi məsələsinə təminat verməli və bu qanunlara uyğun olaraq onlara pulsuz hüquqi yardım göstərməlidir. Çox vaxt məhkəmə və hökumət prosedurları çox mürəkkəb olduğuna görə alver qurbanlarının öz hüquqlarını tələb edə bilmələri üçün hüquqi yardıma çox böyük ehtiyacları olur.

196. Bu təminat avtomatik olaraq pulsuz hüquqi yardım almaq imkanı vermir. Belə yardımı ala bilmək üçün tələb olunan şərtləri hər bir Tərəf özü müəyyənləşdirməlidir. Tərəflər yalnız 15(2) Maddəsinə deyil, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Konvensiyasının 6-cı Maddəsinə də nəzərə almalıdırlar. Baxmayaraq ki, ECHR-in 6(1) Maddəsi yalnız cinayət məhkəmələrində təyin edilmiş pulsuz vəkil xidmətlərinə təminat verir, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedent hüququ (*Airey İrlandiyaya qarşı dinləmələri*, 21 fevral 1979) müəyyən hallarda ECHR-in 6(1) Maddəsinə əsasən vətəndaşlıq məsələlərində də pulsuz hüquqi yardımdan istifadə etmək hüququnu tanıyır. Bu, məhkəməyə vətəndaş haqları və vəzifələrini müəyyənləşdirmək hüququ verir (bax *Qolder Birləşmiş Krallığa qarşı*, dinləmələr, 21 fevral 1975). Məhkəmənin fikrincə məhkəmələrdən effektiv surətdə istifadə etmək imkanı pulsuz hüquqi yardıma ehtiyac doğura bilər. Məhkəmə əmin olmalıdır ki, işə aiddiyatı olan şəxs məsələni

lazımı şəkildə təqdim edə bilmək iqtidarındadır, və bu halda vəkilsiz məhkəmə qarşısına çıxmaq effektiv ola bilər. Burada Məhkəmə hər hansı bir şəxsin öz məsələsini effektiv surətdə təqdim etmək halında olub-olmamasına qərar verərkən prosedurların mürəkkəb olmalarını və vəziyyətin emosional xarakter daşmasını da nəzərə alır, çünki belə vəziyyət heç cür məhkəmədə vəkillərin imkanları səviyyəsində tələb edilən dərəcədə obyektivliyə nail olmağın mümkün olmasına təminat vermir. Əgər həmin şəxslər özlərinin maraqlarını təmsil etmək iqtidarında deyilsə, onlar pulsuz vəkil yardımını ilə təmin edilməlidirlər. Beləliklə, əgər məhkəməyə müraciət edən şəxsin özünə vəkil tutmaq imkanı yoxdursa, vətəndaş məsələlərində pulsuz vəkil xidmətlərinin təmin edilməsi barədə qanun olmasa da, ədalət naminə həmin şəxsə pulsuz vəkil təyin etmək Məhkəmənin ixtiyarındadır.

197. 3-cü bənd alver qurbanlarının kompensasiya almaq hüquqlarını təsdiq edir. Kompensasiya pulla ödənilir və bura həm maddi ziyan (məsələn, tibbi yardım üçün), həm də mənəvi ziyan (çəkilməmiş əziyyət) daxildir. Bu bəndə əsasən alver qurbanlarının kompensasiya almaq hüququ insan alverçilərinə qarşı iddiaya daxil edilir; alver qurbanlarının kompensasiyası məhz bu şəxslərin üzərinə düşür. Əgər insan alverçilərinə qarşı məhkəmələrdə cinayət məhkəmələrinin alver qurbanlarına qarşı cinayət törədilməsini müəyyənləşdirmək hüququ yoxdursa, alver qurbanlarının həmin iddia ilə belə məsələlərlə məşğul olmaq hüququ və dəymiş ziyanın ödənilməsinə nail olmaq gücünə malik vətəndaş məhkəmələrinə müraciət etmək imkanı olmalıdır.

198. Lakin, insan alverçiləri vətəndaş məhkəmələrinin, bəzi ölkələrdə isə cinayət məhkəmələrinin hökmü ilə, və ya alverçi və alver qurbanları arasında məhkəmə razılaşmaları yolu ilə öz qurbanlarına dəyən ziyanı ödəməli olsalar da, əslində tam kompensasiyaya nail olmaq heç də həmişə mümkün olmur: alverçilər ya heç tapılmaz, ya yoxa çıxırlar, ya da özlərini iflasa uğramış elan edirlər. Buna görə də 4-cü bənd tələb edir ki, Tərəflər alver qurbanlarının kompensasiya almalarını təmin etmək üçün lazımı addımlar atsınlar. Bunun yollarını müəyyənləşdirmək kompensasiyaların ödənilməsi üçün qanuni bazanın, hökumət strukturlarının və kompensasiyaların verilməsi üçün operativ sxemlərin yaradılmasına məsuliyyət daşıyan Tərəflərin işidir. Bununla əlaqədar 4-cü bənd təklif edir ki, cinayətkar strukturlardan müsadirə yolu ilə əldə edilmiş pulların hesabına maliyyələşən kompensasiya fondu yaradılsın, alver qurbanlarına sosial yardım göstərmək və onların sosial inteqrasiyasına nail olmaq üçün tədbirlər və proqramlar tərtib edilsin.

199. Kompensasiya məsələləri ilə məşğul olarkən Tərəflər *Qatı cinayətlərin qurbanlarına kompensasiya verilməsinə dair Avropa Konvensiyasında* [ETS No.116] əks olunan prinsiplərdən bir model kimi istifadə edə bilərlər. Bu sənəd qatı cinayət qurbanlarının kompensasiya almalarının əsas prinsiplərinin Avropa səviyyəsində ahəngdarlığına nail olmaq və onları əlaqələndirmək işinə xidmət edir. Avropa İttifaqına üzv dövlətlər cinayət qurbanlarına kompensasiya verilməsi məsələsində 29 aprel, 2004-cü il tarixli Direktivi də nəzərə almalıdırlar.

Maddə 16 – Repatriasiya və alver qurbanlarının qaytarılması

200. 16-cı Maddə qismən Palermo Protokolunun 8-ci Maddəsindən bəhrələnilir. Bu Maddədə alver qurbanlarının həm könüllü, həm də məcburi qaytarılması məsələlərindən bəhs edilir. Eyni zamanda müəlliflər xüsusi olaraq qeyd edirlər ki, qaytarılma daha çox könüllü olmalıdır.

201. 16-cı Maddənin 1-ci bəndi alver qurbanının milliyətcə mənsub olduğu Tərəf və ya ərazisində müvəqqəti yaşamağa icazəsi olduğu Tərəf üzərinə öhdəlik qoyur ki, alver qurbanını hər hansı bir səbəb olmadan ləngimədən qaytarılması və ya qəbul edilməsinə kömək etsinlər. Bu kontekstdə hər kəsə öz ölkəsinə qayıtmaq hüququ verən *İnsan Hüquqlarının Ümumi Bəyannaməsinin* 13-cü Maddəsinin 2-ci bəndini, eləcə də "heç kəs milliyətcə mənsub olduğu dövlətin ərazisinə daxil olmaq hüququndan məhrum edilə bilməz" müddəasını bəyan edən *İnsan Hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsinə dair Konvensiyanın* 4 sayılı Protokolunun 3(2) Maddəsinin yada salmaq lazımdır. *Vətəndaş hüquqları və siyasi hüquqlara dair Beynəlxalq Nizamnamənin* 12(4) Maddəsində də qeyd edilir ki, "heç kəs məhkəmə yolu ilə öz ölkəsinə daxil

olmaq hüququndan məhrum oluna bilməz". Buraya milliyətcə həmin ölkəyə mənsub olmayan, lakin həmin dövlətdə qeydiyyat vəsiqəsi olan şəxslərin də ölkəyə daxil olmaq hüququ aiddir.

202. Alver qurbanlarının qayıtması heç də həmişə təhlükəsiz olmur. Odur ki, müəlliflər Konvensiyanın mətnində alver qurbanlarının qaytarılmasının "insan hüquqları, təhlükəsizliyi və ləyaqətinə müvafiq olaraq" həyata keçirilməsi şərtlərini dəqiq müəyyənləşdirmək istəyirlər. Bu həm alver qurbanının ölkəyə qaytarılmasına və onun qəbul edilməsinə kömək edən Tərəfə və eləcə də, 2-ci bəndə əsasən alver qurbanını başqa dövlətə qaytaran Tərəfə aiddir. Buraya, əsas etibarilə, qeyri-insani və alçaldıcı rəftara məruz qalmamaq hüququ, şəxsi həyatı və ailəsinin həyatını müdafiə etmək hüququ, və öz ləyaqətini müdafiə etmək hüququ daxildir. Alver qurbanlarının qaytarılması hər hansı bir şəxsin alver qurbanı olması faktı ilə bağlı hər hansı hüquqi prosedurların statusunu da nəzərə almalıdır ki, alver qurbanları nə prosedurların gedişində, nə də məhkəmə proseslərinin özündə heç bir hüquq pozuntuları ilə üzləşməsinlər.

203. Müəlliflər hesab edirlər ki, bu baxımdan İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin 3-cü Maddə ilə əlaqədar yurisprudensiyasına diqqət yetirmək böyük önəm daşıyır. Belə ki, *Söriinq Birləşmiş Krallığa qarşı* (7 iyul 1989, seriya A, No.161) məhkəmə işində ekstradisiya kontekstində Məhkəmə hesab etmişdi ki, "belə bir qərar 3-cü Maddə ilə əlaqədar mübahisəyə səbəb ola bilər və Konvensiyaya qoşulmuş dövlətin ərazisində ekstradisiya ediləcək şəxsin işkəncələrə, qeyri-insani və alçaldıcı rəftara, və ya cəzaya məruz qalmaq təhlükəsi ilə üzləşə biləcəyi ehtimalı olduğunu güman etməyə əsas varsa", həmin dövlətin üzərinə öhdəlik qoya bilər. *Kruz Varaz və başqaları İsveçə qarşı* (20 mart, 1991, seriya A, No.201) məhkəmə işində Məhkəmə qərara almışdı ki, bu prinsip deportasiyaya da tətbiq edilməlidir. *D. Birləşmiş Krallığa qarşı* (2 may 1997, Məhkəmə hökmləri və qərarlarının toplusu, 1997 – III) dinləmələrində Məhkəmə müəyyən etmişdi ki, aşkara çıxarılmış pis rəftar halları birbaşa həmin dövlətin hökumət orqanları tərəfindən həyata keçirilməyibsə, Konvensiyaya qoşulmuş dövlətlər də bu iş üçün məsuliyyət daşıyırlar.

204. Bu Maddənin 3 və 4-cü bəndləri qəbul edən Tərəflə şəxsin milliyətcə mənsub olduğu və ya qəbul edən Tərəfin ərazisinə daxil olduğu müddətdə müvəqqəti qeydiyyat hüququ olduğu Tərəf arasında beynəlxalq əməkdaşlığa dair xüsusi tədbirlərdən bəhs edir. Beləliklə, ikinci Tərəfin sorğusuna əsasən qəbul edən Tərəf alver qurbanının qayıtmasına kömək etməlidir; bunun üçün o, alver qurbanının milliyətcə həmin Tərəfə mənsub olduğunu və ya həmin ərazidə müvəqqəti qeydiyyatı olmasını təsdiq edən arayışlar göndərməli, eləcə də, əgər bu arayışlar həqiqidirsə, və əgər alver qurbanının başqa heç bir sənədi yoxdursa, onu yol sənədləri və digər icazə sənədləri ilə təmin etməlidir ki, həmin şəxsin yola düşməsi və müvafiq əraziyə daxil olması mümkün olsun.

205. 5-ci bənd Tərəflərin üzərinə təkrarən alver qurbanı olmağın qarşısının alınmasına yönəlmiş qanunverici və digər tədbirlərin qəbul edilməsi yolu ilə repatriasiya proqramları hazırlamaq öhdəliyi qoyur. Bu tələb lazım olan tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün məsuliyyət daşıyan bütün Tərəflərə ünvanlanıb. Eyni zamanda, hər bir Tərəf alver qurbanlarının yenidən vətəndaşlıq ala bilmələri üçün əllərindən gələni etməlidir. Uşaqlara gəlincə, bu proqramlar onların təhsil hüquqlarını nəzərə almalı, onların adekvat qayğı almalarını, ailəyə və ya müvafiq strukturlara qəbul olunmalarını təmin edən tədbirlər hazırlamalıdır.

206. 6-cı bənd Tərəflərin elə qanunverici və digər tədbirlər hazırlamasını təmin edir ki, bunlar alver qurbanlarının öz ölkələrinə qayıtdıqları zaman onlara kömək edə biləcək xüsusi xidmətlər və təşkilatlar haqqında məlumat ala bilmələrinə imkan yaratsın. Belə xidmətlərin siyahısı nümunə kimi göstərilir, çünki onlar hər bir Tərəf üçün müxtəlif ola bilər.

207. 16-cı Maddənin 7-ci bəndi repatriasiya və qaytarılma kontekstində Birləşmiş Millətlər Təşkilatının *Uşaq hüquqları haqqında Konvensiyasının* 3-cü Maddəsində yer almış prinsipləri əhatə edir. Səlahiyyətli təşkilatlar alver qurbanı olan uşağın repatriasiyası ilə əlaqədar qərarlar qəbul edərkən əsas diqqət uşağın mənafeyinə verilməlidir. Bu şərtə görə, hər hansı bir repatriasiya tədbirləri görməzdən əvvəl səlahiyyətli şəxslər uşağın ölkəyə qayıdarkən məruz qala biləcəyi təhlükələr barədə ətraflı düşünməlidirlər.

Maddə 17 – Gender bərabərliyi

208. Seksual məqsədlərlə həyata keçirilən insan alveri başlıca olaraq qadınlara aid olur. Lakin qadınlar başqa məqsədlər üçün də satıla bilərlər. Bu məsələ ilə əlaqədar yada salmaq lazımdır ki, “ağ qul alverinə” son qoymaq üçün 1902 və 1910-cu illərdə Parisdə iki beynəlxalq konfrans keçirilmişdi. Bu iş *Ağ qul alverinin ləğv edilməsinə dair Beynəlxalq Konvensiyanın* (Paris, 4 may 1910) imzalanması ilə başa çatdı, sonradan isə ona *Qadın və uşaq alverinin ləğv edilməsinə dair Beynəlxalq Konvensiya* (30 sentyabr 1921) və *Yetkinlik yaşına çatmış qadınların alverinin ləğv edilməsinə dair Beynəlxalq Konvensiya* (Cenevrə, 11 oktyabr 1933) əlavə edildi. *İnsan alverinin və digərlərinin fahişəlik məqsədilə istismar edilməsinin ləğv edilməsinə dair Konvensiya* (Nyu York, 2 dekabr 1949) əvvəlki beynəlxalq sənədlərin şərtlərini ləğv etdi və onları qismən əvəz etdi.

209. Kommunikasiyaların inkişafı və dünyadakı iqtisadi bərabərsizlik qadın alverinə (xüsusilə də seksual məqsədlərlə) həmişəkindən daha çox beynəlxalq xarakter verir. Əvvəlcə “ağ qul alveri”¹⁶ var idi, sonradan bu, Cənubdan Şimala doğru alverə çevrildi, indi isə bu, coğrafi mövqeyindən asılı olmayaraq, daha çox geri qalmış bölgələrdən çiçəklənən regionlara gedən insan alveridir (lakin bu əsasən Şərqi Avropa ölkələridir).

210. 7-ci Maddənin məqsədi alver qurbanlarının hüquqlarının qorunması və onların qəbul edilməsinə yönəlmiş tədbirlərin həyata keçirilməsində cinsi zəmində hər hansı bir ayrı-seçkiliyin qarşısını almaq deyil; bu artıq Konvensiyanın 3-cü Maddəsində öz əksini tapıb. 17-ci Maddənin əsas məqsədi diqqəti belə bir fakta çəkməkdir ki, mövcud göstəricilərə əsasən, qadınlar insan alveri üçün əsas hədəfdirlər və təbiətən qurban olmaq ehtimalları daha çox olduğu üçün, alver qurbanı olmamışdan əvvəl onlar kişilərə nisbətən daha çox yoxsulluğun və işsizliyin qurbanı olurlar. Odur ki, qadın qurbanların hüquqlarının müdafiəsi və önə çəkilməsinə yönəlmiş tədbirləri həyata keçirərkən bu problemin ikili xarakteri, yəni onların həm qadın, həm də qurban olmaları nəzərə alınmalıdır. Bir sözlə, bu tədbirlər tətbiq edildikləri sosial reallığı nəzərə alınmalıdır. Ona da diqqət verilməlidir ki, cəmiyyət kişi və qadınlardan ibarətdir və onların ehtiyacları heç də həmişə eyni deyil.

211. Yuxarıda 1-ci Maddə ilə əlaqədar qeyd edildiyi kimi, kişi və qadınlar arasında bərabərlik yalnız onların arasında cinsi zəmində ayrı-seçkiliyə yol verməmək deyil, bu həm də qadınlar və kişilər arasında bərabərliyə nail olmağa yönəlmiş pozitiv tədbirlərdir. Bərabərlik qadınlar üçün xüsusi siyasət yeridilməsini müdafiə etməklə təmin olunmalıdır, çünki qadınların işkəncə, qeyri-insani və alçaldıcı rəftar kimi səciyyəli hallara (fiziki güc tətbiq etmə, zorlama, uşaq doğurma və cinsi şikəstliyə gətirən digər hərəkətlər, seksual məqsədlərlə insan alveri) məruz qalma ehtimalları daha yüksəkdir. İnsan Haqlarına dair Ümumdünya Konfransında qəbul edilmiş Vyana Fəaliyyət Proqramında qeyd edildiyi kimi, “üzv dövlətlər qadınların cəmiyyətdə leqal, sosial, siyasi və iqtisadi bərabərlik əldə etmək imkanlarının məhdud olmasından (hər şeydən əvvəl, qadınlara qarşı davamlı və geniş miqyaslı zorakılıq nəticəsində) narahatdırlar”.

212. Bir çox illər gender bərabərliyi Avropada qadın və kişilərə *de yure* bərabər hüquqlar verilməsi kimi müəyyənləşdirilirdi. Bu gün artıq qəbul edilir ki, *de yure* bərabərlik heç də avtomatik olaraq *de facto* bərabərliyə gətirib çıxarmır. Avropada son 30 ildə qadınların leqal statusu yaxşılaşsa da, effektiv bərabərlik reallığa çevrilməkdən hələ xeyli uzaqdır. Qadınlar və kişilər arasında tarazlığın olmaması hələ də cəmiyyətin bütün təbəqələrinə təsir göstərir, və get-gedə daha aydın görünür ki, gender bərabərliyinə nail olmaq üçün yeni yanaşmalar, yeni strategiyalar və yeni metodlara ehtiyac var. Gender meynstriminqi bu strategiyalardan biridir.

213. Avropa Şurasının *Qadın və kişilərin bərabərliyi üzrə Rəhbər Komitəsi (CDEG)* özünün *Gender meynstriminqi: yaxşı təcrübələrin konseptual strukturu, metodologiyası və təqdimatı* mövzusunda hesabat məruzəsində (1998) belə bir fikrə gəlib: *Gender meynstriminqi siyasət*

¹⁶ Qadın və uşaq alverinin ləğv edilməsinə dair Saziş, 18 may 1904.

proseslərinin elə yenidən qurulması, yaxşılaşdırılması, inkişafı və təkamülünü nəzərdə tutur ki, bu halda gender bərabərliyi aspekti normal siyasətlə məşğul olanlar tərəfindən bütün təbəqələrdə və bütün mərhələlərdə siyasətin bütün sahələrinə inteqrasiya edilsin.

214. CDEG-nin bu hesabatına əsasən Nazirlər Komitəsi *gender meynstriminə dair üzv dövlətlərin Nazirlər Komitələrinə R(98)14 sayılı Təvsiyə* qəbul edərək onları CDEG-nin hesabatından bəhrələnərək həmin strategiyayı öz dövlətləri səviyyəsində tətbiq etməyə çağırırdı. Nazirlər Komitəsi *Avropa Şurasının Rəhbər Komitəsinə də gender meynstriminə dair Müraciət* qəbul edərək onları öz fəaliyyət proqramlarında bu strategiyadan istifadə etməyə ruhlandırıldı.

215. Nazirlər Komitəsinin bu tövsiyələrinə əsasən 17-ci Maddə təsdiq edir ki, 3-cü Fəsildə yer almış tədbirlərin hazırlanması, tətbiq edilməsi və qiymətləndirilməsi zaman Konvensiyaya qoşulan Tərəflər gender meynstriminə strategiyasından istifadə etməlidirlər, çünki bu, gender bərabərliyinə nail olmaq strategiyasıdır.

IV FƏSİL MADDİ CİNAYƏT QANUNU

216. IV Fəsil doqquz maddədən ibarətdir. 18, 19, və 20-ci Maddələr hər hansı bir hərəkətin cinayət əməli kimi müəyyənləşdirilməsindən bəhs edir. Belə ahəngdarlıq bir neçə səbəbdən milli və beynəlxalq səviyyədə cinayətə qarşı fəaliyyətləri asanlaşdırır. Əvvəla, ölkədaxili qanunların ahəngdarlığına nail olunması qabaqlar çox da sərt qanun-qaydası olmayan Tərəflərdə cinayət törədilməsinin qarşısını almaq üçün bir yoldur. İkincisi, bu halda faydalı ümumi göstəricilər və təcrübə mübadiləsi aparmaq mümkün olur. Mülhazələrin bölüşdürülməsi də milli və regional səviyyədə faktların əldə edilməsi və müqayisə edilməsinə kömək edir və beləliklə də cinayət haqqında tam təsəvvür yaratmaq asanlaşar. Və nəhayət, beynəlxalq əməkdaşlıq (xüsusilə də ekstradisiya və qarşılıqlı hüquqi yardım) asanlaşar, məsələn, ikili cinayət (hər iki Tərəf üçün cinayət əməli kimi tanınan) məsuliyyəti məsələsində olduğu kimi.

217. Bu Maddələrdə haqqında danışılan cinayət əməlləri əldə edilmiş minimum konsensus təşkil edir və bu da ölkənin daxili qanunlarında bura əlavələr edilməsinə mane olmur.

218. Müəlliflər insan alverindən əldə edilmiş çirkli gəlirin yuyulması məsələsinə dair bəndin də əlavə edilib-edilməməsi barədə düşünüblər. İnsan alveri son dərəcə gəlirli bir cinayət əməlidir, və onlar bu məsələnin çox əhəmiyyətli olması ilə razılaşırlar. *Cinayətdən əldə edilən gəlirin yuyulması, axtarışı, tutulması və müsadirə edilməsinə dair Konvensiyanın* [ETS No.141] 6-cı Maddəsi Tərəflərdən çirkli pulların yuyulmasını cinayət əməli kimi müəyyənləşdirməyi tələb edir. Lakin 6(4) Maddəsi Tərəflərə icazə verir ki, bu cinayətə hər hansı başlıca cinayət əməlinədən əldə edilən çirkli pulların yuyulması kimi məhdud çərçivədə baxsınlar. Bu Konvensiyanın layihəsi hazırlanarkən Avropa Şurasının ekspertlər qrupu 141 sayılı Konvensiyanın Protokolunu hazırlayırdılar. Bu protokolda insan alveri çirkli pulların yuyulması cinayət əməlinin əsas hissəsi kimi müəyyənləşdirildiyinə görə müəlliflər bu bəndi Konvensiyaya daxil etməməyi qərara alıblar. Onlar nəzərə alıblar ki, çirkli pulların yuyulması kimi bir cinayət işi ilə bir neçə sektora aid hüquqi sənəd, yeni cinayətin müxtəlif sahələrində əməkdaşlığa aid bir sənəd (məsələn, 141 sayılı Konvensiya) spesifik xarakterə malik olan bu Konvensiyadan daha effektiv məşğul ola bilər.

219. Qeyd edilməlidir ki, Avropa Şurasına üzv dövlətlərdən danışarkən, *Çirkli pulların yuyulması, cinayətdə istifadə edilən vasitələrin və əldə edilən gəlirlərin müəyyənləşdirilməsi, izlənməsi, dondurulması, tutulması və müsadirə edilməsinə dair Avropa Şurasının Çərçivə Qərarının* 1-ci Maddəsi üzv dövlətlər qarşısında belə bir tələb qoyur ki, əgər ciddi cinayət əməli törədilməyibsə, onlar 1990-cı il Konvensiyasının 1-ci Maddəsinə əsasən hər hansı bir qeyd edilməməsi və ya onların dəstəklənməməsi üçün lazımı addımlar atsınlar¹⁷.

¹⁷ Belə qanun pozuntuları bütün hallarda ən çoxu bir ildən artıq müddətə azadlıqdan məhrum edilmə və ya həbsdə saxlanma ilə cəzalandırılmanı və ya, öz hüquq sistemlərində minimum həddi müəyyənləşdirmiş dövlətlərdə ən azı altı aydan çox azadlıqdan məhrum edilmə və ya həbsdə saxlanmanı nəzərdə tutur.

220. Bu Fəsildə 18–20-ci Maddələrdə haqqında danışılan halların cinayət əməli kimi tanınmasına dair bəndlər də var. Bu bəndlərdə cinayətə cəhd, cinayətdə əlbir olma və cinayətə təhrik etmə (Maddə 21), birgə məsuliyyət (Maddə 22), sanksiyalar və ölçü götürülməsi (Maddə23), ağırlaşdırıcı şərtlər (Maddə24) və bundan əvvəlki məhkumluqdan (Maddə25) bəhs edilir.

221. Maddə 26 alver qurbanlarının cinayət məsuliyyəti daşımaqlarından bəhs edir.

Maddə 18 – İnsan alverinin kriminalaşdırılması

222. Maddə 18 insan alverinin cinayət əməli kimi tanınmasına çalışır. 18-ci Maddədə təsbit edilmiş öhdəlik Palermo Protokolunun 5-ci Maddəsi və *İnsan alveri əleyhinə mübarizəyə dair 19 iyul 2002-ci il tarixli Avropa Şurasının Çərçivə Qərarının* 1-ci Maddəsi ilə identikdir.

223. 18-ci Maddəyə əsasən Tərəflərdən insan alverinin 4-cü Maddədə müəyyənləşdirilmiş definisiyaya əsasən cinayət əməli olduğunu təsdiq etmək tələb olunur – ya bir cinayət əməlinə görə ya da bir neçə cinayət əməlini birləşdirməklə (əgər onlar ən azı həmin definisiya çərçivəsinə düşürsə). Odur ki, Konvensiyanın Tərəflərdən tələb etdiyi kimi, cinayət əməlinin və ya əməllərinin tərkib hissələrini müəyyənləşdirmək üçün 4-cü Maddədə verilən definisiyadan istifadə etmək zəruridir.

224. Yuxarıda izah edildiyi kimi, insan alveri cinayətin ayrılıqda götürülmüş tərkib hissələri deyil, bütün cinayəti təşkil edən tərkib hissələrinin kombinasiyasıdır. Beləliklə, Konvensiya qarşıya *insanların oğurlanmasını, aldadılmasını, onlara hədə-qorxu gəlməyi, məcburi əməyi, quldarlığı və başqalarının fahişəlik yolu ilə istismarını* ayrı-ayrı nəzərdən keçirmək vəzifəsini qoymur.

225. Bu definisiyaya görə 18-ci Maddədə yer alan qanun pozuntusu erkən mərhələdən cinayət kimi yaranıb: heç kəs istismar edilə bilməz, burada, alver obyektinə ola bilməz. Kifayətdir ki, onlar bu definisiyaya uyğun gələn bir əmələ (istismar məqsədilə) məruz qalıblar və bu əməl definisiyanın vasitəsilə müəyyənləşdirilib. Deməli hər bir şəxsin real istismarından əvvəl onun alver obyektinə çevrilməsi baş verir.

226. 4(b) Maddəsinə görə, əgər məsələdə hədə-qorxu, güc işlətmək və ya məcbur etmənin başqa bir forması varsa, və ya insan oğurlanması, güc tətbiq etmə və ya çıxılmaz vəziyyətə düşmə, və ya bir insanın başqası üzərində nəzarət edə bilməsinə razılıq almaq üçün pul vermə və ya pul alma halları varsa zərər çəkənin bu işə razılıq verməsi cinayəti törədən cinayət məsuliyyətini dəyişmir.

227. 4(c) və (d) Maddəsinə görə, alverə məruz qalmış şəxsin yaşı 18-dən azdırsa, cinayət əməli hesab edilməsi üçün bu şərtlərin olması vacib deyil. Bu o deməkdir ki, insan alverini sübut etmək üçün istintaq orqanlarına yalnız uşağın istismar məqsədilə işə cəlb edilməsi və ya başqa bir yere aparılması aktının baş verdiyini müəyyən etmək kifayətdir.

228. Cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmək üçün qanun pozuntusunun qəsdən törədilməsi sübut edilməlidir. Burada “qəsdən” sözünün şərh edilməsi ölkə qanunlarına əsasən müəyyənləşdirilir. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, 4(a) Maddəsində adları çəkilmiş əməllər siyahısında “istismar məqsədilə” ifadəsində spesifik qəsd elementi var. Odur ki, Konvensiyanın məqsədləri naminə, yalnız işdə spesifik qəsd elementi varsa bu, insan alveri hesab edilir.

Maddə 19 – Alver qurbanlarının xidmətlərindən istifadə edilməsinin kriminalaşdırılması

229. Bu şərtlərə görə, Tərəflər insan alveri qurbanlarının xidmətlərindən şüurlu surətdə istifadə edilməsinin cinayət olması məsələsinə baxmalıdırlar.

230. Bəzi mülahizələr müəllifləri bu şərti Konvensiyaya daxil etməyə sövq etmişdir. Başlıcası insan alverini doğuran istismara olan tələbata mane olmaq arzusudur.

231. Bu Maddədə cinayət hədəfi insandır – istər seksual istismar məqsədilə, istərsə də, məcburi əmək və ya müxtəlif xidmətlər, quldarlıq və ya quldarlığa bənzər hallar, ağır işlər və ya bədən orqanlarının çıxarılması məqsədilə alver qurbanı olsun.

232. Məsələn, bu Maddəyə əsasən, hər hansı bir sahibkarın alverçilərin ona təqdim etdiyi alver qurbanlarının xidmətlərindən şüurlu surətdə istifadə etməsi cinayət əməli hesab edilə bilər. Bu halda 18-ci Maddəyə əsasən iş sahibi cinayət məsuliyyəti daşımaya bilər, çünki o özü alver qurbanını işə cəlb etməyib (cinayətəkar alverçidir); lakin 19-cu Maddəyə əsasən o, cinayət əməli törətmiş hesab oluna bilər. Həmin Maddəyə görə alver qurbanı olmuş fahişənin müştərisi də, eləcə də insan orqanı əldə etmək üçün insan alverçisinin xidmətindən şüurlu surətdə istifadə edən şəxs də cinayət əməli törətmiş hesab edilə bilər.

233. Önemli məsələ odur ki, 19-cu Maddənin hədəfi 4(a) Maddəsində haqqında bəhs edilən istismar mövzusu olan xidmətlərdən istifadə edilməsidir. 19-cu Maddənin niyyəti alver qurbanlarını hər hansı bir işlə məşğul olmaqdan çəkəndirmək və ya onların reabilitasiyasına mane olmaq deyil, istismar olunanların xidmətini pulla almaqla onların istismar edilmələrində iştirak edən adamları cəzalandırmaqdır. Maddənin şərtləri ümumiyyətlə fahişənin xidmətlərindən istifadə edilməsinə aid deyil. Yalnız fahişə insan alveri ilə əlaqədar istismar edilirsə, bu, 19-cu Maddəyə uyğun gəlir, yəni bu halda 4-cü Maddənin tərkib hissələri iştirak edir. Yuxarıda izah edildiyi kimi, Konvensiya başqalarının fahişəlik və ya digər seksual məqsədlərlə istismarı məsələsinə yalnız insan alveri kontekstində baxır, o, nə “başqalarının fahişəliyinin istismarı”, nə də “seksual istismarın digər formaları”nı müəyyənləşdirmir. Odur ki, o, Tərəflərin öz daxili qanunlarına əsasən fahişəlik məsələsinə necə baxmaları yollarına təsir göstərmir.

234. 19-cu Maddəyə əsasən cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmək üçün alver qurbanının xidmətlərindən istifadə edən adam “o şəxsin alver qurbanı olmasını bilməlidir”. Başqa sözlə, istehlakçı xəbərdar olmalıdır ki, bu şəxs alver qurbanıdır, və əgər bundan xəbəri yoxdursa, o cəzalandırıla bilməz. Xəbərdar olmaq məsələsinə sübut etmək istintaq orqanları üçün çətin ola bilər. Cinayət qanunu məcəlləsinin müxtəlif müddəaları hər hansı bir qanun pozuntusu üçün maddi xarakter daşımayan bir dəlil tələb edərkən də eyni çətinlik ortaya çıxır. Lakin dəlillərin tapılmasının çətin olması hər hansı bir əməldə cinayət tərkibinin olmamasını iddia etmək üçün heç də əsas arqument deyil.

235. Bəzən dəlil problemi, təqsirsizlik prezumpsiyasına xələl gətirmədən, təqsirkarın niyyəti haqqında faktik şərait əsasında nəticə çıxarmaqla həll edilə bilər. Belə yanaşma digər beynəlxalq konvensiyalarda xüsusi olaraq tövsiyə edilib. Məsələn, *Cinayətdən əldə edilmiş çirkli pulların yuyulması, axtarılması, tutulması və müsadirə edilməsinə dair Konvensiyanın* [ETS No.141] 6(2)(c) Maddəsində qeyd edilir ki, “bu bənddə həmçinin *Beynəlxalq mütəşəkkil cinayətəkarlığa qarşı Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Konvensiyasının* cinayətdən əldə edilmiş gəlirlərin yuyulmasının cinayət əməli kimi tanınmasından bəhs edən 6(2)(c) Maddəsində deyilir: “Bu Maddənin 1-ci bəndində qanun pozuntusu elementi kimi təsbit edilən xəbərdar olma, cinayət niyyəti və məqsədi obyektiv, faktik şəraitə əsasən müəyyənləşdirilə bilər”.

236. 19-cu Maddədə təqdim edilmiş tədbirin əhəmiyyətini dərk edərək, və eləcə də dəlillər toplanması problemini bilərək, belə hesab edildi ki, göstərişlər Tərəfləri heç bir öhdəlik götürməmək şərti ilə bu tədbiri qəbul etməyə ruhlandıracaq.

Maddə 20 – Yol sənədləri və şəxsiyyət vəsiqələri ilə bağlı əməliyyatların kriminalaşdırılması

237. 20-ci Maddənin məqsədi insan alverinə imkan yaratmaq məqsədilə yol sənədləri və şəxsiyyət vəsiqələri ilə bağlı bəzi əməliyyatlara cinayət işi kimi baxılmasıdır. Belə sənədlər transmilli insan alveri üçün çox mühüm vasitədir. Alver qurbanlarını bir sıra ölkələrdən keçirərək istismar ediləcəkləri ölkəyə aparmaq üçün tez-tez saxta sənədlərdən istifadə edilir. Odur ki, saxta sənədlərin keçdiyi kanalların müəyyənləşdirilməsi insan alveri ilə məşğul olan cinayətəkar şəbəkələri aşkara çıxarmağa kömək edə bilər.

238. Maddə 20(a) və (b) *Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Transmilli mütəşəkkil cinayətkarlıq əleyhinə Konvensiyasını* tamamlayan *Miqrantların quru, dəniz və hava yolları ilə qanunsuz daşınması əleyhinə Protokolun* 6(1) Maddəsi əsasında qurulmuşdur. Hər iki yarım-bənd saxta yol və şəxsiyyət sənədlərinin düzəldilməsi və ya belə sənədlərin tapılması və təchizatı ilə əlaqədar məsələlərdən bəhs edir. Lakin BMT-nin Protokolunun 6(1)(ii) Maddəsindən fərqli olaraq, bu Konvensiya saxta sənədlərə sahib olmaq məsələsinə baxmır.

239. 20-ci Maddədə haqqında bəhs edilən yol və şəxsiyyət sənədləri rəsmi sənədlərdir, pasport və ya şəxsiyyət vəsiqələri kimi. *Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Transmilli mütəşəkkil cinayətkarlıq əleyhinə Konvensiyasını* tamamlayan *Miqrantların quru, dəniz və hava yolları ilə qanunsuz daşınması əleyhinə Protokolun* 3(c) Maddəsi "saxta yol və şəxsiyyət sənədləri" ifadəsini aşağıdakı kimi müəyyənləşdirir:

- (i) Dövlətin adından yol və şəxsiyyət sənədləri hazırlamağa qanuni yolla səlahiyyət verilmiş hər hansı bir şəxs və ya idarədən başqa bir şəxs tərəfindən hər hansı bir yolla saxtakarlıqla düzəldilmiş və ya dəyişdirilmiş;
- (ii) Lazımi şəkildə hazırlanmayan və ya aldadılma, korrupsiya və ya məcbur edilmə yolu ilə və ya hər hansısa bir qanunsuz yolla əldə edilmiş;
- (iii) əsil sahibi tərəfindən deyil, başqa bir şəxs tərəfindən istifadə edilən "hər hansı bir yol və ya şəxsiyyət sənədi".

240. Aydındır ki, insan alveri ilə məşğul olanlar alver qurbanlarına saxta sənədlər verə bilərlər. *Miqrantların quru, dəniz və hava yolları ilə qanunsuz daşınması əleyhinə Protokolda* (Maddə 5) olduğu kimi, bu Konvensiya da hesab etmir ki, insanlar (alver qurbanları) bununla əlaqədar hərəkətlər üçün məsuliyyət daşıyırlar.

241. 20(c) Maddəsi nəzərə alır ki, çox vaxt alverçilər alver qurbanlarının yol və şəxsiyyət sənədlərini onlardan alırlar ki, bundan onlara qarşı təzyiq vasitəsi kimi istifadə etsinlər. Müəlliflər hesab edirlər ki, bunu cinayət əməli hesab etmək faydalı ola bilər, o mənada ki, bunu sübut etmək asan olardı və bundan alverçilərə qarşı effektiv qanuni bir silah kimi istifadə etmək olardı.

242. c. yarım-bəndi – a. və b. yarım-bəndlərindən fərqli olaraq – saxta sənədlərdən bəhs etmir. Bunun səbəbi odur ki, bəzi dövlətlərin qanunları saxta yol və şəxsiyyət sənədlərinə xüsusi əhəmiyyət vermir, belə ki, onların götürülməsi və ya korlanması cinayət deyil. Bəzi CAHTEH üzvləri nəzərə alırlar ki, alver qurbanına təzyiq göstərmək və ya onlara hədə-qorxu gəlmək hallarında sənədlərin həqiqi və ya saxta olmasının heç bir əhəmiyyəti yoxdur. Buna müvafiq olaraq, müəlliflər qərara alıblar ki, yol və ya şəxsiyyət sənədlərinin saxtalaşdırılması faktına istinad edilməsi tələbini ləğv etsinlər və bununla da Tərəflər saxta sənədlərin saxlanması, geri götürülməsi, gizlədilməsi və ya korlanmasının cinayət əməli olub-olmaması barədə özləri qərar versinlər.

Maddə 21 – Cinayətə cəhd və yardım və ya təhrik etmə

243. Bu Maddənin məqsədi Konvensiyada qanun pozuntusu kimi qeyd edilmiş əməllərin törədilməsinə cəhd və ya bu əməllərə yardım göstərilməsi və ya təhrik edilməsi ilə bağlı əlavə qanun pozuntularının müəyyənləşdirilməsidir.

244. 1-ci bənd Tərəflərdən Konvensiyanın 18 və 20-ci Maddələrində göstərilən qanun pozuntularının həyata keçirilməsinə yardım və ya təhrik etmə hallarını cinayət əməli kimi müəyyənləşdirməyi tələb edir. Əgər Konvensiyada müəyyənləşmiş bir cinayəti törədən şəxsə cinayət törətmək niyyəti olan başqa bir şəxs yardım edirsə, yardım və təhrik etməyə görə cinayət məsuliyyəti məsələsi ortaya çıxır. 19-cu Maddədə müəyyənləşmiş qanun pozuntusunu (alver qurbanının xidmətindən istifadə etmək) yardım və ya təhrik etmə kimi səciyyələndirmək konseptual cəhətdən mümkün olmayan bir məsələ kimi atılıb.

245. Cinayətə cəhd məsələsində, 2-ci bəndə əsasən 19-cu Maddədəki qanun pozuntusunun cinayətə cəhd kimi şərh edilməsi ortaya müəyyən konseptual (məna) çətinliklər çıxarır. 20-ci Maddədə haqqında bəhs edilən bəzi aktların qəsdən törədilməsi də qanun pozuntusu hesab olunmaq üçün çox əhəmiyyətsiz görünür. Bundan əlavə, bəzi hüquq sistemləri cəzalana biləcək qanun pozuntusu kimi tanınan cəhdlərin sayını məhdudlaşdırır. Beləliklə, Tərəflər yalnız 18 və 20(a) Maddələrində təsbit olunmuş qanun pozuntularını cinayətə cəhd kimi şərh edə bilərlər.

246. Konvensiyada təsbit edilmiş bütün qanun pozuntuları kimi, cinayətə cəhd edilməsi, yardım və ya təhrik edilməsi də qəsdlə olmalıdır.

Maddə 22 – Korporativ (birgə) məsuliyyət

247. 22-ci Maddə korporativ məsuliyyətin müəyyənləşdirilməsinə yönəlmiş mövcud hüquqi cərəyanla bağlıdır. Məqsəd kommersiya kompaniyaları, assosiasiyalar və bu tipli hüquqi subyektləri (“hüquqi şəxsləri”) bu təşkilatlarda rəhbər vəzifədə olan hər hansı bir şəxs tərəfindən onların adından həyata keçirdikləri cinayət əməlinə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb etməkdir. Əgər rəhbər vəzifədə olan hər hansı bir şəxs öz təşkilatında çalışan hər hansı bir işçiyə və ya agentə rəhbərlik və nəzarət edə bilməməsi üzündən Konvensiyada qanun pozuntusu kimi təsbit olunmuş əməllərin törədilməsinə imkan yaradıbsa 22-ci Maddə həmin şəxsin də cinayət məsuliyyəti daşması məsələsinə baxır.

248. 1-ci bəndə əsasən cinayət məsuliyyəti tətbiq edilə bilməsi üçün dörd şərtin olması lazımdır. Birincisi, Konvensiyada cinayət əməli kimi təsbit edilmiş qanun pozuntularından biri törədilməlidir. İkincisi, qanun pozuntusu subyektin şəxsi mənafeyi naminə törədilməlidir. Üçüncüsü, qanun pozuntusu (o cümlədən, cinayətə yardım və ya təhrik etmə) rəhbər vəzifədə olan şəxs tərəfindən törədilməlidir. “Rəhbər vəzifədə olan şəxs” termini idarə böyüyü olan (məsələn, direktor) şəxsə aiddir. Dördüncüsü, rəhbər vəzifədə olan şəxs öz səlahiyyətinə əsasən hərəkət etməli (istər həmin təşkilatı təmsil etmək olsun, istər qərar qəbul etmək, istərsə də nəzarət etmək), bununla da nümayiş etdirməlidir ki, öz səlahiyyətləri çərçivəsində həyata keçirdiyi iş üçün cinayət məsuliyyəti hüquqi subyektin üzərinə düşür. Bir sözlə, 1-ci bəndə əsasən Tərəflərdən tələb edilir ki, rəhbər vəzifədə olan belə şəxslərin törətdikləri qanun pozuntularına görə məsuliyyəti yalnız hüquqi subyektin öz üzərinə qoymağa nail olsunlar.

249. Bundan əlavə, 2-ci bənd Tərəflərdən tələb edir ki, cinayət 1-ci bənddə göstərilən rəhbər vəzifədə olan şəxs tərəfindən deyil, həmin subyektin səlahiyyəti altında başqa bir şəxs, məsələn, onların idarəçiliyində olan hər hansı bir işçi və ya agent tərəfindən törədildiyi halda cinayət məsuliyyətinə həmin hüquqi subyektin (“hüquqi şəxsi”) cəlb etsinlər. Cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmamışdan əvvəl yerinə yetirilməli şərtlər bunlardır: 1) qanun pozuntusu hüquqi şəxsin işçisi və ya agenti tərəfindən törədilib; 2) cinayət hüquqi şəxsin mənafeyi naminə törədilib; və 3) qanun pozuntusunun həyata keçirilməsi rəhbər vəzifədə olan şəxsin işçiyə və ya agentə nəzarət edə bilməməsi üzündən mümkün olub. Bu kontekstdə, “nəzarət edə bilməmək” anlayışına işçinin və ya agentin hüquqi subyektin mənafeyi naminə cinayət əməli ilə məşğul olmasına yol verməmək üçün müvafiq səmərəli tədbirlərin görülməməsi daxildir. Belə müvafiq səmərəli tədbirlər müxtəlif faktorlarla müəyyənləşdirilə bilər, məsələn, işin növü, onun həcmi, qaydaları və qüvvədə olan yaxşı təcrübələr.

250. Bu Maddəyə uyğun məsuliyyət həm cinayət, həm mülki, həm də administrativ xarakter daşıya bilər. 23(2) Maddəsində qeyd olunan hallarla rastlaşarkən hər bir Tərəf öz hüquq prinsiplərinə uyğun olaraq özü qərara almalıdır ki, bu məsuliyyət növlərinin hansı tətbiq olunsun, yəni hər hansı bir tədbir görülməsinə dair sanksiya “effektiv, törədilən cinayətə müvafiq və gələcəkdə cinayət törətmək fikrindən döndərə bilən olsun”. Buraya cərimələrin tətbiq edilməsi də daxildir.

251. 4-cü bənddə aydınlaşdırılır ki, korporativ (birgə) məsuliyyət fərdi məsuliyyəti istisna etmir. Xüsusi halda eyni zamanda bir neçə səviyyədə cinayət məsuliyyəti ola bilər – məsələn, hüquqi subyektin təşkilatlarının birinin məsuliyyəti, hüquqi subyektin bir tam halında məsuliyyəti və bunların biri və ya digəri ilə birgə fərdi məsuliyyət.

Maddə 23 – Sanksiyalar və tədbirlər

252. Bu Maddə müxtəlif qanun pozuntularının cinayət qanununa əsasən cəzalandırılmalı olmasını müəyyənləşdirən 18--21 Maddələri ilə sıx bağlıdır. Bu Maddələrin qarşıya qoyduğu öhdəliklərə əsasən Maddə 23 Tərəflərə tapşırır ki, onlar öz fəaliyyətlərində qanun pozuntusunun ciddiliyinə əsaslanırlar və elə cəza tədbirləri görsünlər ki, onlar “effektiv, törədilən cinayətə müvafiq və gələcəkdə cinayət törətmək fikrindən döndərə bilən olsun”. Hər hansı bir fərdin (“fiziki şəxs”) 18-ci Maddəyə əsasən təsbit edilmiş qanun pozuntusu törətdiyi halda Tərəflər sonradan onun ekstradisiyasına səbəb ola biləcək azadlıqdan məhrum olunma hökmünün çıxarılmasına nail olmalıdırlar. Qeyd edilməlidir ki, *Ekstradisiyaya dair Avropa Konvensiyasının* [ETS No.24] 2-ci Maddəsinə əsasən ekstradisiya sorğu verən və sorğu alan Tərəflərin qanunlarına müvafiq olaraq ən azı bir il müddətinə azadlıqdan məhrum edilmə, və ya saxlanılma və ya daha ciddi cəzaya layiq görülən qanun pozuntularına görə tətbiq edilə bilər.

253. Məsuliyyətləri 22-ci Maddəyə əsasən müəyyənləşdirilməli olan hüquqi subyektlərə qarşı “effektiv, törədilən cinayətə müvafiq və gələcəkdə cinayət törətmək fikrindən döndərə bilən” sanksiyalar da tətbiq edilə bilər. Bu sanksiyalar cinayət, administrativ və mülki xarakter daşıya bilər. 2-ci bənd Tərəflərdən hüquqi şəxslərə qarşı cərimə sanksiyalarının həyata keçirilməsi imkanları məsələsinə baxmağı tələb edir.

254. 3-cü bənd Tərəflər üzərinə ümumi öhdəlik qoyur ki, onlar cinayət törətmiş şəxslərin Konvensiyanın 18 və 20(a) Maddələrində müəyyən edilmiş cinayət əməllərindən əldə etdikləri gəlirin və cinayət vasitələrinin müsadirə edilmələri və ya hər hansısa bir yolla bunlardan məhrum edilmələrinə (məsələn, “mülki” müsadirə adlandırılan yolla) imkan verən hüquqi sənədlər hazırlasınlar. 3-cü bənd *Cinayətdən əldə edilmiş gəlirlərin yuyulması, axtarışı, tutulması, və müsadirə edilməsinə dair Konvensiyanın* [ETS No.141] baxımından oxunmalıdır. Konvensiya belə bir fikrə əsaslanır ki, cinayətdən əldə edilmiş gəlirlərin müsadirə edilməsi cinayətə qarşı effektiv silahdır. İnsan alveri həmişə gəlir əldə etmək məqsədilə törədildiyinə görə cinayətkarları bu yolla əldə etdikləri gəlirdən məhrum etmək bu sahədə çox vacib olan bir ölçüdür. 19 və 20(b) və (c) Maddələrində haqqında bəhs edilən aktların növünü təyin etmək çətin olduğuna görə 3-cü bənd yalnız 18 və 20(a) Maddələrinə aiddir.

255. Çirkli pulların yuyulmasına dair Konvensiyanın 1-ci Maddəsi “müsadirə”, “cinayət vasitələri”, “gəlir” və “mülkiyyət” sözlərini həmin maddədə istifadə olunduqları kimi müəyyənləşdirir. “Müsadirə” sözü hər hansı bir cinayət əməli və ya cinayət əməllərinə baxan məhkəmə prosesinin sonunda məhkəmənin mülkiyyətdən məhrum edilmək barədə verdiyi cəza və ya ölçü hökmüdür. “Cinayət vasitələri” 18 və 20(a) Maddələrinə görə qanun pozuntusu hesab edilən cinayətin törədilməsi üçün hər hansı bir yolla istifadə edilən və ya istifadə edilməsi nəzərdə tutulan bir sıra əşyaları (ya hamısı, ya da bir qismi) əhatə edir. “Gəlir” hər hansı bir cinayət əməlindən əldə edilən iqtisadi mənfəət və ya maliyyə vəsaitidir. Bu hər hansı bir “mülkiyyət” ola bilər (bu terminin izahı aşağıda veriləcək). Bənddəki sözlərin şərh edilməsində cinayət əməlindən sonra müsadirə edilmiş mülkiyyətin növünə uyğun olaraq hər bir milli qanunvericilikdə fərqlərin mümkün olması nəzərə alınmışdır. Həm törədilmiş cinayətdən əldə edilmiş gəlir, həm də bilavasitə həmin cinayətdən əldə edilməyən, lakin cinayətkara mənsub və dəyərinə görə həmin gəlirə bərabər olan başqa bir mülkiyyət müsadirə edilə bilər (əvəzedici gəlir). Odur ki, burada “mülkiyyət” maddi və ya qeyri-maddi, daşınar və daşınmayan hər hansı bir mülkiyyət kimi və eləcə də həmin mülkiyyət haqqını və ya mülkiyyətə olan marağı sübut edən sənədlər kimi başa düşülməlidir. Qeyd edilməlidir ki, “və ya hər hansısa bir yolla məhrum edilmə” sözləri “mülki” müsadirəni də nəzərdə tutursa, Tərəflər “əvəzedici gəlir”in müsadirə edilməsi üçün cinayət qanununa əsaslanmalı deyillər.

256. 23-cü Maddənin 4-cü bəndi insan alverini həyata keçirən hər hansı bir idarəni bağlamaq imkanı verir. *Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə ünvanlanmış Seksual məqsədlər üçün insan alverinə qarşı fəaliyyətə dair R(2000)11 sayılı Tövsiyəsinin* 45-ci bəndi və, uşaqların seksual məqsədlə istismarı kontekstində *Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə ünvanlanmış Uşaqların seksual məqsədlərlə istismar olunmalarının müdafiəsinə dair Rec(2001)16 sayılı Tövsiyəsinin*

42-ci bəndində də bu şərt eyni ilə müəyyənləşdirilmişdir. 4-cü bənd cinayəti törətmiş şəxsə cinayətin törədildiyi müddətdə fəaliyyət göstərməyi qadağan edə bilər.

257. Konvensiya insan alverinə himayədarlıq etmək üçün istifadə edilən idarələrə (istəblişment), məsələn, evlənmə agentlikləri, yerləşdirmə idarələri, səyahət büroları, otellər və müşayiət xidmətlərinə qarşı tədbirlər görülməsini təmin edir. Tədbirlər alver qurbanlarının işə götürüldükləri və ya istismar edildikləri yerlər kimi tanınan binaları (məsələn, barlar, otellər, restoranlar və ya toxuculuq fabrikləri) bağlamaqla və insan alverinə yönəlmiş fəaliyyətləri qadağan etməklə alver qurbanlarını sonrakı təhlükələrdən qorumağı da nəzərdə tutur.

258. Bu şərtlər Tərəflərdən tələb etmir ki, onlar idarələrin (istəblişmentlərin) bağlanmasını cinayətin cəzalandırılması kimi həyata keçirsinlər. Məsələn, Tərəflər bunun üçün administrativ tədbirlərdən də istifadə edə bilərlər. "İstəblişment" insan alverinin hər hansısa bir aspektinin həyata keçirildiyi yerdir. Bu şərt istəblişmentə hüququ olan hər hansı bir şəxsə tətbiq edilir, istər hüquqi şəxs olsun, istərsə də fiziki şəxs.

259. İnsan alverində əli olmayan hər hansı bir şəxsin cəzalandırılmasının qarşısını almaq üçün (məsələn, insan alveri istəblişment sahibinin xəbəri olmadan həyata keçirilsə) istəblişmentin bağlanmasının "vicdanlı üçüncü şəxsin mənafeyinə zərər gətirməməsi" nəzərə alınmalıdır.

Maddə 24 – Ağırlaşdırıcı şərtlər

260. 24-cü Maddə tələb edir ki, Tərəflər Konvensiyanın 18-ci Maddəsi ilə əlaqədar qanun pozuntusu kimi tanınmış hallara görə cəza müəyyənləşdirərkən bəzi şərtləri (a., b., c. və d. yarım bəndlərində haqqında danışılan) ağırlaşdırıcı şərtlər kimi səciyyələndirsinlər.

261. İlk ağırlaşdırıcı şərt alver qurbanının həyatının bilərəkdən və ya çox böyük ehtiyatsızlıq ucundan təhlükəyə məruz qoyulmasıdır. Bu ağırlaşdırıcı şərt *İnsan alveri əleyhinə mübarizəyə dair Avropa Şurasının Çərçivə Qərarının (19 iyul 2002) 3(2) Maddəsində* də yer alıb. Bu ağırlaşdırıcı şərt o zaman yaranır ki, alver qurbanlarının daşındığı şərait onların həyatı üçün təhlükəli olur.

262. İkinci ağırlaşdırıcı şərt cinayətin uşağa qarşı törədilməsidir, yeni Konvensiyanın məqsədlərində deyildiyi kimi, alver qurbanının yaşı 18-dən azdır.

263. Üçüncü ağırlaşdırıcı şərt odur ki, cinayət öz vəzifəsini həyata keçirən rəsmi dövlət işçisi tərəfindən törədilir.

264. 4-cü ağırlaşdırıcı şərt qanun pozuntusuna cinayətkar təşkilatın cəlb edilməsidir. Konvensiya "cinayətkar təşkilatı" müəyyənləşdirmir. Bu şərti tətbiq edərkən Tərəflər bu anlayışı müəyyənləşdirən digər beynəlxalq sənədlərdən istifadə edə bilərlər. Məsələn, *Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Transmilli Mütəşəkkil Cinayətkarlığa qarşı Konvensiyasının 2(a) Maddəsində* deyilir: "Cinayətkar təşkilat birbaşa və ya dolayı yolla maliyyə və ya digər maddi mənfəət əldə etmək üçün Konvensiyaya əsasən qanun pozuntusu kimi tanınan bir və ya bir neçə cinayət törətmək məqsədilə müəyyən bir müddət birgə fəaliyyət göstərən üç və ya daha çox adamdan ibarət mütəşəkkil cinayətkar qrupdur". *Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə ünvanlanmış və Avropa İttifaqına üzv dövlətlərdə cinayətkar təşkilatlarda iştirak etməyi cinayət əməli elan edən Avropa İttifaqının Müqaviləsinin K.3 Maddəsi əsasında Avropa İttifaqı Şurasının Beynəlxalq cinayətkarlığa qarşı mübarizənin əsas prinsiplərinə və Birgə Fəaliyyətə dair qəbul etdiyi 21 dekabr 1998-ci il tarixli Rec(2001)11 sayılı Tövsiyəsində* də "mütəşəkkil cinayətkar qrup" və "cinayətkar təşkilat" ifadələrinə eyni ilə bu cür tərif verilmişdir.

Maddə 25 – Əvvəllər məhkum olunma

265. İnsan alveri tez-tez beynəlxalq səviyyədə cinayətkar təşkilatlar tərəfindən həyata keçirilir və güman etmək olar ki, bu təşkilatın üzvləri bir çox ölkədə məhkəməyə düşüb və məhkum

ediləblər. Bir ölkə səviyyəsində bir çox hüquq sistemləri əvvəllər məhkum edilmiş şəxslərə daha ağır cəza verilməsini nəzərdə tutur. Ümumiyyətlə, öz dövlətinin məhkəməsi tərəfindən məhkum edilmə daha ağır cəzaya yol verən əvvəlki məhkumluq hesab edilir. Ənənəyə görə, xarici məhkəmələrin hökmləri nəzərə alınmırdı, və bu fikir ona əsaslanırdı ki, cinayət qanunu milli məsələdir (dövlət məsələsidir), milli qanunlarda fərq ola bilər və xarici məhkəmələrin qərarları müəyyən dərəcədə şübhə doğurur.

266. Bu gün belə arqumentlər bir o qədər də əsaslı hesab edilmir, belə ki, cinayət qanunları standartlarının beynəlxalq xarakter alması – cinayətin özünün beynəlxalq xarakter almasının nəticəsi kimi – müxtəlif ölkələrin qanunlarının uyğunlaşdırılmasına meyli edir. Bundan əlavə, bir neçə onilliklər ərzində ölkələr elə sənədlər qəbul ediblər ki, (məsələn, ECHR – İnsan Hüquqlarına dair Avropa Konvensiyası) onların tətbiq edilməsi bütün iştirakçı dövlətlərin hüquq sistemlərinə daha çox inam hissi təmin edən möhkəm əsasların yaranmasına kömək edib.

267. Beynəlxalq residivin əsas prinsipi bir sıra beynəlxalq sənədlərdə təsdiq edilmişdir. Məsələn *Narkotik maddələrə dair 30 mart 1961-ci il tarixli Nyu York Konvensiyasının* 36(2)(iii) Maddəsinə əsasən, hər bir Tərəfin Konstitusiyasının şərtlərinə, hüquq sistemlərinə və milli qanunlarına uyğun olaraq residivi müəyyənləşdirərkən xarici məhkəmələrin qərarları nəzərə alınmalıdır. *Avronun mübadiləyə daxil edilməsi ilə əlaqədar saxtakarlıq əleyhinə cəza və sanksiyaların tətbiq edilməsi yolu ilə müdafiənin artırılmasına dair 2000/383/JHA Çərçivə Qərarına düzəliş edən 6 dekabr 2001-ci il tarixli Avropa Şurasının Çərçivə Qərarının* 1-ci Maddəsinə müvafiq olaraq Avropa İttifaqına üzv olan hər bir dövlət digər üzv dövlətdə valyuta saxtakarlığına görə yekun qərarı adi cinayətin təsdiq edilməsi kimi tanımalıdır.

268. Bu bir faktıdır ki, beynəlxalq səviyyədə standart residiv anlayışı yoxdur və bəzi dövlətlərin qanununda ümumiyyətlə belə anlayış yoxdur. Xarici dövlətlərdə məhkum edilmə faktı heç də həmişə hökm çıxarılan zaman məhkəmənin diqqətinə çatdırılmır və bu da praktik cəhətdən əlavə çətinliklər törədir.

269. Bu çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün 25-ci Maddə hökm müəyyənləşdirilərkən digər Tərəfin çıxardığı hökmü nəzərə almağa imkan verir. Bu şərtlərə uyğun gəlmək üçün Tərəflər öz daxili qanunlarında təsbit etməlidirlər ki, xarici məhkəmələrin çıxardığı əvvəlki hökm, eləcə də öz ölkələrinin məhkəmələrinin əvvəlki hökmü daha ağır cəza verilməsi üçün əsas olmalıdır. Tərəflər onu da təsbit etməlidirlər ki, hökm çıxararkən hər bir şəxsin şəratini müəyyənləşdirmək hüququna əsasən məhkəmələr əvvəlki məhkum edilmə faktlarını nəzərə almalıdırlar.

270. Bu bənd məhkəmələrin və istintaq orqanlarının üzərinə məhkəmədə cavabdeh qismində iştirak edən şəxs haqqında digər Tərəfin məhkəməsi tərəfindən hər hansı bir hökm çıxarıldığını öyrənmək üçün hər hansı addımlar atmağa dair heç bir öhdəlik qoymur. Lakin qeyd edilməlidir ki, *Cinayət işlərində qarşılıqlı yardıma dair Avropa Konvensiyasının* [ETS No.30] 13-cü Maddəsinə əsasən hər hansı bir məhkəmə işi üçün lazım gələrsə, hər bir Tərəfin məhkəmə orqanları digər Tərəfə məhkəmə protokollarından parçalar və ya onlar haqqında məlumatla dair sorğu verə bilər.

271. Bu Konvensiya çərçivəsində qalmaq üçün 25-ci Maddənin müəllifləri 18 və 20(a) Maddələrinin milli baxımdan tətbiq edilməsinə əsaslanan əvvəlki məhkum edilmə faktlarına diqqət vermişlər. 19-cu Maddə və 20-ci Maddənin qalan bəndlərinin nəzərdə tutduğu qanun pozuntuları eyni cinayət xarakteri aldığı hallarda da həmin şərtlərə əsaslanan əvvəlki məhkum edilmə faktları nəzərə alınabilir.

Maddə 26 – Cəzalandırılmamaq tədbirləri

272. 26-cı Maddə Tərəflərə bir öhdəlik kimi tapşırır ki, bu Maddədə müəyyənləşdirilmiş əsaslarla alver qurbanlarına qarşı cəza tətbiq edilməməsi imkanı verən qanunverici tədbirlər hazırlasın və / və ya həyata keçirsinlər.

273. Məsələn, alver qurbanlarının qeyri-qanuni fəaliyyətdə iştirak etmələri, ən azı, bu şəxslərin

4-cü Maddəyə əsasən qanunsuz vasitə kimi müəyyənləşdirilmiş bir əmələ cəlb edilmələri kimi (xüsusilə də bu cəlb edilmə məcburiyyət nəticəsində baş veribsə) başa düşülməlidir.

274. Hər bir Tərəf yuxarıda adları çəkilən hüquqi tələblər qarşıya çıxdığı hallarda alver qurbanlarının cəzalandırılmamasına yol verən və öz dövlətinin hüquq sistemində uyğun gələn əsaslı cinayət qanunu və ya prosesual cinayət qanununa müraciət etməklə 26-cı Maddənin qoyduğu öhdəliyi yerinə yetirə bilər.

V FƏSİL İSTINTAQ, CİNAYƏT TƏQİBİ VƏ MƏHKƏMƏ İCRAATI QANUNLARI

275. Bu fəsildə Tərəflərin cinayət prosedurlarının iki məqsədə uyğunlaşdırılması şərtləri yer alıb. Bu məqsədlər aşağıdakılardır: alver qurbanlarının qorunması və alverçilərin mühakimə edilmələrinə yardım.

276. Müəlliflər bu Fəslə xüsusi istintaq metodları vasitəsilə dəlillərin toplanmasına kömək edilməsinə və cinayətdən əldə edilən gəlirlərin müsadirə edilməsinə dair maddənin də salınması məsələsi barədə düşünüblər. Lakin bu məsələdən artıq *Cinayətdən əldə edilmiş Gəlirlərin yuyulması, axtarışı, tutulması, və müsadirə edilməsinə dair Konvensiyanın* [ETS No.141] 4-cü Maddəsində bəhs edildiyi üçün bu Konvensiyada da eyni ilə belə bir Maddənin olması məqsədəuyğun hesab edilməyib. Nəzərə alınıb ki, 141 sayılı Konvensiyanın bu məsələdən bəhs edən şərtlərinin təkrarı bu Konvensiyada uyğunsuzluq yarada bilər. Odur ki, xüsusi bir cinayət sahəsinə deyil, bir çox qanun pozuntularına tətbiq edilməsi nəzərdə tutulan 141 sayılı Konvensiyanın şərtlərinin bu məhdud xarakterli Konvensiyaya salınmaması qərara alınıb.

Maddə 27 – Məhkəməyə birtərəfli qaydada və xidməti vəzifəyə görə müraciət edilməsi (ex parte və ex officio)

277. Bu Konvensiyaya əsasən 27(1) Maddəsi vəzifəli şəxslərə alver qurbanlarının şikayəti olmadan da qanun pozuntuları barədə məhkəməyə müraciət etməyə imkan verməyi nəzərdə tutur. Məqsəd alverçilərin alver qurbanlarını səlahiyyətli orqanlara şikayət etməkdən çəkindirmək üçün onlara təzyiq göstərilməsinin və hədə-qorxu gəlinməsinin qarşısını almaqdır. Bəzi dövlətlər tələb edir ki, onların ərazilərindən kənarada törədilmiş cinayət alver qurbanının iddia mövzusu, ya da hər hansı bir xarici səlahiyyətli orqanın məhkəmə dinləmələrini təyin edilməsi üçün denonsasiya obyektı olmalıdır. "Qanun pozuntusu, ən azı ya bütövlükdə, ya da qismən onun ərazisində törədilibsə" sözləri bu dövlətlərə öz qanunvericiliklərini dəyişdirməməyə imkan verir.

278. 27(2) Maddəsi *Avropa Şurasının alver qurbanlarının məhkəmə proseslərində iştirakına dair 15 mart 2001-ci il Tarixli Avropa Şurasının Çərçivə Qərarının* 11(2) Maddəsinin əsasında tərtib edilib. Bu Maddənin məqsədi alver qurbanlarının yerləşdikləri dövlətin səlahiyyətli orqanlarına şikayətlə müraciət etmələrini asanlaşdırmaqdır. Şikayət daxil olmuş hər hansı bir səlahiyyətli təşkilat və ya şəxs hesab etsə ki, bu məsələ onların yurisdiksiyasında deyil, şikayət yubadılmadan cinayətin törədildiyi ərazidəki Tərəfin səlahiyyətli şəxslərinə ünvanlanmalıdır. 27(2) Maddəsinin vəzifəsi sadəcə şikayəti müvafiq səlahiyyətli orqana ünvanlamaqdır; və o, cinayətin törədildiyi dövlətin qarşısında istintaq aparmaq və ya məhkəmə keçirməyə dair heç bir öhdəlik qoymur.

279. 3-cü bəndə əsasən, hər bir Tərəf məqsədi insan alverinə qarşı mübarizə aparmaq və insan haqlarını müdafiə etmək olan qeyri-hökumət təşkilatları və digər təşkilatlara insan alveri üzrə məhkəmə araşdırmalarında alver qurbanlarına yardım etmək və onları müdafiə etmək üçün hər cür imkan yaratmalıdır.

Maddə 28 – Alver qurbanlarının, şahidlərin və hüquq orqanları ilə əməkdaşlıq edən şəxslərin müdafiəsi

280. İnsan alverinə qarşı mübarizədə alver qurbanlarından əlavə, digər şəxslər də şahid, və ya tədqiqat mənbəyi ola bilərlər. Lakin xəbər vermək, şahidlik etmək, məlumat mübadiləsi etmək onlar üçün təhlükəli ola bilər.

281. 28-ci Maddəyə əsasən Tərəflər alver qurbanlarının, hüquq orqanları ilə əməkdaşlıq edən şəxslərin, şahidlərin və onların ailə üzvlərinin effektiv və müvafiq mühafizələrini təmin etmək üçün lazımı tədbirlər görməlidirlər. Ailə üzvlərinin müdafiə edilməsi yalnız bu ailələrin özlərinin insan alverinə cəlb edildikləri təqdirdə zəruri olur. Hüquq orqanları ilə əməkdaşlıq edənlərin müdafiəsində də vəziyyət eyni ilə belədir.

282. Şahidlərin və hüquq orqanları ilə əməkdaşlıq edənlərin müdafiə olunması məsələsindən Avropa Şurasının *Nazirlər Komitəsinin Şahidlərə hədə-qorxu gəlinməsi və onların müdafiə olunma hüquqlarına dair üzv dövlətlərə müraciətlə 10 sentyabr 1997-ci ildə qəbul edilmiş R(97)13 sayılı Təvsiyəsinə* ətraflı bəhs edilib. Bu Təvsiyədə ölkə qanunları üçün şahidlərə hədə-qorxu gəlinməsi məsələsinə dair təlimat xarakterli bir silsilə prinsiplər (istər cinayət prosedurları məcəlləsi olsun, istərsə məhkəmədən kənar müdafiə tədbirləri) müəyyənləşdirilib. Təvsiyə üzv dövlətlərə həm şahidlərin, həm də cinayət qanunu sisteminin maraqlarının effektiv müdafiəsinə kömək edə bilən tədbirlərin siyahısını verir və bununla da müdafiəyə məhkəmə proseslərində öz hüquqlarından müvafiq surətdə istifadə etməyə imkan yaradır. Bu tədbirlərin bəziləri haqqında 28(2) Maddəsində bəhs edilir.

283. Konvensiyanın müəllifləri başlıca olaraq R(97)13 sayılı Təvsiyəyə istinad edərək, “18-ci Maddəyə uyğun olaraq müəyyənləşdirilmiş cinayət halları barədə xəbər verən və ya istintaq və ya məhkəmə orqanları ilə hər hansı bir yolla əməkdaşlıq edənlər” ifadəsini o şəxslərə aid edirlər ki, onlar cinayətdə ittiham olunurlar və ya Konvensiyanın 18-ci Maddəsinə əsasən qanun pozuntusu hesab edilən bir əmələ görə təqsirkar biliniblər və qanun pozuntusunun araşdırılması və məhkəməyə çıxarılmasına kömək etmək məqsədilə iştirak etdikləri insan alveri halları haqqında məlumat verməklə criminal-hüquq orqanları ilə əməkdaşlıq etməyə razılaşırlar.

284. “Şahid” sözü Konvensiyanın 18-ci Maddəsində qanun pozuntusu kimi tanınan insan alveri üzrə cinayət araşdırmaları barədə məlumatı olan şəxslərə (buraya gizli polis xəbərçiləri və informatorlar daxildir) aid edilir.

285. Şahidlərin qorxudulması, istər birbaşa, istərsə də dolayı yolla, müxtəlif formada ola bilər, lakin demək olar ki, həmişə məqsəd ittiham edilənin bəraət qazana bilməsi üçün şahiddən yaxa qurtaqmaqdır.

286. 28(2) Maddəsində təklif edilən müdafiə tədbirləri nümunədir. 28(1) Maddəsində işlədilən “effektiv və müvafiq müdafiə” ifadəsi müdafiənin səviyyəsinin alver qurbanlarının, hüquq orqanları ilə əməkdaşlıq edənlərin, şahidlərin, informatorların və lazım gələrsə, bu şəxslərin ailə üzvlərinin qorxudulmasına uyğunlaşdırılmasının vacibliyinə aiddir. Tələb edilən tədbirlər bu insanların məruz qaldıqları təhlükənin miqyasından asılıdır. Məsələn, bəzi hallarda preventiv texniki qurğular quraşdırmaq, ehtiyat tədbirləri razılaşdırmaq, daxil olan və çıxan telefon zənglərinin qeydiyyatını aparmaq, gizli telefon nömrəsi, maşın üçün müdafiə olunmuş qeydiyyat nömrəsi və təcili zənglər üçün mobil telefonu vermək kifayət edir. Digər hallarda mühafizəçilərin olması, fəvqəladə hallarda isə daha ciddi tədbirlər, məsələn, şəxsiyyət vəsiqələrinin, iş yerinin və yaşayış yerinin dəyişdirilməsi tələb olunur. Bundan əlavə, alver qurbanı uşağırsa, 3-cü bənd uşağın mənafeyini hesaba almaqla, xüsusi müdafiə tədbirlərinin həyata keçirilməsinə təminat verir.

287. Müdafiə tədbirlərinin effektiv olması üçün insan alverçilərinin bu tədbirlərdən xəbər tuta bilməmələri çox vacib şərtidir. Buna görə də Tərəflər əmin olmalıdırlar ki, təhlükəsizlik tədbirləri haqqında məlumat buna icazəsi olmayan adamların əlinə keçməsin.

288. Təhlükəsizlik tədbirlərinin təmin edilməli olduğu müddəti müəyyənləşdirməyə gəlincə, Konvensiya araşdırmalar aparıldığı dövrü, məhkəmə dinləmələri dövrünü və bundan sonrakı dövrü nəzərdə tutur. Təhlükəsizlik tədbirlərinin tətbiq edilməsi müddəti insanları gözləyən təhlükədən asılıdır.

289. Təhlükəsizlik tədbirləri yalnız müdafiə edilən şəxsin (benefisiariy) razılığı ilə tətbiq edilə bilər. Baxmayaraq ki, prinsip etibarı ilə (hər bir şəxsə hörmət və nəzərdə tutulan tədbirlərin effektivliyi baxımından) insanlar özlərinin müdafiə olunmalarına razılıq verməlidirlər, bəzi hallarda (məsələn, həmin şəxslərin şok vəziyyətində olmaları kimi fəvqəladə hallarda) təhlükəsizlik tədbirləri müdafiə edilməli olan şəxsin razılığı olmadan da tətbiq edilməlidir.

290. Alver qurbanları, şahidlər, hüquq orqanları ilə əməkdaşlıq edənlər və bu şəxslərin ailə üzvləri hədə-qorxuya məruz qala bilən yeganə adamlar deyil. Tez-tez alver qurbanlarını müdafiə edən qeyri-hökumət təşkilatlarının və digər təşkilatların üzvləri də hədələnilirlər. Bu səbəbdən 4-cü bənd Tərəflərdən onların müvafiq şəkildə qorunmasını, xüsusilə də, lazım gəldikdə, çox ciddi hədə-qorxu olduğu hallarda, fiziki cəhətdən qorunmalarını təmin etməyi tələb edir.

291. İnsan alveri bir çox hallarda beynəlxalq xarakter daşdığına görə, və bəzi ölkələr çox kiçik olduqlarına görə, 28-ci Maddəni tətbiq etmək üçün 5-ci bənd Tərəfləri digər dövlətlərlə razılığa gəlməyə çağırır. Onlar 28-ci Maddənin təmin etdiyi müdafiənin daha da yaxşılaşdırılmasına imkan yaratmalıdırlar. Məsələn, təhlükəyə məruz qalan şəxsə yeni yaşayış yeri lazım ola bilər. Çox kiçik ölkələrdə və ya təhlükədə olan şəxsin onu hədələyənlər tərəfindən asanlıqla tapıla bilməsi təhlükəsi varsa, təhlükəsizliyə təminat verə bilən yeganə çıxış yolu bəzən həmin şəxsi digər bir ölkədə yerləşdirməkdir. Bundan əlavə, bəzi hallarda alver qurbanları qəbul edildikləri ölkədə məhkəmə proseslərinə qatılmağa razılıq verməyə tərəddüd edirlər, çünki onlar alverçilərin onların öz ölkələrində qalmış ailə üzvlərindən əvəz çıxacaqlarından qorxurlar. Alver qurbanlarının ailə üzvlərinin effektiv müdafiəsi alver qurbanının vətəni olan ölkə ilə onu qəbul edən ölkə arasında sıx əməkdaşlıq olmasını tələb edir. Bu əməkdaşlıq 28(5) Maddəsində qeyd edildiyi kimi, aidiyyəti olan ölkələr arasında iki- və ya çoxtərəfli razılaşma yolu ilə həyata keçirilməlidir. Bununla əlaqədar Avropa Şurasının *Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə Şahidlərə hədə-qorxu gəlinməsi və onların müdafiə olunma hüquqlarına dair R(97)13 sayılı Təvsiyəsinə* istinad edilə bilər.

Maddə 29 – İxtisaslaşmış səlahiyyətli şəxslər və əlaqələndirici orqanlar

292. 1-ci bəndə əsasən Tərəflər insanların və ya təşkilatların insan alveri əleyhinə fəaliyyət və alver qurbanlarının müdafiəsi sahəsində ixtisaslaşdırılması istiqamətində lazım olan tədbirlər görməlidirlər. Hər bir ölkədə insan alveri əleyhinə fəaliyyət aparan mütəxəssislər olmalıdır. Həm də mütəxəssislərin sayı kifayət qədər olmalıdır və bunun üçün onlar lazımi mənbələrə malik olmalıdırlar. İxtisaslaşmış işçilərin və əlaqələndirici orqanların tərkibi mümkün qədər həm kişilər, həm də qadınlardan ibarət olmalıdır. İxtisaslaşdırılma tələbi heç də o demək deyil ki, qanunvericiliyin bütün səviyyələrində ixtisaslaşdırılma aparılmalıdır. Bu o da demək deyil ki, hər bir istintaq xidmətində və ya polis məntəqəsində insan alveri sahəsində ixtisaslı qrup və ya mütəxəssis olmalıdır. Eyni zamanda, bu bənd tələb edir ki, insan alveri ilə üzləşmək və alver qurbanlarını müdafiə etmək lazım gəldiyi hallarda müəyyən tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün məsuliyyət daşıyan qruplar və müvafiq təlimat görmüş heyət olmalıdır.

293. İxtisaslaşma müxtəlif formalarda ola bilər. Dövlətlər seçə bilərlər: ya müəyyən sayda ixtisaslı polis əməkdaşı, hakim, müstəntiq və administrativ işçiləri olsun, ya da mövcud təşkilatların nəzdində insan alveri əleyhinə fəaliyyətin müxtəlif aspektləri üçün məsul olan mütəxəssislər qrupu. Bu qruplar çox bacarıqlı olmalı və insan alverinin qarşısını almaq və onu aşkara çıxarmaq üçün lazım olan informasiyanı sadəcə qəbul edib mərkəzləşdirə bilmələri üçün hüquqi və maddi mənbələrə malik olmalıdırlar. Bundan əlavə, beynəlxalq əməkdaşlıq şəraitində fəaliyyət göstərən digər dövlət təşkilatlarının rolundan asılı olmayaraq, belə mütəxəssis təşkilatları da insan alveri əleyhinə fəaliyyət göstərən xarici qruplarla partnyorluq edə bilərlər.

294. Effektiv işləyə bilmələri üçün belə şəxslər və qruplar kifayət qədər müstəqil olmalıdırlar. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, insan alveri əleyhinə fəaliyyət sahəsində ixtisaslaşmış işçilər tamamilə müstəqil ola bilməzlər: polis, dövlətin səlahiyyətli işçiləri və istintaq orqanları mümkün qədər inteqrasiya etməli və öz fəaliyyətlərini əlaqələndirməlidirlər. Xüsusi xidmət orqanlarının müstəqilliyi o qədər olmalıdır ki, bu müstəqillik onların öz vəzifələrini qənaətbəxş səviyyədə yerinə yetirmələrinə kifayət etsin.

295. Çox zaman insan alveri mütəşəkkil cinayətkar şəbəkələr tərəfindən törədilən transmilli cinayət əməlidir və bu şəbəkələr tipik olaraq çox çevikdirlər və genişlənmək yolu ilə dəyişikliklərə (məsələn, ölkə qanunlarının dəyişilməsinə) tez uyğunlaşa bilirlər. Məsələn, insan alverçiləri istismar etdikləri qadınlar üçün rotasiya sistemi yaradıblar. Onlar nəzarət altına düşməmək üçün qadınların yerlərini dəyişirlər. Effektivliyə nail olmaq üçün belə təşkilatların əleyhinə fəaliyyətlər əlaqələndirilməlidir. 29(2) Maddəsi insan alveri əleyhinə mübarizə üçün məsul olan dövlət təşkilatlarının siyasət və fəaliyyətlərinin əlaqələndirilməsinin zəruri olduğunu vurğulayır. Belə əlaqələndirmə xüsusi olaraq təşkil edilmiş koordinasiya orqanları tərəfindən həyata keçirilə bilər.

296. İnsan alveri əleyhinə effektiv mübarizə aparmaq və alver qurbanlarını müdafiə etmək üçün səlahiyyətli orqanların müvafiq təlim keçmələri çox önəmlidir. 3-cü Maddə müəyyən edir ki, bu təlimə alverin qarşısının alınması, alverçilərin mühakimə edilməsi və alver qurbanlarının müdafiəsi metodları daxil olmalıdır. Agentlikləri alver qurbanlarının düşdüyü ağır vəziyyətdən xəbərdar etmək üçün bu təlim insan haqları məsələsini də əhatə etməlidir. Təlim alver qurbanlarının ehtiyaclarına, onların qəbul edilməsinə və cinayət məhkəməsi sistemində onlarla düzgün davranılması məsələlərinə xüsusi yer verməlidir.

297. Təlim kurslarına insan alverinin qarşısının alınması və onun əleyhinə fəaliyyətlə məşğul olan aidiyyətli rəsmi şəxslər cəlb edilməlidir. "Aidiyyətli rəsmi şəxslər" anlayışına alver qurbanları ilə təmasda olan şəxslər və xüsusi xidmətlər daxildir, məsələn, qanunların həyata keçirilməsinə nəzarət edən rəsmi şəxslər, mühacirət xidməti və sosial xidmətlər, səfirlik və konsulluqların işçiləri, sərhəd yoxlama məntəqələrinin işçiləri və beynəlxalq sülhməramlı missiyaların əskərləri və polisi. Konvensiya alver qurbanları ilə iş aparılması üçün daha çox yarayan insanları bu işə cəlb etmək istəyir, çünki bu xidmətlərə aidiyyəti olan heyət insan alveri hallarının müəyyənləşdirilməsi, insan alveri əleyhinə mübarizəyə dair informasiyanın toplanması və yayılması sahəsində təlim almalı, alver qurbanlarının müəyyənləşdirilməsi və onlara yardım göstərilməsində gördükləri işin nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğunu başa düşməlidirlər.

298. 4-cü Maddə müəyyən edir ki, Tərəflər dövlət təsisatlarının insan alveri əleyhinə fəaliyyətlərinin və ölkə qanunvericiliyinin tələblərinin həyata tətbiq edilməsinin monitorinqinin keçirilməsi üçün məruzəçilərin və digər mexanizmlərin təyin edilməsi məsələsinə baxmalıdır. Milli məruzəçilər institutu Hollandiyada təsis edilmişdir. Bu öz işçi heyəti olan müstəqil bir təsisatdır, onun vəzifəsi insan alveri əleyhinə fəaliyyətlərin monitorinqini keçirməkdir. Onun təhqiqat aparmaq və əlaqədar təsisatlara tövsiyə etmək səlahiyyəti var. O həm də Parlamente öz təhqiqatlarının nəticələri və tövsiyələrinə dair illik hesabat verir

Maddə 30 – Məhkəmə prosedurları

299. İnsan alveri məsələləri üzrə məhkəmə işləri, digər ciddi cinayət işlərində olduğu kimi, alver qurbanları üçün çox pis nəticələrə bilər: alverçilər əleyhinə şahidlik edən və ya özünə dəyən ziyanın ödənilməsinə tələb edən alver qurbanı cinayətkar elementlər tərəfindən təzyiqlərə və hədələrə məruz qala bilər. Məhkəmə işlərinin kütləvi informasiya vasitələrində işıqlandırılması alver qurbanlarının şəxsi həyatına müdaxilə etməklə işi daha da korlaya bilər, və bu da onların ictimai reinteqrasiyasını çətinləşdirər.

300. Bu səbəbdən də Maddə 30 Tərəflərdən öz məhkəmə prosedurlarını alver qurbanlarının şəxsi həyatlarının müdafiəsinə və onların təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə uyğunlaşdırmağı tələb edir. Bunun üçün görülməli tədbirlər 28-ci Maddədə yer alan tədbirlərdən fərqlidir. 28-ci

Maddədə müəyyənləşdirilmiş tədbirlər qeyri-hüquqi müdafiəni nəzərdə tutulur, lakin 30-cu Maddə təbiiq ediləcək prosedur tədbirlərlə əlaqədardır.

301. Cinayət məhkəmələrində elə dəyərlər var ki, (bir tərəfdən müdafiənin hüquqları, digər tərəfdən də alver qurbanının və şahidin məxfiliyi və təhlükəsizliyi) bunlar bəzən bir nöqtədə birləşir, bəzən isə toqquşur. Bundan əlavə, müxtəlif ölkələrdə bu proseslər fərqlənir: alver qurbanlarının və şahidlərin bir sistemdə işlənən müdafiə metodları başqa bir dövlətin əsas prinsipləri ilə uyğun gəlməyə bilər.

302. Müəlliflərin fikrinə görə, Konvensiyanın yeganə yolu məhkəmə iclaslarında müəyyən məqsədlər üçün (alver qurbanının şəxsi həyatının məxfiliyinin və, lazım gələndə, şəxsiyyətinin qorunması, alver qurbanının təhlükəsizliyinin təminatı və onların hər hansı bir hədə-qorxudan müdafiəsi) məcburi olan şərtlər qəbul etməkdir; lakin bu şərtlərə görə məqsədə necə nail olunması Tərəflərin öz öhdələrinə buraxılır.

303. “Öz daxili qanunlarının müəyyənləşdirdiyi şərtlərə uyğun olaraq” sözləri xüsusi olaraq nəzərə çatdırır ki, Tərəflər Konvensiyanın məqsədlərinə (alver qurbanının şəxsi həyatının məxfiliyinin və, lazım gələndə, şəxsiyyətinin qorunması, alver qurbanının təhlükəsizliyinin təminatı və onların hər hansı bir hədə-qorxudan müdafiəsi) nail olmaq üçün hər hansı bir vasitəni seçməkdə sərbəstdirlər. Alver qurbanları uşaqlar olduğu hallarda Konvensiya qeyd edir ki, Tərəflər onların ehtiyaclarına daha diqqətlə yanaşmalı, onların xüsusi müdafiə tədbirlərinə hüquqlarını təmin etməlidirlər, çünki uşaqların vəziyyəti adətən daha çıxılmaz olur və onlar daha çox hədə-qorxuya məruz qala bilərlər.

304. Bəzi ölkələrin qanunları uşaqların dinləmələrinin audio-yazılış və video-çəkilişlərinin aparılmasına və bu dinləmələrin müəyyən vasitələrlə mühafizə edilməsinə icazə verir. Bu vasitələr bunlardır: dinləmələrdə iştirak edən və onları gören adamların sayını məhdudlaşdırmaq, uşağa istədiyi vaxt istirahət vermək və tələb olunarsa, çəkilişin və yazının tam surətini çıxarmaq. Belə çəkilişlər və yazılar sonradan uşağın iştirakı olmadan da məhkəmə iclaslarında istifadə edilə bilər.

305. Bəzi hüquq sistemlərinə görə uşaqlar video-konfransın vasitəsilə məhkəmədə iştirak edə bilərlər. Uşaq mütəxəssisin və texniki işçilərin iştirakı ilə ayrıca bir otaqda dinlənilir. Uşaqların müttəhimlərlə bir otaqda olmalarından və ya birgə video-konfransda iştirak etmələrindən ala biləcəkləri psixoloji təsiri azaltmaq məqsədilə onların hər ikisinin bir-birini görə bilmələri elə məhdudlaşdırıla bilər ki, uşaq müttəhimi görməsin və /və ya əksinə. Məsələn, əgər uşaq məhkəmə zalına gəlməlidirsə, müttəhim pərdə arxasından ifadə verə bilər.

306. 30-cu Maddə bəyan edir ki, görülən tədbirlər ECHR-ın (İnsan Hüquqlarına dair Avropa Konvensiyası) 6-cı Maddəsinə uyğun gəlməlidir: diqqət yetirilməlidir ki, müdafiənin hüquqları ilə alver qurbanının və şahidlərin maraqları arasında tarazlıq saxlansın. *Doorsen Nederland hökumətinə qarşı* 26 mart 1996-cı il tarixli məhkəmə iclasında (Məhkəmələr və məhkəmə qərarlarına dair Hesabatlar, 1996-II, 70-ci bənd) Məhkəmə belə hesab etdi:

“Doğrudur, 6-cı Maddə dəqiq olaraq tələb etmir ki, ifadə vermək üçün çağırılmış şahidlərin və xüsusilə də alver qurbanlarının maraqları nəzərə alınsın. Lakin onların həyatı, şəxsin azadlığı və təhlükəsizliyi, eləcə də Konvensiyanın 8-ci Maddəsi çərçivəsində yer alan maraqlar təhlükə qarşısında ola bilər. Şahidlərin və qurbanların bu maraqları prinsip etibarını ilə Konvensiyanın digər başlıca bir şərti ilə müdafiə olunur. Bu şərtə əsasən, Saziş bağlamış Dövlətlər öz məhkəmə proseslərini elə təşkil etməlidirlər ki, bu maraqlar ədalətsizlik ucundan təhlükəyə məruz qalmasınlar. Həmin bu əsaslarla, ədalətli məhkəmə prinsipləri də tələb edir ki, müvafiq məhkəmə işlərində müdafiənin maraqları və ifadə vermək üçün dəvət olunmuş şahidlərin və zərərçəkənlərin maraqları tarazlaşdırılsın”.

307. Şahidlərin müdafiəsi məsələsindən Avropa Şurasının *Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə Şahidlərə hədə-qorxu gəlinməsi və müdafiənin hüquqlarına dair R(97)13 sayılı Təvsiyəsində* bəhs edilib. İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedent hüququ da

qurbanların şəxsi həyatlarının müdafiəsi və onların təhlükəsizliklərinin təmin edilməsi zaman işlədilən müxtəlif metodlar üçün təlimat kimi istifadə edilə bilər. 30-cu Maddənin məqsədlərinə nail olmaq üçün ECHR-a və Məhkəmənin presedent hüququna müvafiq olaraq aşağıdakı vasitələrdən istifadə etmək olar:

- *Qapalı dinləmələr*

308. Məhkəmənin presedent hüququnda deyilir ki, açıq müzakirələr 6(1) Maddəsinin əsas prinsipidir (bax: *Aksen Almaniya Federativ Respublikasına qarşı*, 8 dekabr 1983, Seriya A, No.72, maddə 25). Lakin ECHR bunu mütləq prinsip hesab etmir: 6(1) Maddəsinin özündə deyilir, “əgər uşaqların maraqları və ya tərəflərin şəxsi həyatlarının müdafiəsi bunu tələb edirsə, və ya məhkəmənin fikrinə görə, çox vacib hallarda, müəyyən şəraitdə aşkarlıq ədalətə xələf gətirə bilərsə... əxlaq normaları baxımından mətbuat və ictimaiyyət bütün məhkəmə iclasından və ya onun bir hissəsindən çıxarıla bilər”.

- *Audio-vizual texnologiya*

309. İfadə almaq və dindirilmələr aparmaq üçün audio və video texnologiyadan istifadə edilməsi dindirilmənin və üzübüz kontaktların təkrarlanmasını mümkün qədər azaldar və bununla da məhkəmə posedurlarının az ağırlı olmasına kömək edə bilər. Son illər bir sıra dövlətlər ifadələrin alınması və zərərçəkənlərin dindirilməsinə dair prosedur qaydalarında müvafiq dəyişikliklər etməklə məhkəmə iclaslarında texnologiyadan istifadə etməyə başlayıblar. Bu xüsusilə alver qurbanlarının seksual zəmində təhqir edilməsi hallarına aiddir. Bununla belə, Avropa Şurasına üzv olan dövlətlərin hamısında bu addım hələ atılmayıb, odur ki, bəzi ölkələrdə məhkəmə sistemləri bu metodların etibarlı olmasını tanısa da, alver qurbanları hələ belə bir müdafiə metodundan yararlanı bilmirlər.

310. Ağırlı və təkrar ifadə verilməsinin qarşısını almaq üçün audio və video texnologiyadan istifadə edilməsinin mümkün olmasına əlavə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, zərərçəkənlər məhkəmə zalında müttəhimlə üzübüz gəlməklə mənəvi təzyiqa də məruz qala bilərlər. Onları müvafiq surətdə müdafiə edə bilmək üçün bəzən onların müttəhimlə eyni zamanda eyni bir otaqda olmasının qarşısını almaq və onlara başqa otaqda ifadə verməyə icazə vermək məsləhətdir. İstər müttəhim, istərsə zərərçəkən iclas zalından çıxarıldığı halda video rabitə və ya video texnologiyadan vasitəsilə Tərəflər məhkəmənin gedişini izləmək imkanı əldə edirlər. Belə tədbirlər onları ifadə verərkən hər hansı bir arzu edilməz stressdən və ya narahatlıqdan xilas edə bilər; odur ki, məhkəmə elə təşkil edilməlidir ki, həqiqəti müəyyənləşdirməyə mane olan və ya alver qurbanlarını və şahidləri ifadə verməkdən çəkirdən hər hansı bir xoşagəlməz təsirin qarşısı alınsın.

311. Bu metodlar Avropa Şurasının *Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə Şahidlərə hədə-qorxu gəlinməsi və müdafiənin hüquqlarına dair R(97)13 sayılı Təvsiyəsinin* 6-cı bəndi, Avropa İttifaqının *Transmilli mütəşəkkil Cinayətkarlıq əleyhinə 23 noyabr 1995-ci il tarixli Avropa Şurasının Çərçivə Qətnaməsinin A.8 Maddəsi və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Transmilli Mütəşəkkil Cinayətkarlığa qarşı Konvensiyasının* 24-cü Maddəsində öz əksini tapmışdır.

- *İfadələrin qeydə alınması*

312. İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedent hüququna əsasən dəlillərin qəbul edilə bilməsi məsələsi ölkə qanunları ilə tənzimlənir (bax: *Şenk İsveçrəyə qarşı* məhkəmə işi, 12 iyul 1988, A Seriyası, No.140 və *Doorson Hollandiyaya qarşı*, 26 mart 1996, Hesabat məruzələri 1996-II, və başqaları) və bir qayda olaraq, bu dəlilləri ölkə məhkəmələri dəyərləndirməlidirlər (bax: *Barbera, Messegue və Jabardo İspaniya hökumətinə qarşı* məhkəmə işi, 6 dekabr 1988, A Seriyası, No.146). ECHR-a əsasən Məhkəmənin vəzifəsi şahidlərin ifadələrinin dəlil qismində qəbul edilməsi barədə qərar vermək deyil, o, daha çox məhkəmə işinin özünün bütövlükdə, eləcə də ifadələrin alınmasının ədalətli olmasını müəyyənləşdirməlidir (bax: digərləri ilə birlikdə yuxarıda adı çəkilən *Doorson məhkəmə işi*).

313. Məhkəmə hesab edir ki, polis dindirməsi və istintaq mərhələsində əldə edilən ifadələrin dəlil qismində istifadə edilməsi özü-özlüyündə 6-cı Maddənin müdafiənin hüquqlarına hörmət edilməsini təmin edən 3(d) və 1-ci bəndləri ilə ziddiyyət təşkil etmir. Bir qayda olaraq, bu hüquqlar ona təminat verir ki, müttəhimin ifadə verərkən və sonradan, məhkəmə iclası zamanı onun əleyhinə şahidlik edən şəxsi ittiham eləməyə və ona sual verməyə müvafiq imkanları olsun. Əgər müttəhimin öz hüquqlarından lazım olduğu kimi istifadə etməsinin yolverilməz şəkildə məhdudlaşdırılması üzündən məhkəmə iclasından əvvəl əldə edilmiş şahidlik ifadələri onu ittiham etmək üçün yeganə əsas olubsa, qarşıdurmanın olmaması müttəhimə ədalətlə mühakimə olunmaqdan məhrum edə bilər (Məsələn, *Saidi Fransa hökumətinə qarşı* məhkəmə işi, 20 sentyabr 1993, A Seriyası, No.261-C, 44-cü bənd). Bundan əlavə, 6-cı Maddə müttəhimə şahid çağırmaq hüququ vermir. Şahidin çağırılmasının vacib və ya məsləhət olub-olmaması haqqında qərar vermək məhkəmənin öhdəsinə buraxılır (*Brikmont Belçika hökumətinə qarşı* məhkəmə işi, 7 iyul 1989, A Seriyası, No.158).

314. Seksual təcavüzə dair cinayət işlərində Məhkəmə zərərçəkənin müdafiəsini təşkil etmək üçün xüsusi tədbirlərin həyata keçirilməsinə icazə verir, bir şərtlə ki, bu tədbirlər müdafiənin öz hüquqlarından istifadə etməsinə mane olmasın. Bunu təmin etmək üçün hüquq orqanları müdafiənin üzvləşdiyi maneələrə görə kompensasiya tələb edə bilərlər (*Dorson Niderlandiya hökumətinə qarşı*, yenə orada, və *P.S. Almaniya hökumətinə qarşı*, 20 dekabr 2001).

315. *S.N. İsveçə qarşı* məhkəmə işində (2 iyul 2002, Hesabat 2002-V) Məhkəmə hesab etmişdi ki, məhkəmə prosesində və məhkəməyə müraciət mərhələsində şahidləri dindirmək imkanı olmamasına əsaslanmaqla iddiaçının 6(3) Maddəsinə uyğun olaraq hüquqlarının pozulduğunu söyləmək olmaz. "Seksual təcavüzlə əlaqədar cinayət məhkəməsinin xüsusi cəhətləri nəzərə alınarsa ... hesab etmək olmaz ki, bütün hallarda sualların çarpaz dindirilmə yolu ilə və ya başqa bir yolla birbaşa müttəhim və ya onun vəkili tərəfindən verilməsi tələb olunur".

316. Məhkəmə əlavə etmişdi: "Məhkəmə qeyd edir ki, ilk polis müsahibəsinin video-yazısı məhkəmə araşdırmaları və appelyasiya dinləmələrində göstərilmiş və ikinci müsahibənin yazısı Dairə Məhkəməsində oxunmuş və həmin müsahibənin audio-yazısı Appelyasiya Məhkəməsində dinlənmişdir. İşin şəraitindən asılı olaraq, hesab edilir ki, bu tədbirlər iddiaçıya M-in ifadələrini və onun həqiqətə uyğun olmasını məhkəmənin gedişində şübhə altına almaq imkanı vermək üçün kifayətdir".

317. Buna baxmayaraq, Məhkəmə bu qərarla bir daha qeyd edir ki, əgər şahid ifadələrinin alındığı şəraitdə müdafiənin hüquqlarının təhlükəsizliyi ECHR-ın tələb etdiyi dərəcədə təmin olunmayıbsa, bu ifadələrə çox böyük diqqətlə yanaşılmalıdır.

- *Anonim şəhadət*

318. Anonim şəhadət çox həssas məsələdir, çünki hədələrə məruz qalmış şəxslərin müdafiəsi müdafiə edilən şəxsin hüquqlarının müdafiəsi ilə yan-yanıya həyata keçirilməlidir. Məsələn, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı *İnsan Haqları və İnsan alverinə dair Tövsiyə edilmiş Prinsiplərinin* 6 sayılı direktivində təsdiq edir ki, "Alver qurbanı olan insanların şəxsiyyəti açılmamalı, onların şəxsi həyatına mümkün qədər hörmətlə yanaşılmalıdır və eyni zamanda, hər bir ittiham olunmuş şəxsin ədalətli mühakimə edilmə hüququna malik olması nəzərə alınmalıdır".

319. İlkin istintaq mərhələsinə gəlincə, İnsan Haqlarına dair Avropa Komissiyası bəyan edir: "Öz vəzifələrini yerinə yetirərkən polis zabıtları, insanların anonimliyini saxlamağa qanuni maraqlarını nəzərə almaqla, onlardan ifadələri gizli şəkildə ala bilərlər; əgər bu anonimliyə icazə verilməsəydi, və əgər bu adamlardan məhkəməyə gəlmək tələb olunsaydı, cəzalanmağa layiq olan cinayətlər haqqında məlumatın çoxu istintaq orqanlarına çatdırılmazdı". (8718/78 sayılı Bəyanat, 4 may 1979-cu il tarixli qərar, D.R.16, səh.200). İnsan Haqları üzrə Avropa Məhkəməsi də dəfələrlə qeyd etmişdir ki, İnsan haqları üzrə Avropa Komissiyası ilkin istintaq mərhələsində anonim informasiya mənbələrinə müraciət etməyin əleyhinə deyil, lakin sonradan

ittihamı əsaslandırmaq üçün anonim ifadələrdən kifayət edəcək bir mənbə kimi istifadə edilməsi fərqli bir məsələdir və bu, Konvensiya ilə əlaqədar problemlər yarada bilər (bax: *Kostovski Niderland hökumətinə qarşı* 20 noyabr 1989-cu il tarixli məhkəmə işi, A Seriyası, No.166, 44-cü bənd və *Doorson Niderland hökumətinə qarşı*, 26 mart 1996-cı il tarixli məhkəmə işi. Hesabat məruzələri 1996-II, 69-cu bənd). Odur ki, ilkin istintaq mərhələsində şəhadət verməyin anonimliyinə o şərtlə icazə verilir ki, bu yolla əldə edilmiş məlumat özü dəlil qismində istifadə edilməsin, yalnız dəlillərin tapılmasına imkan yaratsın.

320. Məhkəmə mərhələsinə gəlincə, dəlillərin qəbul edilə bilməsi prinsipi burada da tətbiq edilir. Əks tərəfin arqumentlərinin də nəzərə alınması tələb edildiyinə görə dinləmələr zamanı dəlillər normal olaraq müttəhimin iştirakı ilə ortaya çıxarılmalıdır; bu prinsipdən istisnalar olsa da onlar müttəhimin hüquqlarını poza bilməzlər. Başlıca qayda olaraq, 6-cı Maddənin 3(d) və 1-ci bəndləri tələb edir ki, müttəhimə istər ifadə verərkən, istərsə də sonrakı mərhələdə onun əleyhinə şahidlik edən şəxsi ittiham etməyə və ya ona sual verməyə adekvat və lazımı imkan yaradılsın (bax: *Ludi İsveçrəyə qarşı*, 15 iyun 1992-ci il tarixli məhkəmə, A Seriyası, No.238, 47-ci bənd). Məhkəmə hesab edir ki, ittihamı əsaslandırmaq üçün anonim məlumatlardan istifadə edilməsi heç də həmişə İnsan Haqlarına dair Avropa Konvensiyasına zidd deyil (bax: *Doorson Niderland hökumətinə qarşı*, 26 mart, 1996-cı il tarixli məhkəmə işi, Hesabatlar 1996-II, 69-cu bənd və *Van Meşelen və başqaları Niderland hökumətinə qarşı*, 23 aprel 1997-ci il tarixli məhkəmə işi, Hesabatlar 1997-III, 52-ci bənd).

321. Anonim şəhadətin istifadə edilməsinə icazə vermək üçün işin şəraiti onun doğruluğunu (vacibliyini) sübut etməlidir (*Kok Niderland hökumətinə qarşı*, 4 iyul 2000, Hesabatlar 2000-VI, səh.655). *Doorson Niderland hökumətinə qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə elan etdi ki, "... ədalətli məhkəmənin prinsipləri tələb edir ki, müvafiq məhkəmə işlərində müdafiə olunanın maraqları ifadə verməyə dəvət edilmiş zərərçəkənin və şahidlərin maraqları ilə tarazlaşdırılmalıdır". Həyatın, azadlığın və təhlükəsizliyin hədə-qorxuya məruz qalması anonimliyə bəraət qazandırır. Hər hansı bir xüsusi halda şəhadət verməyin anonim olması səbəblərinin ciddi və əsaslı olub-olmamasını müəyyənləşdirmək ölkə məhkəmələrinin işidir (bax: *Visser Niderland hökumətinə qarşı*, 14 fevral 2002., 47-ci bənd). Buna baxmayaraq *Doorson* məhkəmə işində (71-ci bənd) məhkəmə, müttəhim tərəfindən elə bir xüsusi hədə-qorxu olmasa da, anonim şəhadətin istifadə edilməsinə icazə vermişdi. Burada deyilirdi: "... şahidlərin anonimliyini təsdiq etmək qərarı özü-özlüyündə əsassız hesab edilə bilməz. Ölkə məhkəmələri tərəfindən müəyyən edilmiş və iddiaçının şübhə altına almadığı bir faktı nəzərə almaq lazımdır ki, narkotik maddələr alverçiləri tez-tez onların əleyhinə şahidlik edən şəxslərə qarşı hədə-qorxuya və zorakılığa əl atırlar".

322. Eləcə də, müdafiənin hüquqlarını müdafiə etmək üçün, hüquq orqanları tərəfindən həyata keçirilən prosedurlarda anonim şəhadət verilməsi nəticəsində müdafiənin rastlaşdığı maneələr də müvafiq surətdə qarşılıqlı tarazlaşdırılmalıdırlar. Məhkəmədə qeyd edildiyi kimi, "Əgər müdafiə sorğu aparmaq istədiyi adamın kimliyindən xəbərsizdirsə, o, həmin şəxsin qərəzli, düşmən və ya etibarsız olduğunu göstərməyə imkan verən şərtlərdən məhrum edilə bilər. Müttəhimin əleyhinə fikirləri zorla təlqin etməyə yönəlmiş şahidlik və digər bəyanatlar qəsdən həqiqətə uyğun olmayan və ya sadəcə səhv ola bilər və müdafiənin şahidlik edən şəxsin etibarlılığını və deyilənlərin həqiqətə uyğun olub-olmamasını yoxlamağa imkan verən məlumatı yoxdursa, bu məsələyə aydınlıq gətirmək onun üçün çox çətin olar" (*Kostovski Niderland hökumətinə qarşı*, 20 noyabr 1989, A Seriyası, No.166, 42 və 43-cü bəndlər). 43149/98 sayılı Bəyanatın qəbul edilə bilməsinə dair qərarda (*Kok Niderland hökumətinə qarşı*, 4 iyul 2000, Hesabatlar 2000-VI, səh.657) Məhkəmə qeyd etdi ki, anonim dinləmələrin təşkili zamanı müdafiə üçün ortaya çıxan çətinliklərin müvafiq şəkildə qarşılıqlı tarazlaşdırılması təmin edilib-edilməməsinə müəyyənləşdirməkdən ötrü anonim şahidliyin iddiaçının ittihamı üçün nə dərəcədə vacib olduğu nəzərə alınmalıydı. Əgər şahidlik ittiham üçün əsaslı əhəmiyyətə malik deyildirsə, deməli müdafiə üçün nisbətən az maneə törədilib.

323. *Doorson Niderland hökumətinə qarşı* məhkəmə işində Məhkəmə elan etdi ki, istintaq aparan hakim tərəfindən şəxsiyyəti hakimə məlum olan şahidin anonim şəkildə müttəhimin vəkiliyin iştirakı ilə (müttəhimin öz iştirakı olmasa da) dindirilməsi müdafiənin hüquqlarına tam

uyğun olub, çünki vəkilin müttəhimin maraqlarına uyğun hesab etdiyi hər hansı bir sualı (şahidin şəxsiyyətini aşkara çıxara bilən suallardan başqa) verməyə imkanı olub (26 mart 1996, Hesabatlar 1996-II, maddə 73). Lakin eyni cür dindirilmə, müttəhimin vəkilinin dindirilmə otağında olmaması və müsahibə zamanı yalnız şahidin səsinin eşidilməsi üzündən qənaətbəxş hesab edilməmişdi, çünki bu halda müdafiə şahidin özünü necə aparmasını görmək imkanından məhrum olmuşdu. Məhkəmə qeyd etmişdi: "Məhkəməyə qənaətbəxş şəkildə izah edilmədi ki, nə üçün dindirilmənin müttəhimin iştirakı olmadan aparılması kimi fəvqəladə ölçülərin tətbiq edilməsi zəruri olub və nə üçün bundan daha yüngül vasitələrdən istifadə edilməsi məsələsinə baxılmayıb (*Van Meşelen və başqaları Niderland hökumətinə qarşı*, 23 aprel 1997, Hesabatlar 1997-III, maddə 60). Bununla əlaqədar, Məhkəmə qrim eləmək, görkəmi dəyişdirmək və göz-gözə kontaktları istisna etməyin mümkün olması hallarına müraciət etmişdi. Buna baxmayaraq, Məhkəmə Niderland hökumətinə qarşı anonim şahidin dinlənilməsinin eyni ilə Van Meşelen işində olduğu kimi aparıldığı işlərə dair müraciətlərin qəbul edilməz olduğunu elan edib. İndi daha demək olmaz ki, 6-cı Maddə, Məhkəmədə şərh edildiyi kimi, anonim ifadələrin ittiham üçün əsas hesab edilə bilməsindən asılı olmayaraq, müdafiəyə anonim şahidin ona verilən suallara reaksiyasını üzbəüz müşahidə etmək imkanı verilməsini hökmən tələb edir (*Kok Niderland hökumətinə qarşı*, 4 iyul 2000-ci il tarixli Qərar, Hesabatlar 2000-VI).

324. Daha bir tələb odur ki, həm ilk araşdırmalar həm də appelyasiya məhkəmələrinin əlində anonim ifadələrin etibarlı olması haqqında fikir söyləmək üçün kifayət qədər informasiya olmalıdır. Belə informasiya şahidin nə dərəcədə etibarlı olmasını və onun nə üçün anonim qalmaq istəməsini izah edə bilməlidir (bax: *Van Meşelen və başqaları*, 26 mart 1996, Hesabatlar 1996-II, maddə 73).

325. Və nəhayət, qarşılıqlı tarazlaşdırılma prosedurlarının müdafiənin məruz qaldığı maneələri kifayət qədər əvəz etdiyi qəbul edilsə də, ittiham təkə və ya müəyyən dərəcəyə qədər anonim ifadələrin əsasında qurula bilməz (bax: *Doorson Niderland hökumətinə qarşı*, 26 mart 1996, Hesabatlar 1996-II, maddə 76).

326. Odur ki, Məhkəmənin presedent hüququna əsasən, Məhkəmənin işi ifadələrin dəlil qismində qəbul edilməsinin düzgün həyata keçirilməsinə dair göstəriş vermək deyil, bütövlükdə istintaqın, o cümlədən, ifadələrin alınması yollarının ədalətli olub-olmamasını müəyyənləşdirməkdir. Bundan əlavə, dəlillər, bir qayda olaraq, müttəhimin qarşısında açıq dinləmələr zamanı üzbəüz müzakirələrdə təqdim edilməli olduğu hallarda, bəzi istisnalar da mövcuddur, lakin bu vaxt müdafiənin qarşılaşdığı maneələri tarazlaşdırmaq məqsədilə bir sıra tədbirlər görülməlidir.

Maddə 31 – Yurisdiksiya

327. Bu Maddə Tərəflərin Konvensiyanın aidiyyatında olan qanun pozuntuları üzərində öz yurisdiksiyalarını təsbit etmələrinə dair bir sıra şərtləri müəyyənləşdirir.

328. 1(a) bəndi ərazi prinsipinə əsaslanır. Hər bir Tərəf Konvensiyada qanun pozuntusu kimi tanınan və həmin Tərəfin ərazisində törədilmiş əməllərə görə cəza tətbiq etməlidir. Məsələn, hər hansı bir Tərəfin ərazisində bir şəxs 4(a) Maddəsində göstərilən yollardan biri vasitəsilə və hər hansı bir istismar məqsədilə işə cəlb edilibsə, 18-ci Maddəyə əsasən insan alverinə görə məhkəməyə cəlb etmək həmin Tərəfin yurisdiksiyasındadır. Əgər insanlar Tərəflərin ərazisindən keçirilsə və ya həmin ərazidə daşınırsa, eyni şərt həmin Tərəflərə də tətbiq edilir.

329. 1(b) və (c) bəndləri ərazi prinsipinin bir variantına əsaslanırlar. Bu yarım-bəndlər hər bir Tərəfdən onun bayrağı altında üzən gəmilərdə və onun qanunları ilə qeydə alınmış təyyarələrdə törədilmiş qanun pozuntularını öz yurisdiksiyasına almağı tələb edir. Bu öhdəlik artıq bir çox ölkənin qanunvericiliyində qüvvədədir və gəmilər və hava nəqliyyatı çox vaxt keçdikləri ölkə ərazisinin hüdudlarında hesab edilir. Belə yurisdiksiya o halda çox əhəmiyyətli olur ki, cinayət törədilən zaman gəmi və ya hava nəqliyyatı hər hansı bir ölkənin ərazisində yerləşmir və bunun da nəticəsində 1(a) bəndi heç bir səlahiyyət tətbiq etməyə əsas vermir. Gəmidə və ya hava nəqliyyatında hər hansı bir Tərəfin bayrağı və qeydiyyatı keçirilən ərazidən kənarında cinayət

törədildiyi halda ola bilər ki, bu şərt olmadan heç bir ölkə öz yurisdiksiyasını tətbiq edə bilməsin. Bundan əlavə, əgər cinayət sadəcə ölkə sularından keçən gəmidə və ya ölkənin hava məkanından uçan təyyarədə törədilibsə, həmin ölkənin öz yurisdiksiyasını tətbiq etməsi üçün çox ciddi praktik maneələr yarana bilər və elə ona görə də qeydiyyat keçirən dövlətin də səlahiyyəti (yurisdiksiyası) olmalıdır.

330. 1(d) bəndi milli prinsipə əsaslanır. Millət nəzəriyyəsinə vətəndaş qanunu ənənələri olan ölkələrdə tez-tez müraciət edilir. Bu bəndə görə, ölkə vətəndaşları öz ərazilərindən kənar da ölkə qanunlarına tabe olmalıdırlar. (d) yarım-bəndinə əsasən, əgər hər hansı bir Tərəfin vətəndaşlarından biri xarici bir ölkədə cinayət törədibsə, bu Tərəf həmin əməl barədə məhkəmə işi açmağa bilər (əgər bu əməl törədildiyi ərazinin qanunlarına görə də cinayət əməli hesab edilirsə və ya cinayət əməli hər hansı bir ölkənin yurisdiksiyasından kənar ərazidə baş veribsə). 1(d) bəndi adətən yaşayış yeri həmin Tərəfin ərazisi olan vətənsiz şəxslərə də tətbiq edilir.

331. 1(e) bəndi passiv şəxsiyyət prinsipinə əsaslanır. Bu prinsip alver qurbanının vətəndaşlığı ilə bağlıdır və o, alver qurbanını vətəndaşlıq maraqlarını Dövlətin maraqları ilə eyniləşdirir. Buradan da, əgər hər hansı bir vətəndaş xarici ölkədə qanun pozuntusuna məruz qalıbsa, aidiyyətli Tərəf müvafiq məhkəmə proseslərini başlamaq imkanına malik olmalıdır.

332. 2-ci Maddə Tərəflərə 1(d) və (e) bəndlərində təsbit edilmiş yurisdiksiyaya əsaslanaraq düzəliş etməyə icazə verir. Lakin (a), (b) və (c) yarım-bəndlərində təsbit edilmiş yurisdiksiyanı və 3-cü bənddəki *aut dedere aut judicare* (ya ekstradisiya ya da mühakimə) prinsipinə uyğun gələn hallarda (yeni Tərəf cinayət törətdiyi güman edilən şəxsi, onun vətəndaşlığına əsaslanaraq, ekstradisiya etməkdən imtina edib və bu şəxs həmin Tərəfin ərazisindədir) yurisdiksiya tətbiq etməyə dair öhdəliyi nəzərə alarkən heç bir düzəlişə icazə verilmir. 3-cü bəndə əsasən təsbit edilmiş Yurisdiksiya ona görə vacibdir ki, hər hansı bir vətəndaş ekstradisiya etməkdən imtina edən Tərəf müvafiq beynəlxalq sənədlərə əsaslanaraq təqsirləndirilən şəxsin ekstradisiya edilməsi barədə sorğu verən Tərəfin əvəzinə təhqiqat və məhkəmə işi aparmağa hüquqi imkanları olduğunu göstərsin.

333. İnsan alveri törədilməsi hallarında bəzən bir çox Tərəfin cinayətin bir neçə və ya bütün iştirakçıları üzərində yurisdiksiyası olur. Məsələn alver qurbanı bir ölkədə işə cəlb olunur, sonradan başqa bir ölkəyə aparılır və orada istismar olunmaq məqsədi ilə ona sığınacaq verilir. Söylərin təkrar edilməsinin, şahidlər üçün lazımsız narahatlıqlar törədilməsinin, qanunların həyata keçirilməsinə nəzarət edən şəxslərin arasında rəqabətin qarşısını almaq və ya istintaq prosedurlarının effektivliyini və ədalətli olmasını təmin etmək məqsədi ilə aidiyyətli Tərəflərdən məhkəmə dinləmələri üçün müvafiq yer seçilməsi barədə məsləhətləşmələr aparmaq tələb olunur. Bəzi hallarda yalnız bir yer seçmək məqsədəuyğun ola bilər; bəzi hallarda isə daha yaxşı olar ki, cinayət iştirakçılarından bir neçəsinin işinə bir ölkədə baxılsın, başqalarına isə digər bir ölkədə və ya bir neçə ölkədə. Bu maddə hər iki metoda icazə verir. Nəhayət, məsləhətləşmə öhdəliyi mütləq deyil: yalnız "lazım olan hallarda" məsləhətləşmək olar. Məsələn, əgər bir Tərəf bilir ki, məsləhətləşmə vacib deyil (ona məlum olub ki, digər Tərəf heç bir iş görməyi planlaşdırmır), və ya hər hansı Tərəf hesab edir ki, məsləhətləşmə onun təhqiqatlarını və ya məhkəmə işini zəiflədə bilər, onda həmin Tərəf məsləhətləşmədən imtina edə bilər.

334. 1-ci bənddə şərh edilən yurisdiksiya əsasları müstəsna deyildir. Bu Maddənin 5-ci bəndi Tərəflərə öz daxili qanunlarına uyğun olaraq başqa növ cinayət yurisdiksiyaları müəyyənləşdirməyə icazə verir. Məsələn, insan alveri məsələlərində bəzi dövlətlər cinayətin törədildiyi yerə və ya cinayət törədən vətəndaşlığına uyğun cinayət yurisdiksiyası tətbiq edirlər.

VI FƏSİL BEYNƏLXALQ ƏMƏKDAŞLIQ VƏ VƏTƏNDAŞ CƏMİYYƏTİ İLƏ ƏMƏKDAŞLIQ

335. VI Fəsil Konvensiyaya qoşulmuş Tərəflər arasında əməkdaşlığa dair şərtləri müəyyənləşdirir. Bu şərtlər yalnız cinayət məsələləri üzrə hüquqi əməkdaşlıqla məhdudlaşmır.

Onlar həmçinin insan alverinin qarşısının alınması, alver qurbanlarının müdafiəsi və onlara yardım göstərilməsi sahəsində də əməkdaşlığı nəzərdə tutur.

336. Kriminal sahədə hüquqi əməkdaşlığa gəlincə, Avropa Şurasında standartlaşdırma sənədlərinin hazırlanması məsələləri üzrə əsaslı bir orqan var. Burada *Ekstradisiyaya dair Avropa Konvensiyası* [ETS No.24], *Cinayət məsələlərində qarşılıqlı yardıma dair Konvensiya* [ETS No.30], bu Konvensiyalara Protokollar [ETS Nos.86,98,99, 182] , və *Cinayətdən əldə edilmiş gəlirin yuyulması, axtarışı, tutulması və müsadirə edilməsinə dair Konvensiya* [ETS No.141] yada salınmalıdır. Bu sazişlər təkəcə bir cinayət növünə deyil, şaquli xətt üzrə çox sayda qanun pozuntusuna tətbiq edilən sənədlərdir.

337. Müəlliflər belə qərara gəliblər ki, bu Konvensiyada yuxarıda adları çəkilən sənədlərdə rast gəlinən şərtlərə identik olan şərtlərdən bəhs edilməsin. Onlar nəzərə alıblar ki, son Konvensiyalar standartların ahəngdarlığına daha yaxşı uyğunlaşıblar və Tərəflər arasında daha yaxşı əməkdaşlığa nail olmaq üçün onları nəzərdən keçirmək mümkündür. Müəlliflərin fikri digər müvafiq sənədləri və tədbirləri əvəz edəcək yeni ayrıca ümumi bir qarşılıqlı yardım sistemi yaratmaq deyil. Onlar nəzərə alırlar ki, qarşılıqlı yardım və ekstradisiyaya dair artıq qüvvədə olan sazişlərə müraciət etmək daha məqsədəuyğundur, çünki bu, qarşılıqlı yardım və ekstradisiya üzrə mütəxəssislərə artıq onlara tanış olan sənədlər və vasitələrdən istifadə etməyə imkan yaradar, bu isə rəqabət aparan sistemlərin yaranmasından doğa biləcək qarışıqlığın qarşısını alar. Odur ki, bu Fəsilə yalnız o şərtlərdən bəhs edilir ki, onlar mövcud Konvensiyaları daha da zənginləşdirə bilər. Konvensiya (Maddə 32) Tərəfləri bu sənədlər üzrə mümkün qədər geniş əməkdaşlığa çağırır. Konvensiya digər sahələrlə yanaşı, 32-ci Maddənin həyata tətbiq edilməsinin monitorinqinin keçirilməsinə məsul olan monitorinq mexanizmini müəyyənləşdirdiyi üçün, insan alveri əleyhinə mübarizəyə tətbiq edilən şaquli xətt sənədlərinin də monitorinqi keçirməlidir.

Maddə 32 – Beynəlxalq əməkdaşlığa dair əsas prinsiplər və tədbirlər

338. 32-ci maddə beynəlxalq əməkdaşlığı idarə etmək üçün ümumi prinsipləri müəyyənləşdirir.

339. Birincisi, Tərəflər bir-biri ilə “mümkün qədər geniş surətdə” əməkdaşlıq etməlidirlər. Bu prinsip onlardan geniş əməkdaşlıq üçün imkan yaratmaq və məlumatların beynəlxalq səviyyədə tez və rəvan yayılmasında meydana çıxan maneələri mümkün qədər azaltmağı tələb edir.

340. 32-ci Maddədə əməkdaşlığa dair öhdəliklərin əsas hissəsi yer alıb: əməkdaşlıq insan alverinin qarşısının alınması və ona qarşı mübarizə aparılmasını, alver qurbanlarının müdafiəsi və onlara yardım göstərilməsini, bu Konvensiyada cinayət əməli kimi tanınan, yeni 18, 20 və 21-ci Maddələrdə müəyyən edilmiş cinayətlərin araşdırılması və mühakimə edilməsinə yardım göstərilməsini nəzərdə tutur. İkiqat cinayət prinsipi nəzərə alınarsa, 19-cu Maddədə göstərilirdiyi kimi, əməkdaşlıq yalnız o Tərəflər arasında ola bilər ki, onlar öz daxili qanunları ilə bu Maddədə göstərilən əməlləri cinayət əməli kimi tanıyırlar. Bu Konvensiyanın 19-cu Maddəsində müəyyən edilmiş qanun pozuntusuna ikiqat cinayət məsuliyyəti prinsipinin tətbiq edilməsi əməkdaşlığı yalnız öz daxili qanunvericiliyində belə qanun pozuntusu olan Tərəflər çərçivəsində məhdudlaşdırır.

341. Və nəhayət, əməkdaşlıq oxşar və qarşılıqlı qanunvericilik və daxili qanunlar əsasında razılaşdırılmış müvafiq beynəlxalq və regional sənədlər və tədbirlərə uyğun şəkildə təmin edilməlidir. Əsas prinsip budur ki, VI Fəslin müddəaları müvafiq beynəlxalq sənədləri nə ləğv edir nə də əvəz edir. Bu sənədlərə və tədbirlərə müraciət edilməsi bu Konvensiyanın meydana gəlməsi ilə eyni vaxtda qüvvədə olan sənədlərlə məhdudlaşmır, o eləcə də, sonradan qəbul edilmiş bütün sənədlərə də aid edilir. Bu Konvensiyaya münasibətdə, müvafiq ümumi sazişlər və sənədlər məhkəmə əməkdaşlığı məsələlərində üstünlük təşkil etməlidir.

342. Tərəflər də bu Konvensiyanın müddəalarına uyğun olaraq bir-biri ilə əməkdaşlıq etməlidirlər. Belə ki, alver qurbanlarının müdafiəsi və onlara yardım göstərilməsi sahəsində

beynəlxalq əməkdaşlıq məsələsində 33-cü Maddə təhlükəyə məruz qalmış şəxslər üçün xüsusi tədbirlər təklif edir. 34(4) Maddəsi Konvensiyanın 13, 14 və 16-cı Maddələrin verdiyi hüquqlara təminat verməsi üçün zəruri olan informasiyanın yayılmasından bəhs edir.

343. Təhqiqat və məhkəmə işləri sahəsində cinayət məsələləri üzrə beynəlxalq əməkdaşlığa gəlincə, VI Fəslin müddəaları Tərəflər arasında qarşılıqlı hüquqi yardım və ekstradisiya, qarşılıqlı tədbirlər üzrə müvafiq beynəlxalq və regional sənədləri nə ləğv edir nə də onları beynəlxalq əməkdaşlığa dair daxili qanunların sənədləri və müvafiq müddəaları ilə əvəz edir. Bu sahədə müvafiq beynəlxalq sənədlərə *Ekstradisiyaya dair Avropa Konvensiyası* [ETS No.24], *Cinayət məsələlərində qarşılıqlı yardım üzrə Avropa Konvensiyası* [ETS No.30] və onların Protokolları [ETS Nos. 86, 98, 99 və 182] daxildir. Avropa Birliyinə üzv dövlətlərdə *Üzv dövlətlər arasında həbs orderi və təslim etmə prosedurlarına dair 13 iyun 2002-ci il tarixli Avropa Şurası Çərçivə Qərarında* təqdim olunmuş Avropa həbs orderi də buna müvafiqdir.

İnsan alverindən əldə edilən gəlirlərin tutulması və , xüsusilə də, iansan alveri ilə bağlı mülkiyyətin müəyyənləşdirilməsi, yerləşdirilməsi, dondurulması və müsadirə edilməsi və eləcə də, bundan irəli gələn istismar məsələləri sahəsində əməkdaşlığa gəlincə, *Cinayət yolu ilə əldə edilmiş gəlirlərin yuyulması, axtarışı, tutulması, və müsadirə edilməsinə dair Konvensiya* [ETS No.141] bu məsələyə aiddir.

344. Belə bir nəticəyə gəlmək olur ki, cinayət məsələləri sahəsində əməkdaşlıq bu sənədlər və ya ekstradisiya və cinayət məsələlərinə tətbiq edilən qarşılıqlı yardım üzrə digər ikitərəfli və ya çoxtərəfli sazişlər əsasında həyata keçirilməlidir.

345. Qarşılıqlı yardım oxşar və qarşılıqlı öhdəliyə malik qanunvericilik əsasında əldə edilmiş sazişdən də irəli gələ bilər. Bu konsepsiya digər Avropa konvensiyalarında da yer alıb, xüsusilə də *Ekstradisiyaya dair Avropa Konvensiyasında* [ETS No.24]. Bu, "eyni qanunlar"a əsaslanan ekstradisiya sistemi olan Tərəflərə (Skandinav ölkələri), və ya qarşılıqlı öhdəliyi olan Tərəflərə (İrlandiya və Birləşmiş Krallıq) öz qarşılıqlı münasibətlərini təkcə bu sistemə əsasən tənzimləməyə yol verir. Bu müddəa qəbul edilməli idi, çünki bu ölkələr ekstradisiya məsələlərinə dair münasibətlərini beynəlxalq razılıqlara əsasən deyil, oxşar və qarşılıqlı öhdəliyi nəzərdə tutan daxili qanunlar qəbul etmək barədə razılığa gəlməklə tənzimləyiblər və tənzimləyirlər.

Maddə 33 – Təhlükəyə məruz qalan və itkin düşmüş şəxslər barədə tədbirlər

346. Bu şərt hər hansı bir Tərəfdən digər Tərəfi 28(1) Maddəsində haqqında bəhs edilən şəxsi (alver qurbanı, şahid, hüquq orqanları ilə əməkdaşlıq edən şəxs və ya onun qohumları) həmin Tərəfin ərazisində çox böyük təhlükə gözləməsi haqqında informasiyası olduğu barədə xəbərdar etməyi tələb edir. Məsələn, belə informasiya alver qurbanı tərəfindən verilə bilər; o, öz ölkəsində qalmış ailə üzvlərinə alverçilərin təzyiqli göstərdikləri və ya onlara hədə-qorxu gəldikləri barədə xəbər verə bilər. Belə bir informasiya alan Tərəfdən 28-ci Maddədə müəyyən edilmiş müdafiə tədbirləri görmək tələb olunur.

Maddə 34 – İnformasiya

347. 34-cü Maddə informasiya təminatından bəhs edir. O, VI Fəsilə bəhs edilən bütün əməkdaşlıq növlərini nəzərdə tutur, yeni söhbət təkcə cinayət məsələləri sahəsində deyil, insan alveri əleyhinə mübarizə aparmaq və onun qarşısını almaq, eləcə də, alver qurbanlarını müdafiə etmək və onlara yardım göstərmək sahəsində əməkdaşlıqdan gedir.

348. 34(1) Maddəsi sorğu verilən Tərəfin üzərinə sorğu verən Tərəfə beynəlxalq əməkdaşlığa dair sorğunun son nəticələri barədə məlumat vermək vəzifəsi qoyur. Əgər şərait sorğuya cavab verməyə imkan vermirsə və ya əsaslı bir səbəbə görə bu təxirə salınırsa, sorğu verilən Tərəf sorğu verən Tərəfi dərhal xəbərdar etməlidir.

349. 2 və 3-cü bəndlər cinayət məsələləri üzrə əməkdaşlıq sahəsində öz-özünə ortaya çıxan informasiyadan bəhs edir. Bu maddə Avropa Şurasının əvvəlki sənədlərinin -- *Cinayət yolu ilə əldə edilmiş gəlirlərin yuyulması, axtarışı, tutulması, və müsadirə edilməsinə dair Konvensiyanın*

[ETS No.141] 10-cu Maddəsi, *Korrupsiyaya dair Cinayət qanunu Konvensiyasının* [ETS No.173] 28-ci Maddəsi, və *Kiber-cinayətə dair Konvensiyanın* [ETS No.185] 26-cı Maddəsi – müddəalarından törənib. Çox vaxt elə olur ki, hər hansı bir Tərəf təhqiqat və məhkəmə prosedurlarında digər Tərəfə kömək edə biləcək informasiyaya malik olur və təhqiqat və məhkəmə prosesi aparan Tərəfin belə bir informasiyanın mövcud olmasından xəbəri olmur. Belə hallarda qarşılıqlı yardım barədə heç bir sorğu gözlənilmir. Bu şərtin verdiyi səlahiyyətə görə informasiyaya malik olan Tərəf heç bir sorğu gözləmədən, öz daxili qanunları çərçivəsində, bu informasiyanı digər dövlətə göndərə bilər. Bu şərt faydalı hesab edilib, çünki bəzi ölkələrin qanunlarına uyğun olaraq, heç bir sorğu olmadan yardım göstərə bilmək üçün belə pozitiv hüquq səlahiyyətinə ehtiyac var. Bir Tərəfin özbaşına digər Tərəfə informasiya göndərmək öhdəliyi yoxdur; o, hər hansı bir xüsusi halda, mövcud şəraiti nəzərə almaqla öz xoşu ilə bu işi görə bilər. Bundan əlavə, informasiyanın öz-özünə aşkarlanması aşkar edilən Tərəfin açıqlanmış faktlarla əlaqədar istintaq aparmasına və məhkəmə işi açmasına mane olmur, bir şərtlə ki, həmin iş onun yurisdiksiyasında olsun.

350. 3-cü bənd o fakta müraciət edir ki, bəzi hallarda, əgər hər hansı bir vacib informasiya gizli saxlanılırsa və ya bu informasiyadan istifadə edilməsinə digər şərtlər tətbiq edilə bilsə, bir Tərəf sadəcə bu informasiyanı özbaşına göndərəcək. Informasiyanın aşkar edilməsi informasiyanı verən dövlətin maraqlarını ciddi təhlükə altına alırsa, məsələn, informasiyanın necə əldə edildiyini açmamaq zəruridirsə və ya bir cinayətkar qrupun məsələsi təhqiq edilirsə, məxfilik məsələsi çox diqqətlə nəzərə alınacaq. Əgər ilkin araşdırmalar göstərsə ki, informasiyanı alan Tərəf informasiya verən Tərəfin şərtləri ilə razılaşa bilmir (məsələn, o, məxfilik şərtinə razı ola bilmir, çünki bu informasiya açıq məhkəmədə dəlil qismində istifadə edilir), informasiyanı alan Tərəf informasiya verən Tərəflə məsləhətləşməlidir və bu halda ikinci Tərəf informasiyanı verib-verməməsi barədə özü qərar verməlidir. Əgər informasiyanı alan Tərəf şərtlərlə razılaşırsa, onlara əməl etməlidir. Nəzərdə tutulur ki, bu maddənin şərtləri sonradan informasiya verən Tərəfin qarşılıqlı yardım barədə informasiyanı alan Tərəfə verəcəyi sorğuda da müvafiq olaraq saxlanacaq.

351. Konvensiyanın 13, 14 və 16-cı Maddələrində müəyyənləşdirilmiş hüquqların effektivliyini təmin etmək üçün 4-cü bənd Tərəflərdən, Konvensiyanın 11-ci Maddəsinə əsasən, bu maddələrin müddəalarını təsdiq etmək üçün yubanmadan lazım olan informasiyanı ötürməyi tələb edir.

Maddə 35 – Vətəndaş cəmiyyəti ilə əməkdaşlıq

352. Bu Maddə dövlətin səlahiyyətli orqanları, ölkə rəsmiləri və vətəndaş cəmiyyəti arasında strateji partnyorluqdan bəhs edir. Bu partnyorluq dövlət xadimlərinin öz fəaliyyətlərini vətəndaş cəmiyyəti ilə uyğunlaşdırmaq yolu ilə bu Konvensiyanın şərtləri ilə əlaqədar öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün əməkdaşlıq strukturu yaradılmasını nəzərdə tutur.

353. Belə strateji partnyorluğa bütün iştirakçıların cəlb olunduğu “dəyirmi stol” müzakirələrində müntəzəm dialoqlar keçirməklə nail olmaq olar. Konvensiyanın məqsədlərinin praktik olaraq tətbiq edilməsi dövlətin səlahiyyətli orqanları və qeyri-hökumət təşkilatları arasında alver qurbanlarının müdafiəsi və onlara yardım göstərilməsini təmin etməyə dair anlaşma memorandumu bağlamaq yolu ilə rəsmiləşdirilə bilər.

VII FƏSİL MONİTORİNG MEXANİZMİ

354. Konvensiyanın VII Fəslə Tərəflərin Konvensiyanın şərtlərinin effektiv tətbiq edilməsinə yönəlmiş tədbirlərdən bəhs edir. Konvensiyanın nəzərdə tutduğu monitoring sisteminin (heç şübhəsiz, bu monitoring onun əsas gücünü təşkil edir) iki dayağı var: bir tərəfdən, İnsan Alveri əleyhinə Ekspertlər Qrupu (GRETA) İnsan Haqları, alver qurbanlarına yardım və onların müdafiəsi, insan alverinə qarşı mübarizə sahəsində müstəqil, yüksək dərəcədə ixtisaslı mütəxəssislərdən ibarət texniki bir orqandır, və onun da vəzifəsi hər bir Tərəfin Konvensiyanı həyata yetirmələrinə dair hesabat və nəticələr tərtib etməkdir; digər tərəfdən, daha çox siyasi

olan bir orqan – Tərəflərin Komitəsi. Bu Komitə Konvensiyaya qoşulmuş Tərəflərin Nazirlər Komitəsinin nümayəndələrindən və Avropa Şurasına üzv olmayan Tərəflərin nümayəndələrindən təşkil edilib. Komitə GRETA-nın hesabat və nəticələri əsasında bu nəticələrə riayət etmək üçün görülməli tədbirlərə aidiyyatı olan Tərəf üçün tövsiyələr hazırlaya bilər.

Maddə 36 -- İnsan alveri əleyhinə ekspertlər qrupu (GRETA)

355. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, GRETA Konvensiyanın tətbiq edilməsinin monitorinqini keçirmək məqsədi daşıyır. Onun ən azı 10 və ya 15 üzvü olmalıdır.

356. Bu maddənin 2-ci bəndində xüsusilə qeyd edilir ki, GRETA üzvlərini təyin edərkən coğrafiya və gender baxımından tarazlığı, eləcə də səlahiyyətlərin çoxsahəli olmasını və üzvlərin Konvensiyaya qoşulmuş Tərəf-dövlətlərin vətəndaşı olmaları nəzərə alınmalıdır.

357. 3-cü bənd GRETA üzvlərinin əsas səlahiyyətlərini və eləcə də, onların seçilmələri üçün əsas meyarları müəyyənləşdirir ki, bu da belə ifadə edilə bilər: "müstəqillik və dərin bilik".

358. 4-cü bənd bildirir ki, GRETA üzvlərinin seçilməsi proseduru (üzvlərin seçilməsi yox) Nazirlər Komitəsi tərəfindən müəyyənləşdirilməlidir. Bunu başa düşmək olar, çünki seçki proseduru Konvensiyanın tətbiq edilməsinin əhəmiyyətli hissəsidir. Avropa Şurasının Konvensiyası olduğuna görə, müəlliflər belə hesab edirlər ki, bu funksiya Nazirlər Komitəsinin öhdəsinə düşməlidir və bu halda Tərəflər özləri GRETA üzvlərinin seçilməsi üçün məsuliyyət daşıyaçaqlar. Seçki prosedurları barədə hər hansı bir qərara gəlməzdən əvvəl Nazirlər Komitəsi bütün Tərəflərlə məsləhətləşməli və onların yekdil razılıqlarını almalıdır. Bu şərt bütün Tərəflərin belə bir prosedur yaratmaq imkanı olmasını və onların eyni vəziyyətdə olmalarını tanımaq deməkdir.

Maddə 37 – Tərəflər Komitəsi

359. 37-ci Maddə bu monitorinq sisteminin digər dayağını-- daha çox siyasi xarakter daşıyan və yuxarıda göstəriləndiyi kimi təşkil olunmuş "Tərəflər Komitəsi"ni təsis edir.

360. Tərəflər Komitəsi GRETA-nın üzvlərini seçmək üçün ilk dəfə Konvensiyanın qüvvəyə minməsindən sonrakı bir il ərzində Avropa Şurasının Baş Katibi tərəfindən çağırılmalıdır. Sonradan bu Komitə Tərəflərin üçdə birinin, Avropa Şurasının Baş Katibinin və ya GRETA-nın Prezidentinin sorğusu ilə toplaşacaq.

361. Bu orqanın təsis edilməsi Tərəflərin qərarqəbuletmə prosesində və Konvensiyanın monitorinq prosedurunda bərabər iştirakını təmin edəcək və eləcə də Konvensiyanın lazımı şəkildə və effektiv tətbiq edilməsini təmin etmək üçün Tərəflər arasında və Tərəflərlə GRETA arasında əməkdaşlığı möhkəmləndirəcək.

362. Tərəflər Komitəsinin prosedur qaydaları Avropa Birliyinin öz səlahiyyətində olan məsələlər üzrə verdiyi səsli səsli spesifikasiyini nəzərə almalıdır. Bu da başa düşülür ki, Tərəflər Komitəsinin prosedur qaydaları elə tərtib edilməlidir ki, Konvensiyaya qoşulan Tərəflərin, o cümlədən, Avropa Birliyinin monitorinqinin 38(7) Maddəsinə müvafiq olaraq keçiriləcəyinə şübhə olmasın.

Maddə 38 – Prosedur qaydaları

363. 38-ci Maddə monitorinq prosedurunun işləməsi və GRETA ilə Tərəflər Komitəsi arasında qarşılıqlı əlaqənin detallarını müəyyənləşdirir.

364. 1-ci bənd aydınlaşdırır ki, təhlil etmə prosesi mərhələlərə bölünür və monitorinqin hansı sahələrdə aparılacağını GRETA seçməlidir. İdeya bundan ibarətdir ki, GRETA hər mərhələnin

əvvəlində avtomatik olaraq həmin müddətdə monitoring proseduru aparılmalı sahəni müəyyənləşdirir.

365. 2-ci bənd təsdiq edir ki, GRETA təhlil etmək üçün ən uyğun vasitələri müəyyənləşdirir. Bura sorğular keçirilməsi və ya hər hansı bir informasiya toplanması daxildir. Bu Maddədə aydın surətdə bildirilir ki, aidiyyətli Tərəf GRETA-nın bütün sorğularına cavab verməlidir.

366. 3-cü bənd göstərir ki, GRETA vətəndaş cəmiyyəti vasitəsilə də informasiya əldə edə bilər.

367. 4-cü bənd xüsusi olaraq bildirir ki, aidiyyətli Tərəfdən daha çox informasiya əldə etmək üçün GRETA əlavə olaraq həmin ölkəyə səfərlər də təşkil edə bilər. Müəlliflər qeyd edirlər ki, ölkə səfərləri köməkçi vasitə olmalıdır və bundan yalnız ehtiyac olarsa istifadə etmək olar. Belə ölkə səfərləri aidiyyətli Tərəfin səlahiyyətli orqanları və həmin Tərəfin təyin etdiyi "əlaqələndirici şəxs"lə əməkdaşlıqda təşkil edilməlidir.

368. 5 və 6-cı bəndlər GRETA-nın hesabat və rəy hazırlanması mərhələsini təsvir edir. Bu bənddən məlum olur ki, hesabat və rəy hazırlayarkən GRETA aidiyyətli Tərəflə müzakirələr keçirməlidir. Məhz belə müzakirələr vasitəsilə Konvensiyanın müddəaları lazımi şəkildə həyata keçirilə bilər. GRETA öz hesabat və rəylərini aidiyyətli Tərəfin istənilən şərhilə bir yerdə nəşr etdirməlidir. Bu hesabat və rəylər eyni vaxtda həm aidiyyətli Tərəfə və həm də Tərəflər Komitəsinə göndəriləcək. Bununla da aidiyyətli Tərəf və məsələlərlə əlaqədar GRETA-nın vəzifəsi tamamlanmış olacaq. GRETA-nın qəbul edildikdən sonra ictimaiyyətə çatdırılacaq hesabatları Tərəflər Komitəsi tərəfindən dəyişdirilə və modifikasiya edilə bilər.

369. 7-ci bənd monitoring prosesində Tərəflər Komitəsinin rolundan bəhs edir. Burada deyilir ki, Tərəflər Komitəsi aidiyyətli Tərəf üçün GRETA-nın göstərişlərini həyata keçirməyə dair tövsiyələr qəbul edə bilər və, lazım gələrsə, onların tətbiq edilməsi barədə informasiyanın verəcəyi müddəti təyin edə və Konvensiyanın lazımi şəkildə həyata keçirilməsinə imkan verən əməkdaşlığın yaradılmasına kömək edə bilər. Bu mexanizm GRETA-nın monitoring keçirmək işində onun müstəqilliyinə hörmət qazandırır və eyni zamanda, Tərəflər arasında dialoqa "siyasi" əhəmiyyət verir.

VIII FƏSİL DİGƏR BEYNƏLXALQ SƏNƏDLƏRLƏ ƏLAQƏLƏR

Maddə 39 – "Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Transmilli mütəşəkkil cinayətkarlıq əleyhinə Konvensiyası"na əlavə olan "İnsanların, xüsusilə də qadın və uşaqların alverinin qarşısının alınması, leğv edilməsi və cəzalandırılmasına dair Protokol"la əlaqə

370. 39-cu Maddənin məqsədi Konvensiyanın "Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Transmilli mütəşəkkil cinayətkarlıq əleyhinə Konvensiyası"na əlavə olan "İnsanların, xüsusilə də qadın və uşaqların alverinin qarşısının alınması, leğv edilməsi və cəzalandırılmasına dair Protokol"la əlaqəsini aydınlaşdırmaqdır.

371. 39-cu Maddənin iki əsas hədəfi var: (i) bu Konvensiyanın Palermo Protokolundan irəli gələn hüquq və öhdəliklərə müdaxilə etmədiyini aydınlaşdırmaq və (ii) bu Konvensiyanın, Nazirlər Komitəsinin CAHTEH-ə verdiyi səlahiyyətlər çərçivəsində, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının sənədində göstərilmiş müdafiəni gücləndirdiyini və onun müəyyənləşdirdiyi standartları inkişaf etdirdiyini aydınlaşdırmaq.

Maddə 40 – Digər beynəlxalq sənədlərlə əlaqə

372. 40-cı Maddə Konvensiyanın digər beynəlxalq sənədlərlə əlaqəsindən bəhs edir.

373. Müqavilələr haqqında Qanununa dair 1969-cu il Vyana Konvensiyasına uğun olaraq,

40-cı Maddə bildirir ki, Konvensiya digər Sazişlərlə -- istər çoxtərəfli olsun, istərsə də ikitərəfli – və Konvensiyanın əhatə etdiyi məsələlərdən bəhs edən digər sənədlərlə ahəngdar surətdə birgə fəaliyyət göstərir (mövcuddur). Bu, alver qurbanlarını daha yaxşı müdafiə və yardımla təmin edən beynəlxalq sənədlər üçün xüsusilə önəmlidir. Doğrudan da, Konvensiya alver qurbanlarına yardım və müdafiəni gücləndirmək fikrindədir və bu məqsədlə 40-cı Maddənin 1-ci bəndi tərkibində bu Konvensiyada bəhs edilən məsələlərə dair müddəalar olan və alver qurbanlarını daha yaxşı müdafiə və yardımla təmin edən digər beynəlxalq sənədlərin hüquq və öhdəliklərinə maneə olmur. O da qeyd edilir ki, Konvensiyaya qoşulan Tərəflər o sənədlərə də qoşulmuş ola bilərlər və ya qoşula bilərlər. Bu Maddə bir daha aydın şəkildə göstərir ki, Konvensiyanın yeganə məqsədi alver qurbanlarının Hüquqlarını təsdiq etmək və onları ən yüksək səviyyədə müdafiə ilə təmin etməkdir.

374. 2-ci bənd qəti surətdə bildirir ki, Tərəflər Konvensiyanın əhatə etdiyi məsələlər üzrə ikitərəfli və ya çoxtərəfli razılaşmalar və ya digər beynəlxalq sənədlər imzalaya bilərlər. Lakin o da aydın şəkildə bildirilir ki, Tərəflərin Konvensiyanın maraq dairəsindən kənara çıxan heç bir razılaşma imzalamalarına yol verilmir.

375. Konvensiyanın qəbul edilməsinə dair 40-cı Maddənin 3-cü bəndi ilə əlaqədar Avropa Birliyi və Avropa İttifaqına üzv dövlətlər belə bir Bəyanat veriblər:

“Avropa Birliyi/Avropa İttifaqı və ona Üzv Dövlətlər bir daha təsdiq edirlər ki, onların “ayırıcı bənd” (disconnection clause) daxil etmək barədə sorğularının məqsədi beynəlxalq konvensiyalara qoşularkən (xüsusilə də suveren səlahiyyətlərin Üzv Dövlətlərdən Avropa Birliyinə keçməsi məsələsində) Avropa Birliyinin artıq təsbit edilmiş strukturunu nəzərə almaqdır.

Bu bənd Avropa İttifaqına daxil olmayan dövlətlərin Avropa Birliyi / Avropa İttifaqı və ona Üzv Dövlətlər qarşısında nə hüquqlarını azaldır, nə də öhdəliklərini artırır, bir də ki, adları çəkilən son dövlətlər özləri də həmin Konvensiyaya qoşulublar.

Ayırıcı bənd Konvensiyanın Avropa Birliyinin / İttifaqının səlahiyyətlərinə uyğun gələn hissələri üçün lazımdır ki, Avropa İttifaqına Üzv Dövlətlərin Konvensiyadan irəli gələn hüquq və öhdəlikləri bilavasitə bir-birinin arasında (və ya özləri ilə Avropa Birliyi / İttifaqı arasında) tətbiq edə bilməmələrini göstərsin. Bu heç də Konvensiyanın bir tərəfdən bütünlükdə Avropa Birliyi / İttifaqı və ona Üzv Dövlətlər arasında, digər tərəfdən isə Konvensiyaya qoşulmuş digər Tərəflər arasında tətbiq edilməsi faktının əhəmiyyətini azaltmır; Konvensiya Avropa Birliyi və Avropa İttifaqı və ona Üzv Dövlətlərin üzərinə öhdəlik qoyacaq və onlar da Konvensiyaya qoşulmuş hər bir Tərəf kimi bu öhdəliyi yerinə yetirəcək, lazım gələrsə, Avropa Birliyi / İttifaqının qanunvericiliyi vasitəsilə. Bununla da onlar Avropa İttifaqına üzv olmayan dövlətlərlə əlaqədar Konvensiyanın müddəalarına tam hörmət göstərmiş olacaqlar.”

Müqavilə bağlanması ilə əlaqədar hazırlanmış bir sənəd kimi (Müqavilələr haqqında Qanuna dair Vyana Konvensiyanın 31-ci Maddəsinin 2(b) bəndi çərçivəsində) bu Bəyanat Konvensiyanın “kontekstinin” bir hissəsini təşkil edir.

376. Avropa Birliyi şəffaflığa nail olmaq məqsədilə bu Konvensiyanın əhatə dairəsində Avropa Birliyi və üzv dövlətlər arasında səlahiyyətlərin bölüşdürülməsi barədə lazım olan informasiyanı təqdim də biləcək, həm də bu, Birlik üzərinə əlavə öhdəliklər qoyulmasına gətirib çıxarmayacaq.

377. 3-cü bənddə qeyd edildiyi kimi, beynəlxalq qanunlara, o cümlədən, beynəlxalq humanitar qanunu və insan haqlarına dair beynəlxalq qanuna əsasən, Konvensiya dövlətlərin və fərdlərin hüquqlarına, öhdəlik və məsuliyyətlərinə təsir etmir. Belə ki, insan alveri əleyhinə fəaliyyət göstərmək adı ilə insanların öz əsas hüquqlarından istifadə etmələrinə maneə törədilməməlidir. Bu bənd Qaçqınların Statusu ilə bağlı 1951-ci il Konvensiyası və 1967-ci il Protokolu ilə əlaqədardır. Şəxsin alver qurbanı olması faktı sığınacaq axtarmaq və sığınacaq almaq

hüququna mane ola bilməz və Tərəflər alver qurbanlarının müvafiq surətdə ədalətli və effektiv sığınacaq vermə prosedurlarında iştirak edə bilmələrinə imkan yaratmalıdırlar. Tərəflər cəzalandırılmama prinsipinə əməl etmək üçün lazım olan hər bir tədbir görməlidirlər.

IX FƏSİL KONVENSIYAYA EDİLƏN DÜZƏLİŞLƏR

Maddə 41 – Düzəlişlər

378. Konvensiyaya düzəlişləri Tərəflər təklif edə bilərlər. Onlar Konvensiyanı imzalamaq və ya ona qoşulmaq üçün dəvət edilmiş Avropa Şurasına üzv olan bütün dövlətlər, hər bir imzalayan şəxs, hər bir Tərəf, Avropa Birliyi və hər bir dövlətlə əlaqə saxlamalıdırlar.

379. İnsan Alveri əleyhinə Fəaliyyət üzrə Ekspert Qrupu (GRETA) təklif edilmiş düzəlişə dair rəy hazırlamalı və onu Nazirlər Komitəsinə təqdim etməlidir. Təklif edilmiş düzəlişi və GRETA-nın rəyini müzakirə etdikdən sonra Nazirlər Komitəsi onu təsdiq edə bilər. Nazirlər Komitəsinin təsdiq etdiyi bu düzəlişlər qəbul edilmək üçün Tərəflərə göndərilməlidir. Düzəlişi qəbul etmək qərarından əvvəl Nazirlər Komitəsi Tərəflərlə məsləhətləşməli və onların yekdil razılıqlarını almalıdır. Belə şərt bütün Tərəflərin düzəlişlərlə əlaqədar qərarqəbuletmə prosesində iştirak etmək hüquqlarını tanıyır və təsdiq edir ki, bütün Tərəflər eyni hüquqa malikdir.

X FƏSİL YEKUN MÜDDƏALAR

380. Bəzi istisnalar olmaqla, bu Maddənin müddəaları 1980-ci ilin fevral ayında Nazir müavinlərinin 315-ci iclasında Nazirlər Komitəsinin təsdiq etdiyi Konvensiyalar üçün Yekun Müddəaları Modeli və Avropa Şurasında bağlanmış Razılaşmalar əsasında tərtib olunub. 42 – 47-ci Maddələr ya yekun müddəalar üçün standart dildən istifadə edir, ya da Avropa Şurasının çoxillik müqavilə bağlama təcrübəsinə əsaslanır. Bununla əlaqədar qeyd edilməlidir ki, model müddəalar məcburi olmayan bir sıra şərtlərdir. Model müddəaların giriş hissəsində qeyd edildiyi kimi, “bu model yekun müddəaları ekspertlər komitələrinin vəzifələrini yüngülləşdirmək və mətnə hər hansı bir fikir ayrılığının qarşısını almaq məqsədi güdür və onların heç bir real qanunauyğunluğu yoxdur. Model heç bir halda məcburi deyil və hər bir xüsusi hala uyğun gəlmək üçün müxtəlif müddəalar tərtib edilə bilər”.

Maddə 42 – Konvensiyanın imzalanması və qüvvəyə minməsi

381. Konvensiyanı təkcə Avropa Şurasına üzv olan dövlətlər deyil, eləcə də layihənin hazırlanmasında iştirak edən Avropa Birliyi və Avropa Şurasına üzv olmayan dövlətlər də (Kanada, Vatikan, Yaponiya, Meksika və Birləşmiş Ştatlar) imzalaya bilərlər. Konvensiya qüvvəyə minən kimi 3-cü bəndə əsasən bu şərtin əhatə etmədiyi digər üzv olmayan dövlətlər də 43(1) Maddəsinə uyğun olaraq, Konvensiyaya qoşulmaq üçün dəvət oluna bilərlər.

382. 42(3) Maddəsi Konvensiyanın qüvvəyə minməsi üçün lazım olan ratifikasiya, qəbul edilmə və təqdir edilmələrin sayının 10 olmasını müəyyənləşdirir. Bu rəqəm onu göstərir ki, insan alverinə qarşı ittiham irəli sürmək üçün bir neçə dövlətdən ibarət nüfuzlu bir qrup yaranmalıdır. Lakin bu rəqəm ehtiyac olmadan Konvensiyanın qüvvəyə minməsinin yubandırılması üçün kifayət qədər böyük deyil. Təşkilatın müqavilə bağlama təcrübəsinə əsasən, ilk on dövlətdən ən azı səkkizi Avropa Şurasının üzvü olmalıdır.

Maddə 43 – Konvensiyaya qoşulma

383. Tərəflərlə məsləhətləşmələrdən və onların yekdil razılıqlarını alandan sonra Nazirlər Komitəsi Avropa Şurasına üzv olmayan və Konvensiyanın tərtib edilməsində iştirak etməyən istənilən dövləti Ona qoşulmağa dəvət edə bilər. Bu qərar Avropa Şurası Qanunverici Aktının 20-d Maddəsinin təmin etdiyi üçdə-iki səs çoxluğunu və Konvensiyaya qoşulmuş Tərəflərin yekdilliklə səs verməsini tələb edir.

Maddə 44 – Əraziyə görə tətbiq edilmə

384. 44(1) Maddəsi Konvensiyanın tətbiq edildiyi əraziləri müəyyənləşdirir. Burada qeyd edilməlidir ki, Tərəf-dövlətlərin Konvensiyanın onların ərazilərinin bəzi hissələrində tətbiq edilməsindən əsaslı bir səbəb olmadan (məsələn, Konvensiyanın bəhs etdiyi məsələlər barədə müxtəlif hüquq sistemlərinin mövcud olması) imtina etmələri Konvensiyanın mövzu və məqsədlərinə uyğun deyil.

385. 44(2) Maddəsi Konvensiyanın tətbiqinin o ərazilərə yayılması məsələsinə də baxır ki, Tərəflər həmin ərazilərlə beynəlxalq əlaqələr qurulması üçün məsuliyyət daşıyır və Tərəflərin onların adından təşəbbüs göstərmək səlahiyyəti var.

Maddə 45 – Düzəlişlər (Qeydlər)

386. 45-ci Maddə bildirir ki, Tərəflər 31-ci Maddənin 2-ci bəndində müəyyənləşdiyi hallarda düzəlişlərdən istifadə edə bilərlər. Heç bir başqa düzəlişə icazə verilmir.

Maddə 46 – Denonsasiya (etibarsız elan edilmə)

387. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Müqavilələr haqqında Qanuna dair Vyana Konvensiyasına əsasən, 46-cı Maddə hər bir Tərəfə Konvensiyanı etibarsız elan etməyə icazə verir.

Maddə 47 – Bildiriş (notifikasiya)

388. 47-ci Maddə bu Konvensiyanın saxlanması məsul olan Avropa Şurasının Baş Katibinin hazırladığı bildirişlərin siyahısını tərtib edir və eləcə də, bu bildirişləri qəbul etməli olan subyektləri (dövlətləri və Avropa Biriyni) təyin edir.